

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
Faculteit Rechtsgeleerdheid
Academiejaar 2017-2018

Klimaatfinanciering en gedwongen ontheemding:

Het recht op huisvesting in het gedrang

Promotor: Prof. Dr. J. WOUTERS
Begeleider: S. COGOLATI

Masterscriptie, ingediend door
Melanie MEYSKENS
Bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
Faculteit Rechtsgeleerdheid
Academiejaar 2017-2018

Klimaatfinanciering en gedwongen ontheemding:

Het recht op huisvesting in het gedrang

Promotor: Prof. Dr. J. WOUTERS
Begeleider: S. COGOLATI

Masterscriptie, ingediend door
Melanie MEYSKENS
Bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

SAMENVATTING

Klimaatfinanciering is een fenomeen dat mee gegroeid is samen met de klimaatverandering zelf. Klimaatfinanciering zorgt voor de financiering van bepaalde acties die op hun beurt zorgen voor de inperking van de klimaatverandering. Gedwongen ontheemding daarentegen is het fenomeen dat zich voordoet wanneer personen verplicht worden, door overheden of door andere instanties, om hun stuk land te verlaten. Op deze manier kan het recht op huisvesting van deze personen geschonden worden.

Doorheen de masterscriptie wordt het duidelijk dat deze twee begrippen kunnen botsen. Uit de praktijk blijkt dat net deze klimaatfinancieringsacties kunnen leiden tot gedwongen ontheemding. Voorbeelden hiervan zijn het opnieuw planten van bossen of het bouwen van een dam die gebruikt wordt voor waterenergie. Beide voorbeelden zorgen ervoor dat de verslechtering van het klimaat wordt afgeremd, maar anderzijds zorgen ze er ook voor dat op de plaatsen van deze projecten er geen plaats meer is om te wonen en mensen gedwongen hun land moeten achterlaten. Zowel klimaatfinanciering als het recht op huisvesting zijn van belang en men kan niet zomaar bepalen welk belang voorrang krijgt.

Hier stelt zich de vraag welke oplossingen geboden worden om de twee fenomenen te verzoenen. De masterscriptie kijkt concreet naar een aantal instanties die zorgen voor klimaatfinanciering en zoekt uit welke oplossingen zij zelf aanbieden om te zorgen dat ze niet overgaan tot een gedwongen ontheemding of het recht op huisvesting niet schenden. Tot op heden zijn hun oplossingen eerder beperkt. Er wordt in hun eigen beleid weinig of onvoldoende melding gemaakt van een bescherming van dit mensenrecht.

Als de klimaatfinancieringsinstanties niet voldoende zorgen voor oplossingen of voor verzoening, wat moet er dan beter naar de toekomst toe? Hier zijn twee grote lessen te trekken. Ten eerste moet er algemeen bij klimaatfinanciering een benadering komen gebaseerd op mensenrechten, zodat mensenrechten centraal komen te staan en de kans op een schending kleiner wordt of zelfs verdwijnt. Daarnaast moet alles veel universeler: als alles in verband met mensenrechten overal identiek geregeld wordt, geeft dit een veel grotere zekerheid dat alles correct verloopt. Er zullen minder schendingen plaatsvinden en diegenen die er toch zijn, zullen veel beter opgevolgd en afgehandeld kunnen worden.

DANKWOORD

Deze masterscriptie zou niet volledig zijn, zonder de nodige dank te betuigen aan een aantal personen.

Allereerst gaat mijn grootste dank uit naar mijn begeleider Samuel Cogolati, die me tijdens het schrijven van deze masterscriptie zeer goed heeft bijgestaan. Door de vele feedbackmomenten en de opbouwende feedback heb ik mijn masterscriptie telkens verder kunnen uitwerken en het tot een goed einde kunnen brengen.

Daarnaast wil ik graag mijn ouders bedanken, om altijd hun hulp te hebben aangeboden waar het kon. Waar het dan niet mogelijk was om juridische ondersteuning te bieden, deden ze dit welk op elk ander vlak wenselijk.

Tenslotte wil ik graag mijn vriend Victor bedanken, die mij anderhalf jaar lang is blijven steunen en altijd in mijn kunnen en capaciteit is blijven geloven.

Inhoudstafel

INLEIDING.....	1
DEEL I: HUISVESTING: JURIDISCH KADER EN FINANCIERINGSACTOREN ...	17
HOOFDSTUK I. DEFINITIE ADEQUATE HUISVESTING	17
HOOFDSTUK II. BRONNEN.....	19
AFDELING I. UNIVERSELE VERKLARING VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS	19
§1. Karakter UVRM	19
§2. Artikel 25 UVRM: gewoonterecht?	19
§3. Artikel 25: algemeen rechtsbeginsel?	21
§4. Inhoud artikel 25.....	22
AFDELING II. INTERNATIONAAL VERDRAG ECONOMISCHE, SOCIALE EN CULTURELE RECHTEN EN PROTOCOL	22
AFDELING III. ANDERE VN-VERDRAGEN	24
HOOFDSTUK III. SOFT LAW	25
HOOFDSTUK IV. FINANCIERINGSACTOREN	27
AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING	27
AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ.....	28
AFDELING III. AANPASSINGSFONDS	29
AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS	31
AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS	32
AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING.....	33
DEEL II: OPLOSSINGEN DOOR ACTOREN	35
HOOFDSTUK I. NORMEN EN STANDAARDEN ALS WAARBORGEN	35
AFDELING I. MILIEU- EN SOCIALE NORM 5 VAN IBHO.....	35
AFDELING II. PRESTATIENORM 5 VAN IFM.....	37
AFDELING III. MILIEU- EN SOCIALE PRINCIPES VAN AANPASSINGSFONDS.....	39
AFDELING IV. MILIEU- EN SOCIALE STANDAARDEN VAN GROENE KLIMAATFONDS	40

§1. Vroeger.....	40
§2. Nu	41
AFDELING V. MINIMUMSTANDAARDEN VOOR MILIEU- EN SOCIALE WAARBORGEN VAN WMF	42
AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING	43
HOOFDSTUK II. KLACHTEN- EN/OF VERHAALMECHANISME	44
AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING: INSPECTIEPANEL	44
§1. Algemeen.....	44
§2. Rapport vanuit lessen.....	45
AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ: COMPLIANCE ADVISEUR OMBUDSMAN (CAO).....	47
§1. Algemeen.....	47
§2. Casestudy: Santa Rita Hydro-elektrische Dam.....	49
AFDELING III. AANPASSINGSFONDS: AD HOC KLACHTENBEHANDELINGSMECHANISME	53
AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS: ONAFHANKELIJK VERHAALMECHANISME	54
AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS	55
AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING	56
HOOFDSTUK III. CONSULTATIE, INSPRAAK EN INFORMATIE	57
AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING	57
§1. Algemeen.....	57
§2. Casestudy: Jepirachi Windkracht Project	58
AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ.....	60
AFDELING III. AANPASSINGSFONDS	60
AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS.....	61
AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS	61
§1. Instrument en Beleid	61
§2. Rapport betrokkenheid	62
AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING.....	63
§1. Algemeen.....	63
§2. Casestudy: Barro Blanco Hydro-elektrische Dam	65
DEEL III: GELEERDE LESSEN NAAR DE TOEKOMST TOE	69
HOOFDSTUK I. LESSEN VOOR DE FINANCIERINGSFACTOREN	69

HOOFDSTUK II. ALGEMENE LESSEN	70
BESLUIT	74
BIBLIOGRAFIE	76
WETGEVING	76
RECHTSPRAAK.....	77
RECHTSLEER	77

Lijst van afkortingen

CDM	Mechanisme voor Schone Ontwikkeling
CIR	Comité voor Internationaal Recht
GKF	Groene Klimaatfonds
IBHO	Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling
IFM	Internationale Financieringsmaatschappij
VN	Verenigde Naties
WMF	Wereldmilieufonds

INLEIDING

1. Door de opwarming van de aarde en door de drastische veranderingen in het klimaat wereldwijd is er de afgelopen jaren steeds meer en meer aandacht hiervoor. Er wordt gezocht naar manieren om deze klimaatsverandering in te perken en op te vangen en daarmee gepaard gaande, hoe de acties van adaptatie en mitigatie die deze inperking moeten verwezenlijken, gefinancierd moeten worden. Met de klimaatconferenties die er over de jaren heen geweest zijn, is ook de internationale regelgeving omtrent klimaatfinanciering toegenomen en uitgediept.¹ Weliswaar blijft de regelgeving nogal aan de oppervlakte. Het gaat meestal om de algemene verplichtingen die de landen worden opgelegd, bijvoorbeeld financiële steun door ontwikkelde landen aan ontwikkelingslanden, maar er is geen duidelijke omkadering te vinden hoe deze steun er concreet uit moet zijn en welke voorzorgen of risico's er aan klimaatfinanciering verbonden kunnen zijn. Bovendien is er nergens sprake van welke gevolgen er achteraf aan verbonden zijn wanneer er eventueel schendingen van mensenrechten zich zouden voordoen tijdens financieringsacties.

2. Het recht op huisvesting is een recht dat door de klimaatsverandering ook meer en meer in de problemen komt. Voor dit aspect lijkt men veel oog te hebben, aangezien hier relatief snel en veel in wordt opgetreden. Helaas kan niet hetzelfde gezegd worden wanneer het recht op huisvesting wordt aangetast net door die financiering van het klimaat. Hier schuilt de grote controverse die er vandaag heerst en bevindt zich de grootste problematiek waar deze scriptie over handelt. Geld en projecten die moeten zorgen voor klimaatfinanciering en dus in principe een positief doel voor ogen hebben, zorgen ervoor dat mensen moeten verplaatsen, waardoor het onrechtstreeks lijkt dat net dit geld van de klimaatfinanciering gebruikt wordt om hen te verplaatsen. Om nieuwe bossen te planten moeten mensen noodgedwongen weg, om te voorzien in duurzame en hernieuwbare energie door het bouwen van een dam of windturbines moeten mensen noodgedwongen weg, ... Iets dat in principe tot een verbetering zou moeten leiden, kan zeer negatief uitvallen en voor velen enkel een verslechtering betekenen.

¹ Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC), 1992, <http://www.klimaat.be/files/6413/8313/9433/raamverdrag.pdf>; Kyoto Protocol; Akkoord van Kopenhagen, 2009, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf>; Klimaatakkoord van Parijs, 2015, https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf.

3. De hoofdvraag die dit werk wil beantwoord zien, is de vraag naar hoe financieringsactoren (zoals de Wereldbank die uiteenvalt in de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling (IBHO) en de Internationale Financieringsmaatschappij (IFM), het Groene Klimaatfonds (GKF), het Aanpassingsfonds en het Wereldmilieufonds (WMF)) onder of verbonden met de Verenigde Naties (VN) de klimaatfinanciering waaraan zij deelnemen proberen in overeenstemming te brengen met het recht op huisvesting. Met daarnaast de vraag naar welke lessen er te trekken zijn op het moment dat hun oplossingen blijken te falen in de werkelijkheid.

4. Om kort te definiëren wat een klimaatfinancieringsactor is, kan men gebruik maken van een definitie van klimaatfinanciering. Het gaat namelijk om het financieel ondersteunen van mitigatie- en adaptatieacties om te komen tot lage uitstoot-ontwikkeling die weerstand kan bieden tegen de huidige klimaatverandering.²

5. Uit de tweede onderzoeksvraag klinkt mogelijk dat deze oplossingen de dag van vandaag nog niet onfeilbaar zijn en gebreken vertonen. De hypothese lijkt te zijn dat de oplossingen nog niet voldoende zijn om tegemoet te komen aan de problematiek rond het recht op huisvesting en dat de actoren nog niet kunnen stoppen met het uitwerken van hun beleid. Het zal waarschijnlijk nodig zijn om striktere voorwaarden op te leggen aan deze oplossingen en actoren zodat er meer uniformiteit heerst en mensenrechten de behandeling krijgen die ze verdienen.

6. Aangezien klimaatfinanciering een redelijk recente materie betreft, zijn de hoeveelheid bronnen niet meteen beperkt, maar eerder de soorten bronnen. De bron die hier bijdraagt tot de meeste informatie over het onderwerp, zijn rapporten uitgevaardigd door verschillende (mensenrechtelijke) instanties en door de klimaatfinancieringsactoren zelf. Het voordeel van deze rapporten is dat ze vaak om de zoveel tijd worden bijgewerkt, zodat dit toelaat te bestuderen hoe de visie van de instanties en actoren evolueert. Over klimaatfinanciering met inbegrip van het recht op huisvesting is nog praktisch geen wetgeving, maar het recht op huisvesting is wel opgenomen in het internationale recht en internationale wetgeving. Daarom is dit laatste van belang hier te bespreken. De masterscriptie is dus voornamelijk gericht op

² B. BUCHNER, A. FALCONER, M. HERVE-MIGNUCCI, C. TRABACCHI en M. BRINKMAN, *The Landscape of Climate Finance*, A CPI Report, Climate Policy Initiative, 2011, 1, <https://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2011/10/The-Landscape-of-Climate-Finance-120120.pdf>.

wetgeving, op interne maatregelen en richtlijnen afkomstig van de financieringsactoren en op rechtsleer, omdat er tot op heden weinig of geen duidelijke rechtspraak omtrent klimaatfinanciering en het recht op huisvesting te vinden is.

7. Specifiek wat betreft de methode(n) van het onderzoek zijn er drie methoden die van toepassing zijn op deze masterscriptie, namelijk de beschrijvende, de evaluerende en de normatieve methode. In het eerste deel dat gaat over het juridische kader van huisvesting, wordt voornamelijk de huidige stand van zaken in verband met het recht op huisvesting beschreven en wordt getoond welke bronnen (wetgeving en rapporten) er nu voorhanden zijn. Daarnaast wordt er ook een beschrijving gegeven van de verschillende instanties die deelnemen aan klimaatfinanciering en hun werking. Het tweede deel maakt gebruik van de evaluerende methode. Dit deel evalueert de oplossingen die de klimaatfinancieringsactoren ter beschikking stellen. Het probeert de problemen en de bijhorende oplossingen in beeld te brengen, met telkens achteraf een kritische beoordeling. Het antwoord op de eerste onderzoeksvraag moet beantwoord worden aan de hand van de evaluerende methode. Bij het derde deel is de normatieve methode van toepassing, aangezien de masterscriptie ook tracht lessen te trekken en zelf oplossingen probeert aan te reiken voor de problematiek. Dit geeft een antwoord op de tweede onderzoeksvraag.

8. Het eerste deel van de masterscriptie probeert het juridische kader van het recht op huisvesting weer te geven. Dit schept voor de lezer een beeld van de huidige juridische stand van zaken in verband met de bepalingen handelend over dit recht. Het deel is logisch opgebouwd: eerst de definitie van adequate huisvesting, gevolgd door de verschillende mensenrechtelijke bronnen en de niet-bindende regelgeving die de principes en richtlijnen bevatten om aan dit recht te voldoen. Ten slotte worden de financieringsactoren van belang in deze scriptie gedefinieerd en wordt hun werking uiteengezet. Ik heb voor deze masterscriptie die actoren gekozen die het meest met klimaatfinanciering in contact komen en bovendien met elkaar te vergelijken zijn. Het zijn namelijk allemaal actoren die opgericht zijn onder of door de Verenigde Naties of een duidelijke link vertonen met de VN. De financieringsactoren zijn nog eens op te delen in drie categorieën: internationale instellingen voor ontwikkelingsfinanciering, fondsen en een mechanisme. Dit deel geeft een goede

situatieschets weer, zodat de lezer meteen mee is met de huidige stand van zaken omtrent het recht op huisvesting.

9. In het tweede deel wordt de keuze voor deze specifieke actoren nog duidelijker. Ze hebben namelijk bijna allemaal een eigen ‘handleiding’ van normen en standaarden of andere gelijkaardige oplossingen. Dit toont ten eerste hoe dicht de actoren soms bij elkaar liggen (bijvoorbeeld door het overnemen van elkaars standaarden) en daarnaast laat het toe te kijken of er ergens melding wordt gemaakt van de bescherming van het recht op huisvesting en of er onderling een consensus heerst. Het wordt mogelijk te vergelijken tussen de verschillende actoren en te kijken of er gelijkenissen zijn, onder andere op het moment dat het fout loopt. Ondanks dat niet alle besproken actoren hetzelfde statuut hebben of dat ze vallen onder andere categorieën, hebben ze toch allemaal dezelfde doelen voor ogen en zijn ze allemaal betrokken bij klimaatfinanciering. Daarom heb ik gekozen om deze actoren gecombineerd te bespreken.

10. Hoewel alle financieringsactoren projecten steunen en onder zich hebben, heb ik bij de keuze van casestudies gekozen voor projecten die allemaal geregistreerd zijn onder het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling (CDM). Het gaat om één project gefinancierd door de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling, één project gefinancierd door de Internationale Financieringsmaatschappij en één project gefinancierd door andere instanties die buiten deze scriptie vallen, maar dat wel de problematiek weergeeft van een project geregistreerd onder het Mechanisme. Casestudies geven het beste weer hoe klimaatfinanciering en het recht op huisvesting kunnen botsen in de praktijk en hoe de voorziene overeenstemming niet altijd even goed werkt. De keuze voor drie verschillende projecten geeft weer dat een project alle richtingen kan uitgaan op het vlak van mensenrechten, zowel in de negatieve als positieve zin. De Santa Rita hydro-elektrische dam heeft een slechte start gekend wanneer het aankomt op mensenrechten, maar er is na een lange tijd toch een positieve doorbraak geweest. Bij de Barro Blanco dam is er ook heel veel misgelopen en hoewel er al een signaal gegeven is door de terugtrekking van het thuisland, is het project zelf nog wel altijd lopende. Het Jepirachi project daarentegen, waar het van begin af aan al goed liep, geeft dus zeker hoop dat een echte werkende oplossing wel mogelijk is.

11. Na het overlopen van de oplossingen van de verschillende actoren en te achterhalen waar het misloopt, wil ik mijn masterscriptie toch met een positieve noot eindigen. Als besluit wil ik proberen lessen te trekken uit de fouten die er nu gemaakt worden en zo proberen oplossingen aan te reiken voor een mensenrechtelijk-beschermd toekomst.

12. Tenslotte wil ik in het begin van deze masterscriptie nog kort even melding maken van mijn normatief standpunt. Ik kan hier relatief kort blijven, aangezien mijn standpunt een algemene oproep is naar meer mensenrechten binnen de materie van de klimaatfinanciering. Vanaf nu zou de focus altijd moeten liggen op een mensenrechtelijke benadering en op de bescherming van het recht op huisvesting.

Regelgeving recht op huisvesting binnen klimaatfinanciering

Niet bindend

13. Hoewel er wel duidelijk regelgeving bestaat over het recht op huisvesting (zoals *infra* besproken), is het voor deze masterscriptie van belang ook te focussen op het recht van huisvesting opgenomen in regelgeving omtrent klimaatfinanciering. Het is nodig om te weten of deze regelgeving bindend is of niet.

14. GEEN REGELGEVING KLIMAATFINANCIERING – Op een paar uitzonderingen na is er weinig bindende regelgeving die specifiek het onderwerp van klimaatfinanciering uiteenzet. Het gaat voornamelijk om rapporten, waarvan wel een zeker gezag uit gaat, maar die geen verplichtingen kunnen opleggen aan staten of niet-statelijke actoren. De rapporten komen onder andere van VN-organen (zoals Speciale Rapporteurs) en de instanties die in verband staan met de VN. Hoewel de Verenigde Naties de belangrijkste speler is in het veld, blijft het bij deze rapporten en komt er geen bindende regelgeving. De manier waarop er in de praktijk wordt omgegaan met klimaatfinanciering en hoe dit geregeld wordt, moet worden weerspiegeld in regelgeving en moet verenigbaar zijn met de wetgeving die staten reeds hebben ontwikkeld hierover. Wanneer het hele onderwerp juridisch geregeld is, kan dit alleen maar ten goede komen aan de versnelling en verbetering van het proces.³ Wanneer er meer

³ A. ZAHAR, *Climate Change Finance and International Law*, United Kingdom, Routledge, 2016, 130.

(bindende) regelgeving zou zijn voor klimaatfinanciering, creëert dit meteen ook meer mogelijkheden om mensenrechtenbepalingen hierin op te nemen.

Ontbreken mensenrechtelijke bepalingen

15. De grootste problematiek draait om het ontbreken van een duidelijke regelgeving inzake klimaatfinanciering, die ook bepalingen zou inhouden omtrent mensenrechten en specifiek het recht op huisvesting.⁴ Hoewel er duidelijke mensenrechtelijke bepalingen zijn die handelen over het recht op huisvesting, is er nog geen duidelijke opname van deze bepalingen binnen het veld van de klimaatfinanciering en meer bepaald binnen de interne regels van de klimaatfinancieringsactoren. Uiteraard stelt zich hier de vraag of deze actoren wel überhaupt gebonden zijn door mensenrechten? Deze vraag wordt hieronder verder behandeld.⁵

16. PREAMBULE KLIMAATAKKOORD PARIJS – Er is wel een vooruitgang merkbaar, bijvoorbeeld bij het klimaatakkoord van Parijs, maar daar is er enkel een bepaling omtrent mensenrechten terug te vinden in de preambule van het akkoord en niet in een artikel uit de hoofdtekst. Een preambule op zich kan geen concrete verplichtingen opleggen aan een staat of instantie, maar is eerder bedoeld om aan te tonen waar partijen belang aan hechten.⁶ Daarnaast wordt de bescherming van mensenrechten vaag omschreven en heel kort vermeld samen met een hoop andere belangen die men in acht dient te nemen.⁷

17. DO NO HARM – Ook het algemene principe van *do no harm*, waarin wordt gesteld dat de basismensenrechten niet geschonden mogen worden bij het uitvoeren van die financiering, maakt de zaak niet concreter.⁸ Er wordt nergens specifiek afgelijnd wanneer er sprake is van

⁴ Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 6-7, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf; D.S. OLAWUYI, “Climate justice and corporate responsibility: taking human rights seriously in climate actions and projects”, *Journal of energy and natural resources law* 2016, (27) 28 en 30.

⁵ Zie randnummer 18 e.v.

⁶ M. H. HULME, “Preambles in Treaty Interpretation”, *University of Pennsylvania Law Review* 2016, (1281) 1300, https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9527&context=penn_law_review.

⁷ Preambule van het Klimaatakkoord van Parijs, 2015, 1, https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf.

⁸ A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 5, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf; L. SCHALATEK en N. BIRD, *The Principles and Criteria of Public Climate Finance - A Normative Framework*, Heinrich Böll Stiftung

een schending, hoeverre de bescherming zou moeten gaan en welke concrete verplichtingen er worden opgelegd. Er wordt ook nergens melding gemaakt van een aansprakelijkheid die staten of entiteiten zouden kunnen oplopen bij zo een schending, wat hen dus ook niet aanspoort om zich er aan te houden. Op deze manier heeft het opleggen van verplichtingen omtrent de bescherming van mensenrechten weinig nut: men kan nog zoveel plichten opdringen als men wilt, maar deze blijven duidelijk zonder effect wanneer er geen sancties of aansprakelijkheden aan gekoppeld zijn.⁹ Door het ontbreken hiervan, valt te zien dat men in de praktijk hiertegen regelmatig zondigt.¹⁰

Internationale financieringsactoren gehouden tot mensenrechten?

18. GEBONDENHEID: ONTWERP ARTIKELEN – De artikelen die handelen over deze materie zijn te vinden in de (niet-bindende) artikelen over de aansprakelijkheid van internationale organisaties, uitgevaardigd door het Comité van Internationaal Recht.¹¹ Artikel 3 van deze artikelen bepaalt dat “every internationally wrongful act of an international organization entails the international responsibility of that organization”.¹² Om te weten te komen wat een internationale onrechtmatige daad uitmaakt, moet men kijken naar artikel 4: “there is an internationally wrongful act of an international organization when conduct consisting of an action or omission: (a) is attributable to that organization under international law; and (b) constitutes a breach of an international obligation of that organization”.¹³ De daad moet met andere woorden toerekenbaar zijn aan de internationale organisatie en de daad moet een schending zijn van een internationale verplichting waaraan de organisatie gebonden is. Over de vraag van toerekening kan kort gezegd worden dat wanneer een internationale organisatie eigen juridische persoonlijkheid heeft, deze dus aansprakelijk kan worden gehouden bij een

North America en Overseas Development Institute, 2016, 3, <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11018.pdf>.

⁹ M.J. HALLT en D.C. WEISS, “Avoiding Adaptation Apartheid: Climate Change Adaptation and Human Rights Law”, *The Yale Journal of International Law* 2012, (309) 348.

¹⁰ M.A. ORELLANA, “A Human Rights-Based Approach to Climate Change” in J. PARRA (ed.), *The Human Rights-Based Approach: A Field of Action for Human Rights Education*, Genève, Cifedhop, 2012, (53) 57-58.

¹¹ International Law Commission, *Draft articles of the responsibility of international organizations*, 2011, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf.

¹² Artikel 3 aansprakelijkheid van internationale organisaties.

¹³ Artikel 4 aansprakelijkheid van internationale organisaties.

schending van een toepasselijke internationale norm.¹⁴ De instanties van de Wereldbank hebben bijna in alle gevallen zichzelf juridische persoonlijkheid toegekend in hun oprichtingsovereenkomst.¹⁵ De vraag naar welke internationale verplichtingen van toepassing zijn op internationale organisaties, wordt hieronder verder uiteen gezet.

19. PRAKTIJK ARTIKELEN CIR – De artikelen uitgevaardigd door het Comité van Internationaal Recht kennen ook hun belang in de praktijk. Ze worden ingeroepen door ngo's wanneer deze de aansprakelijkheid van internationale organisaties willen aantonen. Onder andere Amnesty International heeft een schriftelijke verklaring ingediend bij de Raad voor Mensenrechten om de verplichtingen aan te kaarten die de Wereldbank heeft op het gebied van mensenrechten.¹⁶ Daarnaast heeft de Human Rights Watch zelf een rapport uitgevaardigd om te wijzen op de verplichtingen van de Wereldbank.¹⁷ Beide instanties hebben zich hiervoor gebaseerd op de artikelen van het Comité.

20. GEBONDENHEID: RECHTSPRAAK EN RECHTSLEER – Algemeen wordt door de rechtspraak en rechtsleer aanvaard dat internationale organisaties gebonden zijn door internationaal recht en dus ook door mensenrechten uit dat internationale recht. De rechtspraak hierover komt van het Internationaal Gerechtshof in zijn advies bij de zaak tussen de Wereld Gezondheidsorganisatie en Egypte. Het Hof bepaalde hier namelijk: “international organizations are subjects of international law and, as such, are bound by any obligations incumbent upon them under general rules of international law, under their constitutions or under international agreements to which they are parties”.¹⁸ Kort gezegd komt dit neer op het aanvaarden van de gebondenheid van internationale organisaties. De rechtsleer die zich

¹⁴ J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT, “Accountability for human rights violations by international organisations: introductory remarks” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (1) 6.

¹⁵ Green Climate Fund, *Governing Instrument for the Green Climate Fund*, 2011, 3, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/574763/Governing_Instrument.pdf/caa6ce45-cd54-4ab0-9e37-fb637a9c6235; IBRD Articles of Agreement, Article 7 ‘Status, Immunities and Privileges’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>; IFC Articles of Agreement, Article 6 ‘Status, Immunities and Privileges’, http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1c95b500484cb68d9f3dbf5f4fc3f18b/IFC_Articles_of_Agreement.pdf?MOD=AJPERES.

¹⁶ Amnesty International, *Written Statement for the 24th Session of the Human Rights Council*, 2013, 2, <https://www.amnesty.org/download/Documents/16000/ior410202013en.pdf>.

¹⁷ Human Rights Watch, *Abuse-Free Development: How the World Bank Should Safeguard Against Human Rights Violations*, 2013, 27, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/worldbank0713_ForUpload.pdf.

¹⁸ ICJ, “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 Between the WHO and Egypt, Advisory Opinion”, *ICJ* 1980, (73) 89-90, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/65/065-19801220-ADV-01-00-EN.pdf>.

hierover heeft uitgesproken is onder andere de Associatie van het Internationaal Recht. Deze heeft het in zijn rapport van 2004 over de verantwoordelijkheid van internationale organisaties ten opzichte van derde partijen, waaronder private personen. Met verantwoordelijkheid gaan ze zelfs nog een stap verder dan aansprakelijkheid van internationale organisaties.¹⁹

21. DOOR WELK INTERNATIONAAL RECHT GEBONDEN? – Om te weten of een internationale organisatie aansprakelijk kan worden gesteld, moet er eerst zekerheid zijn tot welk internationaal recht deze instantie gehouden is en meer in het bijzonder tot welk internationaal mensenrecht. Mensenrecht kan via verschillende manieren bindend worden voor internationale organisaties: doordat ze voorkomen in de oprichtingsovereenkomst van een organisatie, als gewoonterecht, als algemene beginselen van internationaal recht of via een mensenrechtenverdrag.²⁰ De meeste financieringsactoren maken geen melding van mensenrechten in hun oprichtingsovereenkomst, dus deze optie valt al weg.²¹ Daarnaast zijn internationale organisaties ook niet gebonden door mensenrechtenverdragen, aangezien zij hierbij geen lid zijn. Ondertekening van mensenrechtenverdragen staat tot op heden enkel open voor staten en nog niet voor internationale organisaties.²² Ook de aanwezigheid van gewoonterecht is soms moeilijk aan te tonen op het gebied van internationaal mensenrecht, dus is de beste kans voor gebondenheid om terug te vallen op de algemene beginselen van internationaal recht (artikel 38 Statuut Internationaal Gerechtshof).²³ Internationale

¹⁹ International Law Association, *Accountability of International Organisations*, Report of the Seventy-first Conference, 2004, 4.

²⁰ International Law Association, *Accountability of International Organisations*, Report of the Seventy-first Conference, 2004, 30.

²¹ J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT, “Accountability for human rights violations by international organisations: introductory remarks” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (1) 7.

²² G. LE FLOCH, “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in R. VIRZO en I. INGRAVALLO (eds.), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhoff, 2015, (381) 384; J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT, “Accountability for human rights violations by international organisations: introductory remarks” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (1) 5-6.

²³ O. DE SCHUTTER, “Human Rights and the Rise of International Organizations: The Logic of Sliding Scales in the Law of International Responsibility” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (51) 72-73; W. VAN GENUGTEN, *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 14.

organisaties zijn uiteraard ook gebonden door mensenrechten die verheven zijn tot de status van *ius cogens*, waaronder het verbod op foltering.²⁴

22. VISIE VAN FINANCIERINGSACTOREN ZELF – De financieringsactoren hebben uiteraard zelf een bepaalde visie op hun gebondenheid tot mensenrechten, of eerder gezegd een visie van niet-gebondenheid. Ten eerste wordt er, zoals reeds gezegd, in de oprichtingsovereenkomsten van de specifieke actoren geen melding gemaakt van mensenrechten, waardoor zij dus van mening zijn deze niet te hoeven promoten.²⁵ Daarnaast zijn de actoren, waaronder expliciet de Wereldbank via hun vroegere vicepresident Danino, van mening dat hun rol er niet in bestaat om mensenrechten af te dwingen.²⁶ Ze moeten zich enkel bezig houden met economische overwegingen en niet in de richting gaan van politieke materies of hierin beslissingen nemen.²⁷ De oprichtingsovereenkomst van de IBHO heeft dit zelfs letterlijk opgenomen in artikel 4, waarin het bepaalt dat “only economic considerations shall be relevant to their decisions”.²⁸ De voorganger van de huidige Algemeen Adviseur van de Wereldbank was al iets flexibeler. Volgens haar erkent de Wereldbank de band die er bestaat tussen mensenrechten en ontwikkeling en neemt het in de projecten die het ondersteunt, milieu- en sociale factoren in acht. Toch kan het nog steeds maar enkel gaan om economische overwegingen. Enkel overwegingen die een direct en duidelijk economisch effect hebben, kunnen door de bank behartigd worden.²⁹

²⁴ G. LE FLOCH, “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in R. VIRZO en I. INGRAVALLO (eds.), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhoff, 2015, (381) 394-395; W. VAN GENUGTEN, *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 14.

²⁵ Zie randnummer 21.

²⁶ R. DANINO, “The Legal Aspects of the World Bank's Work on Human Rights” *The International Lawyer* 2007, (21) 22, <https://ael.eui.eu/wp-content/uploads/sites/28/2017/04/Fiti-Sinclair-06-Danino.pdf>.

²⁷ G. LE FLOCH, “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in R. VIRZO en I. INGRAVALLO (eds.), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhoff, 2015, (381) 394; W. VAN GENUGTEN, *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 17-18; J. WOUTERS en S. COGOLATI, “Taking Sustainable Development Goal 17 Seriously: The World Bank's Legal Framework for Providing Global Public Goods” in F. FARIELLO, L. BOISSON DE CHAZOURNES en K. E. DAVIS (eds.), *Financing and Implementing the Post-2015 Development Agenda*, The World Bank Legal Review Volume 7, Washington D.C., World Bank, 2016, (185) 196-197.

²⁸ IBRD Articles of Agreement, Article 4, Section 10 ‘Political Activity Prohibited’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

²⁹ The World Bank, *Letter from Anne-Marie Leroy and Makhtar Diop to the Special Rapporteur on the right to food and the Independent Expert on the effects of foreign debt and other international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, 9 oktober 2012, 4, [https://spdb.ohchr.org/hrdb/22nd/THE_WORLD_BANK_09.10.12_\(2.2012\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/22nd/THE_WORLD_BANK_09.10.12_(2.2012).pdf).

23. REACTIE DAAROP – In 2015 is de VN Speciale Rapporteur voor extreme armoede en mensenrechten opgetreden tegen deze visie van de Wereldbank. De Speciale Rapporteur omschrijft de Wereldbank als een *human rights-free zone*.³⁰ De grootste hindernis voor een betere navolging van mensenrechten en het tegengaan van een schending ervan, is net het feit dat de Wereldbank in zijn artikelen zet dat het zich enkel inlaat met economische overwegingen en niet met politieke. Het laat niet toe bij te dragen aan de creatie van een kaderwerk voor mensenrechten of er op toe te zien dat de landen aan wie leningen worden toegekend zelf hun mensenrechtelijke verplichtingen nakomen.³¹ Het kan wel zijn dat de Wereldbank voorziet in principes, richtlijnen, een bepaald beleid etc. waarin mensenrechten zijn opgenomen, maar deze hebben weinig waarde als de Wereldbank zelf het belang van de naleving niet inziet.

24. MOEILIKHEDEN VERANTWOORDELIJKHEID IN PRAKTIJK – Wanneer men er al in geslaagd is om de gebondenheid van internationale organisaties tot mensenrechten aan te tonen, lijken er in de praktijk nog obstakels te zijn om tot een effectief resultaat te komen op het gebied van verantwoordelijkheid. Het gaat met andere woorden over de moeilijkheden om de aansprakelijkheid van deze organisaties voor een rechterlijke instantie te krijgen. Op het internationale niveau zit men met het probleem dat er geen internationaal hof bestaat dat jurisdictie heeft over internationale organisaties.³² Meer specifiek wat betreft mensenrechten: aangezien internationale organisaties geen partij zijn bij mensenrechtenverdragen, zijn zij ook niet gebonden door de organen die deze verdragen aanbieden, zoals o.a. het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het Comité voor de Rechten van de Mens.³³ Op het nationale niveau is er de problematiek rond de immuniteit. De IBHO bijvoorbeeld heeft in zijn

³⁰ P. ALSTON (Special Rapporteur on extreme poverty and human rights), *Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms*, 2015, 20, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/243/35/PDF/N1524335.pdf?OpenElement>.

³¹ P. ALSTON (Special Rapporteur on extreme poverty and human rights), *Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms*, 2015, 2, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/243/35/PDF/N1524335.pdf?OpenElement>.

³² O. DE SCHUTTER, “Human Rights and the Rise of International Organizations: The Logic of Sliding Scales in the Law of International Responsibility” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (51) 77.

³³ G. LE FLOCH, “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in R. VIRZO en I. INGRAVALLO (eds.), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhoff, 2015, (381) 396-397.

oprichtingsovereenkomst bepaald dat nationale hoven over hen geen jurisdictie kunnen uitoefenen.³⁴ Anderzijds kan immuniteit wel opgeheven worden, onder andere door het feit dat deze enkel geldt wanneer er voor de eisers een alternatief bestaat.³⁵

25. BESLUIT EN VOORSTEL – Het belangrijkste besluit dat uit de bovenstaande uiteenzetting kan getrokken worden, is dat er nood is aan mechanismen om de verantwoordelijkheid van internationale organisaties in kaart te brengen en om op te volgen of de organisaties hun mensenrechtelijke verplichtingen wel nakomen.³⁶ Positief is dat er al een aantal mechanismen door de financieringsactoren zelf zijn opgericht, waaronder het Inspectiepanel van de IBHO. Echter het probleem hierbij is dat deze mechanismen zich enkel kunnen uitspreken over de mensenrechten die voortkomen uit de richtlijnen en principes van de actoren zelf, als die actoren om te beginnen al mensenrechten hebben opgenomen. Aangezien deze mensenrechten vaak gering of niet zijn opgenomen, beperkt dit dus ook de goede werking van deze mechanismen.³⁷ Daarnaast kunnen zij zich ook enkel uitspreken over mogelijke schendingen van de specifieke actor waarvoor ze zijn opgericht. De tweede nood die er heerst is daarom dat het beter zou zijn als er een algemeen mechanisme gecreëerd zou worden, dat een globalere werking heeft.³⁸

³⁴ IBRD Articles of Agreement, Article 7 Section 3, 'Position of the Bank with Regard to judicial Process', <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

³⁵ EHRM 18 februari 1999, nr. 28934/95, *Beer en Regan tegen Duitsland*, 15, nr. 63; EHRM 18 februari 1999, nr. 26083/94, *Waite en Kennedy tegen Duitsland*, 9, nr. 57.

³⁶ Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Accountability of international organisations for human rights violations*, 3, nr. 5.

³⁷ Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Accountability of international organisations for human rights violations*, 15, nr. 52; W. VAN GENUGTEN, *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 46.

³⁸ J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT, "Accountability for human rights violations by international organisations: introductory remarks" in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (1) 14.

Mensenrechten en ontwikkeling

26. OMSCHRIJVING – Er is al vandaag de dag een stroming in het recht die zich aansluit bij mijn normatief standpunt, zijnde een stroming die het belang inziet van mensenrechten binnen het domein van de ontwikkeling.

27. MENSENRECHTEN VS. ONTWIKKELING – Hoewel mensenrechten en ontwikkeling vroeger gezien werden als twee afgescheiden domeinen, is er vandaag de dag de trend aanwezig dat er langs beide kanten een toenadering merkbaar is.³⁹

28. PROBLEMATIEK – Het probleem bij mensenrechten en ontwikkeling is het feit dat beiden gericht zijn op het goede, maar toch niet altijd samen kunnen gaan of zelfs botsen. Bij een ontwikkelingsproject is het tegelijk positief en negatief: de financiering van het project zorgt er voor dat overheden van bepaalde landen waar de projecten plaatsvinden op deze manier de kans hebben om te zorgen voor de financiering van huisvesting, gezondheidszorg en onderwijs in hun eigen land, maar daartegenover staat dat voor sommigen deze financiering enkel negatieve gevolgen met zich meebrengt zoals vervuiling, ongelukken die gebeuren tijdens de constructie of uitvoering, ontzetting uit hun land etc. Bij projectfinanciering bevindt zich met andere woorden de fundamentele spanning die de relatie karakteriseert tussen basisrechten, duurzame ontwikkeling en investering.⁴⁰

29. MENSENRECHTELIJKE BENADERING BIJ ONTWIKKELING – De rechtsleer die zich uitsprekt over deze materie is van mening dat er een mensenrechtelijke benadering bij ontwikkeling moet worden aangenomen om een oplossing te bieden voor de hierboven beschreven problematiek.⁴¹ Een mensenrechtelijke benadering bij ontwikkeling wordt omschreven als een ontwikkeling die zorgt voor deelneming en voor belangenbehartiging met als doelpubliek de

³⁹ S. MCINERNEY-LANKFORD en H.-O. SANO, *Human Rights Indicators in Development, an Introduction*, The World Bank, Washington, 2010, 6-7; P. J. NELSON en E. DORSEY, “Who practices rights-based development? A progress report on work at the nexus of human rights and development”, *World Development* 2018, (97) 98; J. O'MANIQUE, “Human Rights and Development”, *Human Rights Quarterly* 1992, (78) 79.

⁴⁰ O.C. KAHALE, “Project finance and the relevant human rights”, in S. LEADER en D. ONG (eds.), *Global Project Finance, Human Rights and Sustainable Development*, Cambridge, University Press, 2011, (37) 47-48; S. LEADER, “An introduction to the issues”, in S. LEADER en D. ONG (eds.), *Global Project Finance, Human Rights and Sustainable Development*, Cambridge, University Press, 2011, (3) 3-4.

⁴¹ A. CORNWALL en C. NYAMU-MUSEMBI, “Putting the ‘rights-based approach’ to development into perspective”, *Third World Quarterly* 2004, (1415) 1415; The World Bank, *Integrating human rights into development, donor approaches, experiences and challenges*, third edition, Washington, 2016, 53.

arme of gemarginaliseerde bevolking. De benadering heeft als doel gerechtigheid, gelijkheid en vrijheid bij ontwikkeling te promoten. Ze gaat gebruik maken van principes en standaarden die te vinden zijn bij mensenrechten, sociaal activisme en ontwikkeling en combineert deze dan.⁴²

30. BELANG VAN BENADERING: NORMATIEF EN PRAGMATISCH – Een loutere omschrijving van wat deze mensenrechtelijke benadering inhoudt volstaat niet. Het is nodig om uiteen te zetten waarom het van belang is om mensenrechten te integreren bij ontwikkeling. Ten eerste kunnen mensenrechten hun belang bewijzen binnen ontwikkeling om een normatieve reden. Een normatief mensenrechtelijk kaderwerk geeft een uiteenzetting van ‘hoe het zou moeten zijn’, het geeft een bepaalde visie hoe ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking er zou kunnen uitzien.⁴³ Naast een normatieve reden, zijn er ook pragmatische redenen om mensenrechten te integreren. Een mensenrechtelijke benadering tot ontwikkeling geeft de mogelijkheid om de kwesties rond verantwoordelijkheid uit te breiden naar niet-statelijke actoren.⁴⁴ Het Kantoor van de Hoge Commissaris voor Mensenrechten van de VN vermeldt in zijn richtlijnen voor een mensenrechtelijke benadering het volgende: “Perhaps the most important source of added value in the human rights approach is the emphasis it places on the accountability of policy-makers and other actors whose actions have an impact on the rights of people. Rights imply duties, and duties demand accountability”.⁴⁵

31. BELANG VAN BENADERING: VERANTWOORDELIJKHEID EN DEELNEMING – Twee andere belangrijke voordelen die voortkomen uit een mensenrechtelijke benadering bij ontwikkeling zijn verantwoordelijkheid en deelneming. Ten eerste verantwoordelijkheid: verantwoordelijkheid leidt tot de emancipatie van getroffen. Door de aanwezigheid van een mensenrechtenkaderwerk hebben individuen meer opties om een vordering in te stellen, wat hun zelfredzaamheid vergroot. Het geeft het de mogelijkheid om overheden en anderen aansprakelijk te stellen. Mensenrechten dragen duidelijk bij tot verantwoordelijkheid en beter

⁴² P. J. NELSON en E. DORSEY, “Who practices rights-based development? A progress report on work at the nexus of human rights and development”, *World Development* 2018, (97) 99; J. THEIS, *Brief Introduction to Rights-based Programming*, Save the Children Sweden, 2003.

⁴³ A. CORNWALL en C. NYAMU-MUSEMBI, “Putting the ‘rights-based approach’ to development into perspective”, *Third World Quarterly* 2004, (1415) 1416-1417.

⁴⁴ A. CORNWALL en C. NYAMU-MUSEMBI, “Putting the ‘rights-based approach’ to development into perspective”, *Third World Quarterly* 2004, (1415) 1417-1418.

⁴⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Draft Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies*, 5, nr. 25, <http://www.refworld.org/pdfid/3f8298544.pdf>.

bestuur.⁴⁶ Ten tweede de deelneming: deelneming zorgt ervoor dat de richtlijnen en het beleid dat gehanteerd wordt bij ontwikkeling beantwoorden aan de huidige noden die heersen bij de bevolking. Daarnaast zorgt het ook voor meer legitimiteit bij ontwikkelingsprojecten. Deelneming is met andere woorden een illustratie van toenadering tussen het beleid bij ontwikkeling en de praktijk van mensenrechten.⁴⁷

Moeilijke balans: afweging van belangen

32. TWEE KANTEN VAN DEZELFDE MEDAILLE – Er is een duidelijke kloof aanwezig, tussen aan de ene kant het positieve aspect van het tegengaan van de verslechtering van het klimaat door projecten op te stellen en te financieren met aan de andere kant het recht op huisvesting dat door velen van deze projecten genegeerd of zelfs geschonden wordt.

33. SCHENDING RECHT OP HUISVESTING – Toegespitst op het recht op huisvesting, gaat het voornamelijk over het afbreken of vernielen van eigendom, uithuiszettingen en verplicht verlaten van die plaatsen en het niet of niet voldoende compenseren hiervoor.⁴⁸ En wanneer de Wereldbank, het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling en andere grote instanties en fondsen deze projecten mee financieren, lijkt het erop dat ze onrechtstreeks mee verantwoordelijk zouden zijn voor schendingen van dit mensenrecht.

34. WELK BELANG VOORRANG? – Algemeen is er dus de erg moeilijke afweging die hier gemaakt moet worden. De grens die bepaalt wanneer er juist sprake is van een schending, is

⁴⁶ S. MCINERNEY-LANKFORD, “International Development Actors and Human rights”, in M. LANGFORD, A. SUMNER, A.E. YAMIN (eds.), *The Millennium Development Goals and Human Rights: Past, Present and Future*, Cambridge, University Press, 2013, (160) 162; S. MCINERNEY-LANKFORD en H.-O. SANO, *Human Rights Indicators in Development, an Introduction*, The World Bank, Washington, 2010, 34-36; United Nations Development Programme, *UNDP Support to the Implementation of Sustainable Development Goal 16*, 2016, 5.

⁴⁷ S. MCINERNEY-LANKFORD en H.-O. SANO, *Human Rights Indicators in Development, an Introduction*, The World Bank, Washington, 2010, 36; United Nations Development Programme, *UNDP Support to the Implementation of Sustainable Development Goal 16*, 2016, 16; The World Bank, *Integrating human rights into development, donor approaches, experiences and challenges*, third edition, Washington, 2016, 55.

⁴⁸ M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 39, <http://columbiacriminelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Carbon Market Watch, *Human Rights Accountability of Climate Action*, 2015, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/All-climate-action-must-be-in-line-with-HR_WEB_final.pdf; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 3, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf; N. ROHT-ARRIAZA, “Human Rights in the Climate Change Regime”, *Journal of Human Rights and the Environment* 2010, <http://www.law.uga.edu/sites/default/files/u190/RohtArriaza.pdf>.

niet altijd even duidelijk te trekken en is iets dat zaak per zaak bekeken moet worden. Het is niet evident om het ene belang zomaar boven het andere te stellen, want er is altijd één kant die ‘verliest.’ Het is niet altijd even duidelijk wat nu de beste mensenrechtelijke benadering is.⁴⁹ Vaak zijn de landen die het meeste nood hebben aan klimaatfinanciering en aan aanpassingen de landen die zelf niet verantwoordelijk zijn voor de verandering van het klimaat. Wel gaan zij net sneller een schending van mensenrechten oplopen, net omdat ze al te kampen hebben met andere mogelijke schendingen (buiten de situatie van klimaat) die ze moeten zien te voorkomen.⁵⁰

⁴⁹ M.J. HALLT en D.C. WEISS, “Avoiding Adaptation Apartheid: Climate Change Adaptation and Human Rights Law”, *The Yale Journal of International Law* 2012, (309) 349-350.

⁵⁰ B.F. PEREZ, J. A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P. V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 3; N. ROHT-ARRIAZA, “Human Rights in the Climate Change Regime”, *Journal of Human Rights and the Environment* 2010, <http://www.law.uga.edu/sites/default/files/u190/RohtArriaza.pdf>.

DEEL I: HUISVESTING: JURIDISCH KADER EN FINANCIERINGSACTOREN

HOOFDSTUK I. DEFINITIE ADEQUATE HUISVESTING

35. NADRUKE ADEQUAATHEID – Het recht op adequate huisvesting moet zo ruim mogelijk gedefinieerd worden om de meest ruime bescherming te kunnen bieden. Het recht op huisvesting is op iedereen van toepassing en het draait om meer dan enkel vier muren en een dak boven zijn hoofd. Het moet gaan om het recht om ergens te leven in veiligheid, vrede en waardigheid.⁵¹ De nadruk hoort te liggen op de adequaatheid van de huisvesting. Onder adequaat verstaat men adequate privacy, adequate ruimte, adequate veiligheid, adequate verlichting en verluchting, adequate basisinfrastructuur en adequate locatie rekening houdend met werkplaats en basisvoorzieningen, en dat allemaal betaalbaar.⁵²

36. CRITERIA ADEQUAATHEID – Adequaatheid roept een aantal criteria op. Voor deze uiteenzetting zijn de voornaamste criteria de volgende: er moet een bepaalde (juridische) zekerheid zijn tegen gedwongen uiteenzettingen, er moeten voldoende faciliteiten en mogelijkheden aanwezig zijn, het moet betaalbaar zijn, het moet goed bewoonbaar zijn, het moet toegankelijk zijn, ook voor mindervalide personen, het moet bereikbaar zijn in verband

⁵¹ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant)*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 6-7; Commission on Human Rights, *Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, Mr. Miloon Kothari, submitted pursuant to Commission resolution 2000/9*, 5, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2001/51; General Assembly of United Nations, *The Global Strategy for Shelter for the Year 2000*, 1988, 13, §5, <http://www.nuigalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/undocs/UN-Global-Strategy-for-Shelter-to-the-Year-2000-.pdf>; United Nations Housing Rights Programme, *Monitoring housing rights: Developing a set of indicators to monitor the full and progressive realisation of the human right to adequate housing*, 2003, iv, <http://mirror.unhabitat.org/documents/Monitoring-Housing-Rights.pdf>; United Nations Housing Rights Programme, *Housing rights legislation: Review of international and national legal instruments*, 2002, 1, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HousingRightsen.pdf>; World Health Organization, *World Report on Ageing and Health*, 2015, 162, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=6617A348C3AA7FDCB40381D5F08F72D2?sequence=1.

⁵² General Assembly of United Nations, *The Global Strategy for Shelter for the Year 2000*, 1988, 13, §5, <http://www.nuigalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/undocs/UN-Global-Strategy-for-Shelter-to-the-Year-2000-.pdf>; United Nations Centre for Human Settlements, *Strategies to combat homelessness, Annex 2: What does adequate housing mean?*, 2000, 185, <http://mirror.unhabitat.org/documents/HS-599x.pdf>; UN Habitat, *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action*, 2003, 22, §60, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/habitat_agenda.pdf; United Nations Housing Rights Programme, *Housing rights legislation: Review of international and national legal instruments*, 2002, 1, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HousingRightsen.pdf>.

met werkgelegenheid, scholen etc. en er moet rekening worden gehouden met de culturele identiteit.⁵³

37. GEVAL PER GEVAL – Adequaatheid kan niet in elke geval volledig hetzelfde betekenen en inhouden. Er moet gekeken worden naar de mensen en situatie in kwestie. Daarnaast is adequate huisvesting ook afhankelijk van het land waarin men zich bevindt, aangezien er culturele, sociale, milieu- en economische factoren meespelen.⁵⁴

38. VRIJHEDEN EN AANSPRAKEN – Men maakt een onderscheid tussen de vrijheden en de aanspraken die het recht bevat. De vrijheden bevatten de bescherming tegen gedwongen uitzetting en de arbitraire vernieling van zijn woonplaats, het recht om vrij te zijn van willekeurige inmenging in zijn woonst, het recht om zelf te kiezen waar en waarin men woont en de vrijheid van beweging. De aanspraken zijn de zekerheid van huur, aanspraak op compensatie van huisvesting, land of eigendom, gelijkwaardige en niet-discriminatoire toegang tot adequate huisvesting en participatie in huisvesting gerelateerde beslissingen.⁵⁵

⁵³ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant)*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 8; Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing, Fact Sheet No. 21/Rev.1*, 4; United Nations Centre for Human Settlements, *Strategies to combat homelessness, Annex 2: What does adequate housing mean?*, 2000, 185-187, <http://mirror.unhabitat.org/documents/HS-599x.pdf>; UN Habitat, *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action*, 2003, 22, §60, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/habitat_agenda.pdf; World Health Organization, *World Report on Ageing and Health*, 2015, 162, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=6617A348C3AA7FDCB40381D5F08F72D2?sequence=1.

⁵⁴ General Assembly of United Nations, *The Global Strategy for Shelter for the Year 2000*, 1988, 13, §5, <http://www.nuigalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/undocs/UN-Global-Strategy-for-Shelter-to-the-Year-2000-.pdf>; UN Habitat, *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action*, 2003, 22, §60, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/habitat_agenda.pdf.

⁵⁵ Europees Comité voor Sociale Rechten 18 oktober 2006, nr. 21/2005, *Europees Centrum voor de Rechten van Roma t. Griekenland*, §24; Afrikaanse Commissie voor de Rechten van Mensen en Volken, 27 mei 2002, nr. 155/96, *Het Centrum voor Sociale en Economische Rechten Acties and het Centrum voor Economische en Sociale Rechten t. Nigeria*, §61; Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing, Fact Sheet No. 21/Rev.1*, 3.

HOOFDSTUK II. BRONNEN

AFDELING I. UNIVERSELE VERKLARING VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

§1. Karakter UVRM

39. NIET BINDEND – Hoewel de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens geen bindend instrument is en technisch gezien dus niet beschouwd kan worden als wetgeving, gaat het wel om “a common standard of achievement for all peoples and all nations” en gaat er zeer veel invloed vanuit.⁵⁶ Om die reden is het te beschouwen als een erg belangrijk mensenrechtelijk instrument en van belang om hier te bespreken.

§2. Artikel 25 UVRM: gewoonterecht?

40. EERSTE STREKKING: HELE UVRM GEWOONTERECHT – Volgens sommige geleerden is de volledige Verklaring voor de Rechten van de Mens gevormd tot gewoonterecht. Zij maken geen onderscheid tussen de verschillende rechten en verschillende typen rechten of gradaties hierin, maar beschouwen het geheel als gewoonterecht. Dit wilt zeggen dat voor hen het recht op huisvesting uit artikel 25 UVRM de status heeft van gewoonterecht.⁵⁷ Deze strekking is weliswaar in de minderheid.

41. TWEEDE STREKKING: UVRM GEEN GEWOONTERECHT – Andere geleerden zijn eerder van mening dat het bij de UVRM niet kan gaan om een kwestie van gewoonterecht. Ze zien wel het belang in die de Verklaring met zich meebrengt, maar zijn niet akkoord met de bindende werking die de rechten uit het UVRM zouden hebben. De UVRM is volgens hen eerder quasi-juridisch en dus niet in de mogelijkheid om verplichtingen op te leggen of om te bestaan uit

⁵⁶ H. HANNUM, “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, (287) 289.

⁵⁷ A. DE BAETS, “The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History”, *History and Theory* 2009, (20) 20; H. HANNUM, “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, (287) 323; J. HUMPHREY, “The International Bill of Rights: Scope and Implementation”, *William & Mary Law Review* 1976, (527) 529; G. LE FLOCH, “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in R. VIRZO en I. INGRAVALLO (eds.), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhoff, 2015, (381) 391; P. THORNBERRY, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon Press, 1991, 237-238; H. WALDOCK, “Human Rights in Contemporary International Law and the Significance of the European Convention”, *International & Comparative Law* 1965, 2.

gewoonterecht. Zij beschouwen het recht op huisvesting uit artikel 25 UVRM niet als gewoonterecht.⁵⁸

42. DERDE STREKKING: DEEL UVRM GEWOONTERECHT, MAAR NIET ARTIKEL 25 – De strekking die zich tussen de twee uiterste strekkingen bevindt, is de mening toegedaan dat bepaalde artikels gewoonterecht kunnen uitmaken, maar dat artikel 25 over het recht op huisvesting hier niet onder valt. Volgens sommige geleerden gaat het enkel om de eerste twintig artikelen van de Verklaring.⁵⁹ Artikel 25 van de UVRM wordt als economisch en/of sociaal recht dan ook zelden effectief beschouwd als gewoonterecht.⁶⁰ Het zijn eerder de artikelen die handelen over bijvoorbeeld foltering, waar men sneller de status van gewoonterecht aan wil toekennen.⁶¹

43. BESLUIT: GEEN ALGEHELE CONSENSUS – Uit de verschillende visies die hierboven zijn uiteen gezet, blijkt dat er geen eenduidige consensus bestaat over de al dan niet gewoonterechtelijke status van artikel 25 UVRM. Toch is de meerderheid van de rechtsleer van mening dat het recht op huisvesting, zoals het is opgenomen in artikel 25 UVRM, geen deel uitmaakt van het gewoonterecht.

44. GEVOLG GEWOONTERECHT VOOR INTERNATIONALE ORGANISATIE? – De belangrijkste instantie die zich hierover heeft uitgesproken is het Internationaal Gerechtshof. Het IGH beschouwt internationale organisaties, net zoals staten, onderworpen aan het internationaal recht en daarom zijn deze gebonden door de verplichtingen die voortkomen uit de algemene normen van internationaal recht, waaronder het gewoonterecht.⁶² Volgens de rechtsleer zijn er

⁵⁸ E.-I. A. DAES (Special Rapporteur of the UN Sub-Commission of Prevention of Discrimination and Protection of Minorities), *The Individual's Duties to the Community and the Limitations on Human Rights and Freedoms under Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights, A Contribution to the Freedom of the Individual under Law*, E/CN.4/Sub.2/432/Rev.2, 1981, 187; K. J. PARTSCH, "The Contribution of Universal International Instruments on Human Rights, in A. L. C. DE MESTRAL (ed.), *The Limitations of Human Rights in Comparative Constitutional Law*, Quebec, Y. Blais, 1986, 65.

⁵⁹ P. ALSTON, "The Universal Declaration at 35: Western and Passé or Alive and Universal", *International Commission of Jurists Review* 1983, 60 (69).

⁶⁰ H. HANNUM, "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law", *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, (287) 348-349.

⁶¹ Artikel 5 UVRM; H. HANNUM, "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law", *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, (287) 344.

⁶² K. DAUGIRDAS, "How and Why International Law Binds International Organizations", *Harvard International Law Journal* 2016, (325) 326; ICJ, "Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 Between the WHO and Egypt, Advisory Opinion", *ICJ* 1980, (73) 89-90, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/65/065-19801220-ADV-01-00-EN.pdf>.

drie mogelijkheden die erop kunnen wijzen dat internationale organisaties gebonden zijn door gewoonterecht. De eerste mogelijkheid is dezelfde als die van het IGH, namelijk dat internationale organisaties onderwerpen zijn van het internationaal recht. De tweede mogelijkheid is dat staten bepaalde internationale organisaties gebonden hebben aan gewoonterecht. De derde mogelijkheid is dat gewoonterecht deel uitmaakt van algemeen internationaal recht en het op die reden van toepassing is op internationale organisaties. Hieruit valt algemeen te besluiten dat internationale organisaties gebonden zijn door de verplichtingen die voortkomen uit gewoonterecht.⁶³ Voor de aanhangers van artikel 25 UVRM als gewoonterecht, betekent dit dat internationale organisaties gebonden zijn door dit artikel en hier aan moeten voldoen. Maar de meerderheid van de rechtsleer is van mening dat dit artikel geen gewoonterecht uitmaakt. De al dan niet gebondenheid aan artikel 25 UVRM is dus afhankelijk van welke strekking men volgt.

§3. Artikel 25: algemeen rechtsbeginsel?

45. ARTIKEL 38, 1 C) STATUUT INTERNATIONAAL GERECHTSHOF – Aangezien de strekking die artikel 25 UVRM beschouwt als gewoonterecht maar weinig navolging krijgt, is een andere en misschien betere visie de gebondenheid van internationale organisaties door het recht op huisvesting uit artikel 25 UVRM als algemeen rechtsbeginsel. Internationale organisaties zijn gebonden door algemene rechtsbeginselen, aangezien ze onderworpen zijn aan internationaal recht. Om die reden moeten ze dus ook de UVRM naleven en de artikelen daarin, omdat deze algemene rechtsbeginselen uitmaken.⁶⁴

⁶³ M. FAIX, “Are International Organizations Bound by International Human Rights Obligations?”, *Palacký University Faculty of Law* 2014, (267) 285; H. G. SCHERMERS, “The Legal Bases of International Organization Action”, in R. J. DUPUY (ed.), *A Handbook on International Organizations*, Boston, Martinus Nijhoff, 1998, 402.

⁶⁴ American Law Institute, *Restatement of the Law (Third): the Foreign Relations Law of the United States*, Volume 2, Part VII, Washington D.C., 1986, §701, 154, nr. 1; O. DE SCHUTTER, “Human Rights and the Rise of International Organizations: The Logic of Sliding Scales in the Law of International Responsibility” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, (51) 72-73; H. HANNUM, “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, (287) 351-352; T. MERON, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford, Clarendon Press, 1989, 88-89; O. SCHACHTER, “International Law Implications of U.S. Human Rights Policies”, *New York Law School Law Review* 1978, (63) 68; B. SIMMA en P. ALSTON, “The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles” *Australian Yearbook of International Law* 1988-89, (82) 107; W. VAN GENUGTEN, *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 14.

§4. Inhoud artikel 25

46. ARTIKEL 25 UVRM – Artikel 25, 1^e lid van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens bepaalt het volgende: “Een ieder heeft recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.” Huisvesting is specifiek opgenomen wanneer het gaat over een levensstandaard. Dit behoort dus tot de basisrechten van ieder individu.⁶⁵

AFDELING II. INTERNATIONAAL VERDRAG ECONOMISCHE, SOCIALE EN CULTURELE RECHTEN EN PROTOCOL

47. ARTIKEL 11 IVESCR – Artikel 11 van het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten bepaalt ongeveer hetzelfde als artikel 25 UVRM: “De Staten die partij zijn bij dit Verdrag erkennen het recht van eenieder op een behoorlijke levensstandaard voor zichzelf en zijn gezin, daarbij inbegrepen toereikende voeding, kleding en huisvesting, en op steeds betere levensomstandigheden”.⁶⁶ Ook hier wordt bevestigd dat huisvesting behoort tot de levensstandaard.

48. COMMENTAAR BIJ ARTIKEL 11 IVESCR: COMMENT NO. 4 – Het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten geeft nog extra commentaar en uitleg bij artikel 11 IVESCR. Deze commentaar handelt specifiek over adequate huisvesting. Men begint met de nadruk te leggen op de kloof die bestaat tussen de standaarden opgenomen in artikel 11 en de praktijk die nog steeds heerst in bepaalde landen en delen van de wereld. Waar men zou verwachten dat deze problemen zich hoofdzakelijk voordoen in ontwikkelingslanden door een gebrek aan de nodige middelen, vindt deze problematiek ook plaats in ontwikkelde en vooraanstaande landen.⁶⁷

⁶⁵ Artikel 25 UVRM.

⁶⁶ Artikel 11 IVESCR.

⁶⁷ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 4.

49. UITGANGSPUNTEN – De doelstelling van de commentaar is om meer en duidelijkere informatie te verschaffen aan het comité omtrent het recht op huisvesting. Het eerste uitgangspunt is dat het recht op iedereen van toepassing is en dat het dus een zo breed mogelijke toepassing moet kennen.⁶⁸ Het volgende uitgangspunt gaat over de stappen die elk land moet ondernemen om te zorgen voor adequate huisvesting. De belangrijkste stappen zijn het zich onthouden van bepaalde praktijken en het makkelijker maken voor getroffen groepen om zichzelf te helpen. Wanneer een land hier zelf niet in kan voorzien (wegens niet voldoende middelen), moet het onmiddellijk hulp vragen aan de internationale gemeenschap.⁶⁹ Het laatste belangrijke element dat de commentaar aanhaalt is dat er continu een controle moet zijn op dit recht op huisvesting.⁷⁰

50. COMMENTAAR BIJ ARTIKEL 11 IVESCR: COMMENT NO. 7 – Deze commentaar gaat naast het recht op adequate huisvesting ook over gedwongen ontheemding. Ten eerste erkent het Comité het probleem van gedwongen ontheemding ten gevolge van ontwikkelingsprojecten, onder andere bij de oprichting van dammen en andere energieprojecten.⁷¹ Daarnaast wordt er ook aangehaald dat een aantal groepen, waaronder inheemse volken, een groter risico lopen op gedwongen ontheemding.⁷² Op procedureel vlak moeten er een aantal zaken voldaan zijn wanneer er sprake is van een mogelijke gedwongen ontheemding. De getroffen personen moeten volwaardig geraadpleegd worden, ze moeten duidelijk op de hoogte worden gebracht vooraleer de ontheemding plaatsvindt, ze moeten voldoende informatie krijgen over de ontheemding, er moet voorzien worden in juridische rechtsmiddelen en waar mogelijk juridische bijstand en ten slotte moet er gezorgd worden voor juiste compensatie.⁷³

51. OPTIONEEL PROTOCOL IVESCR – Sinds 2013 bestaat er een optioneel protocol bij het IVESCR, waarbij slachtoffers van schendingen van economische, sociale of culturele rechten

⁶⁸ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 6-7.

⁶⁹ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 10.

⁷⁰ CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant*, UN Doc E/1992/23, 1991, nr. 13.

⁷¹ CESCR, *General Comment No. 7: The right to adequate housing (art.11.1): forced evictions*, UN Doc E/1998/22, 1997, nr. 7.

⁷² CESCR, *General Comment No. 7: The right to adequate housing (art.11.1): forced evictions*, UN Doc E/1998/22, 1997, nr. 10.

⁷³ CESCR, *General Comment No. 7: The right to adequate housing (art.11.1): forced evictions*, UN Doc E/1998/22, 1997, nr. 13 en 15.

een klacht kunnen neerleggen op internationaal niveau. Het mechanisme treedt in werking wanneer slachtoffers geen genoegdoening krijgen bij de rechtbanken van hun eigen lidstaat. Wanneer dit het geval is, kunnen ze terecht bij het VN Comité voor Economische, Sociale en Culturele rechten.⁷⁴ Zowel de rechtstreekse slachtoffers als derden hebben de mogelijkheid om een verzoek in te dienen.⁷⁵ Voor een slachtoffer zich erop kan beroepen, is het wel nog nodig dat zijn lidstaat het verdrag ratificeert.⁷⁶ België heeft het verdrag reeds geratificeerd, zodat slachtoffers van schendingen in België gebruik kunnen maken van dit mechanisme. De eerste zaak die hieruit voortkwam, ging al meteen over het recht op huisvesting, waar werd besloten dat de staat moest voorzien in voldoende remedies en tegemoetkomingen.⁷⁷

AFDELING III. ANDERE VN-VERDRAGEN

52. Ook in andere verdragen van de Verenigde Naties zijn bepalingen opgenomen die verplichtingen opleggen rond het recht op huisvesting. Hieronder worden drie verdragen besproken met telkens een verschillende doelgroep: kinderen, vrouwen en mensen met een handicap.

53. ARTIKEL 27 VERDRAG RECHTEN VAN KIND – Artikel 27 bevat de volgende bepaling omtrent het recht op huisvesting: “De Staten die partij zijn, nemen, in overeenstemming met de nationale omstandigheden en met de middelen die hun ten dienste staan, passende maatregelen om ouders en anderen die verantwoordelijk zijn voor het kind te helpen dit recht te verwezenlijken, en voorzien, indien de behoefte daaraan bestaat, in programma's voor materiële bijstand en ondersteuning, met name wat betreft voeding, kleding en huisvesting.”⁷⁸

54. ARTIKEL 14 VERDRAG UITBANNING ALLE VORMEN VAN DISCRIMINATIE VAN VROUWEN – Artikel 14 zegt het volgende: “De Staten die partij zijn bij dit Verdrag, nemen alle passende maatregelen om discriminatie jegens de vrouw in plattelandsgebieden uit te bannen, ten einde te verzekeren dat vrouwen op basis van gelijkheid van mannen en vrouwen, deel nemen aan en voordeel genieten van de ontwikkeling van het platteland, en in het bijzonder garanderen zij zodanige vrouwen het recht: ... onder behoorlijke omstandigheden te leven, in het

⁷⁴ Artikel 3 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

⁷⁵ Artikel 2 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

⁷⁶ Artikel 1 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

⁷⁷ Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten 17 juni 2015, nr. 2/2014, *I.D.G. t. Spanje*.

⁷⁸ Artikel 27, §3 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

bijzonder wat huisvesting, sanitaire voorzieningen, elektriciteits- en watervoorziening, vervoer en verbindingen betreft”.⁷⁹ Net zoals bij de UVRM en IVESCR, valt huisvesting ook hier onder de levensstandaard.

55. ARTIKEL 28 VERDRAG RECHTEN VAN PERSONEN MET EEN HANDICAP – Artikel 28 heeft het ook over huisvesting als onderdeel van de vooropgestelde levensstandaard: “De Staten die Partij zijn erkennen het recht van personen met een handicap op een behoorlijke levensstandaard voor henzelf en voor hun gezinnen, met inbegrip van voldoende voeding, kleding en huisvesting en op de voortdurende verbetering van hun levensomstandigheden, en nemen passende maatregelen om de uitoefening van dit recht zonder discriminatie op grond van handicap te beschermen en te bevorderen”.⁸⁰

HOOFDSTUK III. SOFT LAW

56. BELANG RAPPORTEN – Naast de uiteenzetting omtrent de definitie van adequate huisvesting en de bronnen die hierbij van toepassing zijn, is het nog van belang de niet-bindende regelgeving omtrent huisvesting te bespreken. Rapporten en richtlijnen mogen dan wel enkel *soft law* zijn, toch kunnen ze een duidelijke invloed uitoefenen op het recht. Ten eerste kunnen ze een dienst bewijzen voor de implementatie van het recht op adequate huisvesting. Daarnaast gaat er van hen een bepaald gezag uit ten aanzien van onder andere de financieringsactoren die in contact komen met dit recht. Bovendien laten ze toe om het recht op huisvesting te interpreteren en te evalueren.

57. ALGEMEEN: RIGHTS-BASED HOUSING STRATEGIES – Het wordt vereist dat staten die voorzien in ontwikkelingsprojecten en specifiek in klimaatfinancieringsprojecten, zorgen voor een huisvestingsstrategie gebaseerd op mensenrechten. Dit wil zeggen dat bij elk beleid dat een land opstelt en bij elke beslissing die een land neemt op het gebied van huisvesting, mensenrechten in elke fase van prioritair belang moeten zijn. Om duidelijk te maken hoe een strategie moet worden opgebouwd om te voldoen aan mensenrechten en concreet het recht op huisvesting, worden er een aantal principes naar voren gebracht die landen moeten vervullen en naleven. Per principe zijn er telkens ook voorbeelden uit de praktijk, om te tonen aan

⁷⁹ Artikel 14, §2 h) Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen.

⁸⁰ Artikel 28, §1 Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

landen hoe het wel of niet moet en om zich te kunnen spiegelen aan de praktijkvoorbeelden waar het wel goed loopt.⁸¹

58. SPECIFIEK: BIJ GEDWONGEN ONTHEEMDING – Hoewel de basisregel stelt dat gedwongen ontheemding zoveel mogelijk vermeden moet worden, is al meermaals gebleken dat dit niet altijd haalbaar is. Er wordt erkend dat een gedwongen ontheemding een schending van mensenrechten uitmaakt, waaronder logischer wijze het recht op adequate huisvesting. Daarom moet een gedwongen ontheemding rechtmatig uitgevoerd worden, mag het enkel onder uitzonderlijke omstandigheden gebeuren en moet de uitvoering in overeenstemming zijn met de mensenrechtenbepalingen in kwestie (zoals bijvoorbeeld artikel 11 IVESCR). Wanneer een ontheemding niet vermijdbaar is, wordt er opgelegd om bepaalde verplichtingen in acht te nemen zowel voor, tijdens als na de ontheemding. De belangrijkste verplichting om hier te vermelden is dat voorafgaand aan elke gedwongen ontheemding alle betrokken partijen recht hebben op informatie, raadpleging en participatie, dat er na elke ontheemding gezorgd moet worden voor ofwel een adequate terugkeer naar de verblijfplaats ofwel een adequate hervestiging en dat er voor de getroffen personen remedies ter beschikking moeten zijn.⁸²

59. BESLUIT – Bij de verschillende rapporten wordt er duidelijk melding gemaakt dat er nood is aan respect en bescherming van mensenrechten waardoor een mensenrechtelijke benadering op de voorgrond staat. De verplichtingen en lessen uit de rapporten zouden gebruikt kunnen worden voor een verdere aanpassing en/of verbetering van de huidige wetgeving hieromtrent.

⁸¹ Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context, *Human rights-based national housing strategies*, Human Rights Council, A/HRC/37/53, 2018, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/007/65/PDF/G1800765.pdf?OpenElement>.

⁸² OCHA, *Guiding Principles of Internal Displacement*, 2001, 1, <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>; Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, *Basic Principles and Guidelines on Development-Based Evictions and Displacement, Annex 1 of the report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*, A/HRC/4/18, 2007, http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf.

HOOFDSTUK IV. FINANCIERINGSACTOREN

60. Hoewel alle actoren en instanties besproken in deze masterscriptie geplaatst worden onder de noemer van (klimaat)financieringsactoren, zijn de verschillende actoren toch op te delen in drie categorieën. De eerste categorie, waaronder de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling en de Internationale Financieringsmaatschappij vallen, zijn de internationale instellingen voor ontwikkelingsfinanciering. De tweede categorie, waaronder het Aanpassingsfonds, het Groene Klimaatfonds en het Wereldmilieufonds vallen, zijn logischerwijze fondsen. De derde en laatste categorie is de categorie van de mechanismen, waaronder het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling.

AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING

61. INTERNATIONALE ORGANISATIE EN ONTWIKKELINGSBANK – De Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling is opgericht in 1944 bij de Conferentie van Bretton Woods en is een instantie die ressorteert onder de Wereldbank Groep.⁸³ De bank is een internationale organisatie en wordt gedreven door de staten die lid zijn van de Wereldbank.⁸⁴ De twee hoofddoelen van de bank zijn het promoten van duurzame economische ontwikkeling en het bestrijden van armoede in de ontwikkelingslidstaten. De bank richt zich met andere woorden voornamelijk op landen die in ontwikkeling zijn of in een overgangsfase zitten.⁸⁵ De IBHO is zowel een internationale organisatie als een ontwikkelingsbank. Als internationale organisatie is het een instantie van de Verenigde Naties die bijdraagt tot lange termijn leningen en als ontwikkelingsbank zorgt het voor herstel en ontwikkeling.⁸⁶ In de oprichtingsartikelen is er vastgelegd aan welke projecten de Bank zijn steun verleent: het gaat enkel om projecten die specifiek gericht zijn op herstel en ontwikkeling (zoals af te leiden valt uit de naam zelf van de Bank).⁸⁷

⁸³ United States Department of State, *Proceedings and Documents of the United Nations Monetary and Financial Conference*, Bretton Woods, New Hampshire, 1944, viii, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/books/1948_state_bwood_v1.pdf.

⁸⁴ International Bank for Reconstruction and Development, *Management Discussion and Analysis*, 2012, 3, http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/IBRD_MDA_and_Financial_Statements_June_2012.pdf.

⁸⁵ Economic Commission for Europe, *Financing Global Climate Change Mitigation*, ECE Energy Series no. 37, 2010, 149, <http://www.regionalcommissions.org/GEE21.pdf>.

⁸⁶ A. CAIRNCROSS, *The International Bank for Reconstruction and Development*, Essays in International Finance, Princeton University, New Jersey, 1959, 5.

⁸⁷ IBRD Articles of Agreement, Article 3 Section 4, 'Conditions on which the Bank may Guarantee or Make Loans', <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

62. ANDERE DOELSTELLINGEN – In de artikelen die men is overeengekomen bij de oprichting van de IBHO, staan de andere doelstellingen van de bank opgelijst. Deze doelstellingen zijn hulp bieden aan de reconstructie en ontwikkeling van lidstaten door bij te dragen in de nuttige investering van kapitaal, private buitenlandse investeringen aanmoedigen door samen te werken met private investeerders, de gebalanceerde groei van de buitenlandse handel promoten en hun leningen op die manier rangschikken en afhandelen dat de meest dringende projecten voorrang krijgen.⁸⁸

63. WERKING – Uit de doelstellingen hierboven beschreven valt af te leiden hoe de Bank te werk gaat. De Bank zorgt voor leningen, garanties en dergelijke die ze ter beschikking stelt van de landen in ontwikkeling of overgang en aan andere internationale organisaties.⁸⁹ Daarnaast verleent ze ook technische bijstand, adviezen en andere diensten voor armoedebestrijding.⁹⁰

AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ

64. GELIJKENISSEN MET IBHO – De Internationale Financieringscorporatie heeft een aantal gelijkenissen met de IBHO. Net zoals de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling, is de Internationale Financieringsmaatschappij een organisatie die valt onder de Wereldbank en wordt ook gedragen door de landen die er lid van zijn.⁹¹ Bovendien heeft de IFM dezelfde focus op landen in ontwikkeling.⁹²

⁸⁸ IBRD Articles of Agreement, Article 1 ‘Purposes’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

⁸⁹ International Bank for Reconstruction and Development, *Management Discussion and Analysis*, 2012, 14, http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/IBRD_MDA_and_Financial_Statements_June_2012.pdf; The World Bank Group, *Annual Report 2017*, 2017, 7, <http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2017-WBG.pdf>.

⁹⁰ International Bank for Reconstruction and Development, *Management Discussion and Analysis*, 2012, 14, http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/IBRD_MDA_and_Financial_Statements_June_2012.pdf.

⁹¹ International Finance Corporation, *The first six decades: leading the way in private sector development, a history*, 2016, 9, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25402/109806-WP-IFC-History-Book-Web-Version-OUO-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁹² The World Bank Group, *Annual Report 2017*, 2017, 7, <http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2017-WBG.pdf>.

65. VERSCHILLEN MET IBHO: FOCUS PRIVATE SECTOR – Er zijn ook verschillen met de IBHO en de grootste tegenstelling is dat de IFM zich richt op de private sector. De IFM vormt de grootste organisatie met deze specifieke richting.⁹³

66. WERKING – De IFM voorziet in leningen, financiert aandelen en verleent adviezen en gelijkaardige diensten aan bedrijven en overheden om op die manier de investeringen die de private sector doet in ontwikkelingslanden, te promoten.⁹⁴ Hieruit zijn de drie hoofddoelstellingen van de organisatie af te leiden: investeren, mobiliseren en adviseren.

67. KLIMAATFINANCIERING – De IFM draagt bij tot klimaatacties door te investeren in klimaatvriendelijke sectoren, door risico verminderende mechanismen te creëren en door de verschillende belanghebbenden in de publieke en private sector te engageren. De IFM zorgt voor nieuwe markten in de domeinen van de schone energie, de groene financiering, groene gebouwen, klimaatvriendelijke steden en klimaatvriendelijke landbouw.⁹⁵

AFDELING III. AANPASSINGSFONDS

68. ONTSTAAN – Het Aanpassingsfonds is ontstaan uit het Kyoto Protocol. Hier ligt de juridische basis van het fonds: “The Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to this Protocol shall ensure that a share of the proceeds from certified project activities is used to cover administrative expenses as well as to assist developing country Parties that are particularly vulnerable to the adverse effects of climate change to meet the costs of adaptation”.⁹⁶ Het ontstaan van het Aanpassingsfonds wordt ook specifiek vastgelegd bij het Kyoto Protocol: “Decides that an adaptation fund shall be established to finance

⁹³ International Finance Corporation, *The first six decades: leading the way in private sector development, a history*, 2016, 7, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25402/109806-WP-IFC-History-Book-Web-Version-OUO-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 14, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

⁹⁴ IFC Articles of Agreement, Article 1 ‘Purposes’, http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1c95b500484cb68d9f3dbf5f4fc3f18b/IFC_Articles_of_Agreement.pdf?MOD=AJPERES; The World Bank Group, *Annual Report 2017*, 2017, 7, <http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2017-WBG.pdf>.

⁹⁵ International Finance Corporation, *Climate Finance: Engaging the Private Sector*, A background paper for “Mobilizing Climate Finance,” a report prepared at the request of G20 Finance Ministers, 2011, 4-6, https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/5d659a804b28afee9978f908d0338960/ClimateFinance_G20Report.pdf?MOD=AJPERES;

https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Climate+Business.

⁹⁶ Artikel 12, §8 Kyoto Protocol.

concrete adaptation projects and programmes in developing country Parties that are Parties to the Protocol”.⁹⁷

69. WERKING – De werking van het Fonds is tweeledig. Enerzijds heeft het fonds de taak om de beschikbare financiering op te schalen die nodig is voor adaptatie in ontwikkelingslanden. Anderzijds moet het Fonds ook rechtstreeks bijdragen tot deze adaptatie, door concrete adaptatieprojecten en -programma’s in ontwikkelingslanden te financieren.⁹⁸ Net zoals bij de IBHO en IFM hierboven besproken, ligt de nadruk ook bij het Aanpassingsfonds bij landen in ontwikkeling, aangezien deze vaak het meest kwetsbaar zijn voor de gevolgen van klimaatverandering.⁹⁹

70. FINANCIERING VAN FONDS ZELF – Het Aanpassingsfonds zelf wordt gefinancierd vanuit twee procent winst die voortkomt uit de klimaatfinancieringsprojecten onder het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling. Daarnaast krijgt ze ook financiering via vrijwillige donaties van welwillige overheden.¹⁰⁰

⁹⁷ UNFCCC Decision 10/CP.7, *Funding under the Kyoto Protocol*, 52, <http://unfccc.int/resource/docs/cop7/13a01.pdf#page=52>.

⁹⁸ Adaptation Fund Board, *Operational Policies and Guidelines for Parties to access Resources from the Adaptation Fund*, 2017, 4, nr. 9, http://unfccc.int/files/adaptation/implementing_adaptation/adaptation_funding_interface/application/pdf/afbguid_e.pdf; Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 11, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf; International Bar Association, *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption, Climate Change Justice and Human Rights Task Force Report*, Londen, 2014, 63; M. WILDER en L. FITZ-GERALD, “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (817) 822.

⁹⁹ B. HORSTMANN en A.C. ABEYSINGHE, “The Adaptation Fund of the Kyoto Protocol: A model for financing adaptation to climate change?”, *Climate Law* 2 2011, (415) 425.

¹⁰⁰ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 11, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf; Conference of the Parties, Twenty-third session, *Report of the Standing Committee on Finance*, 46, nr. 44, <http://unfccc.int/resource/docs/2017/cop23/eng/09.pdf>; International Council on Human Rights Policy, *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*, 2008, 23, http://www.ichrp.org/files/reports/45/136_report.pdf; M. WILDER en L. FITZ-GERALD, “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (817) 822.

AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS

71. ONTSTAAN – Nadat de idee van het Groene Klimaatfonds werd voorgesteld op de COP in Copenhagen, werd het Fonds bij de volgende COP in Cancun gecreëerd in 2010. Het Groene Klimaatfonds is dus een financieringsactor onder de Verenigde Naties' Raamovereenkomst omtrent klimaatverandering.¹⁰¹

72. DOELSTELLINGEN – De hoofddoelstelling van het Groene Klimaatfonds is het ondersteunen en stimuleren van projecten die zorgen voor de adaptatie en mitigatie van het klimaat.¹⁰² De betekenis van deze twee begrippen wordt duidelijk omschreven door de Vlaamse overheid. Adaptatie gaat om “de aanpassing van natuurlijke en menselijke systemen aan de huidige en de te verwachten gevolgen van klimaatverandering” en mitigatie is “het tegengaan of beperken van klimaatverandering door het reduceren van de broeikasgasuitstoot”.¹⁰³ Het Fonds promoot dus de beide typen projecten. Daarnaast heeft het Fonds ook als doel om de mitigatie en adaptatie meer in overeenstemming te brengen en de projecten te doen samenwerken voor een nog betere uitkomst.¹⁰⁴

73. WERKING – Het Fonds probeert haar doelstellingen te bereiken op twee manieren. Enerzijds zorgt ze voor een transfer van economische middelen en financiële stromingen van ontwikkelde naar ontwikkelingslanden en anderzijds versterkt ze de lange termijn financiering van het klimaat door ontwikkelingslanden.¹⁰⁵

¹⁰¹ Conference of the Parties, Sixteenth session, *Part Two: Action taken by the Conference of the Parties at its sixteenth session*, 2010, 17, <http://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf>; B. HORSTMANN en A.C. ABEYSINGHE, “The Adaptation Fund of the Kyoto Protocol: A model for financing adaptation to climate change?”, *Climate Law* 2 2011, (415) 416; S. VANDERHEIDEN, “Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund”, *The International Spectator* 2015, (31) 34, <http://www.tandfonline.com.ep.fjernadgang.kb.dk/doi/pdf/10.1080/03932729.2015.985523?needAccess=true>.

¹⁰² Green Climate Fund, *Governing Instrument for the Green Climate Fund*, 2011, 2, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/574763/Governing_Instrument.pdf/caa6ce45-cd54-4ab0-9e37-fb637a9c6235; S. VANDERHEIDEN, “Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund”, *The International Spectator* 2015, (31) 31, <http://www.tandfonline.com.ep.fjernadgang.kb.dk/doi/pdf/10.1080/03932729.2015.985523?needAccess=true>.

¹⁰³ Departement Omgeving, *Mitigatie en Adaptatie*, <https://www.lne.be/mitigatie-en-adaptatie>; S. VANDERHEIDEN, “Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund”, *The International Spectator* 2015, (31) 31, <http://www.tandfonline.com.ep.fjernadgang.kb.dk/doi/pdf/10.1080/03932729.2015.985523?needAccess=true>.

¹⁰⁴ Green Climate Fund, *Governing Instrument for the Green Climate Fund*, 2011, 2, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/574763/Governing_Instrument.pdf/caa6ce45-cd54-4ab0-9e37-fb637a9c6235.

¹⁰⁵ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 9, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-

74. FINANCIERING FONDS ZELF – De bijdragen die het fonds financieren, afkomstig van overheden of private instanties, zijn volledig vrijwillig.¹⁰⁶ Er is dus nergens een bijdrageplicht voor de financiering van het fonds.

AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS

75. ONTSTAAN – Het Wereldmilieufonds is opgericht in 1991 onder de Wereldbank, met als bedoeling te voorzien in de bescherming van het hele milieu en bij te dragen tot duurzame ontwikkeling.¹⁰⁷ De andere link met de Verenigde Naties is te vinden in het feit dat het WMF dienst doet als financieringsmechanisme voor de implementatie van het Kaderverdrag voor Klimaatverandering. In die hoedanigheid kijkt het WMF er op toe dat de landen partij bij dit verdrag hun verplichtingen nakomen.¹⁰⁸

76. WERKING – Het WMF is een organisatie die samenwerkt met veel verschillende instanties, zoals overheden, internationale organisaties, ngo's en de private sector.¹⁰⁹

77. DOELSTELLINGEN – Het WMF zet zich achter een aantal doelstellingen. Ten eerste richt het zich tot de huidige milieuproblematiek door nationale ontwikkelingsinitiatieven te steunen. Deze initiatieven combineren de verschillende problematieken en zorgen voor duurzaam levensonderhoud voor lokale bevolkingen.¹¹⁰ Ten tweede zorgen ze ervoor dat ontwikkelingslanden hun projecten verder kunnen uitvoeren door de extra kosten te financieren die er anders toe zouden leiden dat het project niet kan voltooid worden. Met gebruikt hiervoor de term 'aangroeiende of toenemende kosten'.¹¹¹

[Watch.pdf](#); D.S. OLAWUYI, "Climate justice and corporate responsibility: taking human rights seriously in climate actions and projects", *Journal of energy and natural resources law* 2016, (27) 38; A. ZAHAR, *Climate Change Finance and International Law*, United Kingdom, Routledge, 2016, 41.

¹⁰⁶ S. VANDERHEIDEN, "Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund", *The International Spectator* 2015, (31) 31, <http://www.tandfonline.com/ep.fjernadgang.kb.dk/doi/pdf/10.1080/03932729.2015.985523?needAccess=true>.

¹⁰⁷ Global Environment Facility, *25 Years of the GEF*, 2016, 4, <https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/31357FinalWeb.pdf>.

¹⁰⁸ Global Environment Facility, *Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility*, 2015, 11, https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/GEF_Instrument-Interior-March23.2015.pdf.

¹⁰⁹ A. BROUDER en C. GARRETA, "Global Environment Facility" in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (899) 899.

¹¹⁰ A. BROUDER en C. GARRETA, "Global Environment Facility" in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (899) 899.

¹¹¹ Global Environment Facility, *25 Years of the GEF*, 2016, 11, <https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/31357FinalWeb.pdf>; Global Environment Facility,

78. FINANCIERING WMF ZELF – Het WMF wordt voornamelijk gefinancierd door donaties van overheden.¹¹²

AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING

79. BESCHRIJVING – Het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling is een klimaatactor opgericht door het Kyoto Protocol.¹¹³ De keuze voor dit specifieke mechanisme in deze masterscriptie is het feit dat er zich hier de meeste problemen voordoen in de praktijk. Hoewel het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling niet zelf rechtstreeks aan financiering doet en het dus geen financieringsactor *sensu stricto* is, draagt ze toch bij tot de financiering van klimaatadaptatie- en mitigatie. Op deze manier ligt ze op dezelfde lijn qua doelstellingen als de andere besproken actoren.

80. WERKING – Het mechanisme laat toe aan actoren uit Annex I landen, zijnde ontwikkelde landen, om uitstoot verminderende projecten op te richten in niet-Annex I landen, zijnde ontwikkelingslanden. Het domein van de CDM omtrent het tegengaan van klimaatverandering bevindt zich dus specifiek bij de uitstootvermindering. De hoeveelheid vermindering die de projecten realiseren, kan worden omgezet in ‘uitstootvermindering-credits’ die verhandelbaar zijn. De handel gebeurt onder andere met private actoren die deze kunnen gebruiken om aan hun eigen verplichtingen van uitstootvermindering te voldoen. Daarnaast is er ook handel met de landen waar de actoren die het project uitvoeren zich bevinden (zijnde Annex I landen), zodat deze aan hun uitstoot verminderingsverplichtingen kunnen voldoen.¹¹⁴

81. DOELSTELLINGEN – Afgeleid uit de vorige paragraaf, heeft de CDM twee hoofddoelstellingen, afhankelijk van het type land waarvoor het bestemd is. Enerzijds helpt ze niet-Annex 1 landen om hun duurzame doelen te bereiken, door projecten op te richten die bijdragen tot deze doelen, zodat ook ontwikkelingslanden tot duurzame ontwikkeling kunnen

Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility, 2015, 12, https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/GEF_Instrument-Interior-March23.2015.pdf.

¹¹² A. BROUDER en C. GARRETA, “Global Environment Facility” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (899) 905.

¹¹³ Article 12 Kyoto Protocol.

¹¹⁴ UNFCCC Decision 3/CMP.1, *Modalities and procedures for a clean development mechanism as defined in Article 12 of the Kyoto Protocol*, UN Doc. FCCC/ KP/CMP/2005/8/Add.1, 6, <https://cdm.unfccc.int/Reference/COPMOP/08a01.pdf>; M. WILDER en L. FITZ-GERALD, “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (817) 817.

komen. Anderzijds helpt ze Annex I landen om hun Kyoto verplichtingen te bereiken, door hen gebruik te laten maken van de verhandelbare credits.¹¹⁵

82. VEREISTEN DEELNAME – Wanneer een land wilt deelnemen aan een project onder de CDM moet het voldoen aan een aantal vereisten. Ten eerst moet het land van de instantie achter het project lid zijn van het Kyoto Protocol. Daarnaast moet dit land vrijwillig deelnemen aan het project en ten derde moet dat land een nationale autoriteit aanstellen voor de CDM.¹¹⁶

83. PROJECT STANDAARD – De CDM Project Standaard voor Project Activiteiten heeft als specifiek doel om verplichtingen op te leggen aan de projecten gesteund door het mechanisme, om de kwaliteit van project ontwikkelingsdocumenten te garanderen en daarbovenop ook de gehele goede werking van het mechanisme te bekomen.¹¹⁷

¹¹⁵ UNFCCC Decision 3/CMP.1, *Modalities and procedures for a clean development mechanism as defined in Article 12 of the Kyoto Protocol*, UN Doc. FCCC/ KP/CMP/2005/8/Add.1, 6, <https://cdm.unfccc.int/Reference/COPMOP/08a01.pdf>; M. WILDER en L. FITZ-GERALD, “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (817) 822-823.

¹¹⁶ M. WILDER en L. FITZ-GERALD, “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, (817) 819.

¹¹⁷ Clean Development Mechanism, *Standard: CDM project standard for project activities*, CDM-EB93-A04-STAN, 4, https://cdm.unfccc.int/filestorage/e/x/t/extfile-20170307130848253-reg_stan04.pdf/reg_stan04.pdf?t=amt8cDgyMTFmfDCaUwiQWxCtVTPZkYafxTtF.

DEEL II: OPLOSSINGEN DOOR ACTOREN

84. KORTE INLEIDING – De oplossingen geboden door de verschillende financieringsinstanties voor de bescherming van mensenrechten en specifiek het recht op huisvesting, kunnen opgedeeld worden in drie soorten. Ten eerste de normen en standaarden als waarborgen ter bescherming van het recht op huisvesting, ten tweede de aanwezigheid van een klacht- en/of verhaalmechanisme waardoor getroffen personen geholpen kunnen worden wanneer hun recht op huisvesting geschonden is en ten derde het voorzien in consultatie, inspraak en informatie voor de belanghebbenden om op die manier een schending van het recht op huisvesting te voorkomen.

HOOFDSTUK I. NORMEN EN STANDAARDEN ALS WAARBORGEN

AFDELING I. MILIEU- EN SOCIALE NORM 5 VAN IBHO

85. REDEN ONTSTAAN – De normen van de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling zijn er gekomen omdat de IBHO zich wou aanpassen aan de veranderende situaties en uitdagingen waarmee de materie van ontwikkeling geconfronteerd wordt. De normen hebben een update nodig om de stand van zaken van vandaag weer te geven.¹¹⁸

86. MILIEU- EN SOCIALE NORMEN – De milieu- en sociale normen zijn dus een ‘geüpdatete’ versie van de oorspronkelijke prestatienormen (zie uitgewerkt *infra* afdeling II e.v.). De werking van deze normen is hier ruimer uitgelegd. De normen zorgen ervoor dat leners meewerken aan ecologische en sociale duurzaamheid, ze dragen bij tot het nakomen van ecologische en sociale verplichtingen, ze versterken zaken zoals non-discriminatie, transparantie, participatie, verantwoordelijkheid en goed bestuur en voorzien in de mogelijkheid voor alle belanghebbenden om mee te werken.¹¹⁹ Aan de doelstellingen en vereisten heeft het nieuwe rapport weinig of geen wijzigingen aangebracht. Wel heeft het meer aandacht geschonken aan de plannen die bij een verplaatsing moeten opgesteld worden en daarnaast twee kaderwerken ingevoerd, één voor de hervestiging en één procedureel (besproken bij consultatie, inspraak en informatie, randnummer 149). Tot op heden zijn deze

¹¹⁸ <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/08/05/the-new-environmental-and-social-framework>.

¹¹⁹ The World Bank, *Environmental and Social Framework*, 2017, ix, nr. 4.

normen nog niet in werking getreden. De IBHO bevindt zich momenteel in de voorbereidingsfase om te kunnen overgaan naar dit nieuwe milieu- en sociale kaderwerk.¹²⁰

87. HERVESTIGINGSPLAN – Een hervestigingsplan is de overkoepelend term voor het plan dat moet worden opgesteld bij een verplaatsing. Het kan dus zowel gaan om een Hervestiging Actie Plan als om een Herstel-van-levensonderhoud/broodwinning-plan.¹²¹

88. MINIMUM – Om te zorgen dat het gaat om een adequaat plan, zijn er een aantal zaken die op zijn minst in het plan moeten opgenomen zijn. Ten eerste moet er een beschrijving zijn van het project en het gebied waar het project zal doorgaan. Ten tweede moeten de mogelijke effecten, zowel degenen voor de getroffen bevolking als alle andere effecten, worden opgelijst. Daarnaast moeten de doelstellingen van het hervestigingsprogramma beschreven staan in het plan. Een tweede oplijsting moet gebeuren om te weten hoeveel mensen, hoeveel stukken land en andere bezittingen er mogelijk getroffen worden door het project. Er moet ook een definitie aanwezig zijn voor verplaatste personen en criteria om uit te maken wie er recht heeft op compensatie en andere assistentie bij hun hervestiging. Hierbij moet vermeld staan welke methode men gebruikt om compensatie van verliezen te bepalen. Een voorbeeld hiervan is het Landinname- en Herstel-van-levensonderhoud plan bij het hydro-elektrisch ontwikkelingsproject op de Solomon Eilanden. Het is een erg uitgebreid plan waarin alle vereisten beschreven in deze alinea aan te pas komen.¹²² Dit wijst erop dat de plicht om te zorgen voor een adequaat plan, wordt nagekomen in de praktijk.

89. BESLUIT – Hoewel er goede garanties voorhanden zijn bij eventuele problemen bij een project in verband met het recht op huisvesting en gedwongen ontheemding, is er geen algemene bepaling voor het respect en de bescherming van dit mensenrecht. Deze bepaling is

¹²⁰ The World Bank, *Draft for Public Comment, Guidance Note for ESS5, Land Acquisition, Restrictions on Land Use and Involuntary Resettlement*, 2017; <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework>.

¹²¹ The World Bank, “Environmental and Social Standard 5: Land Acquisition, Restrictions on land Use and Involuntary resettlement”, *Environmental and Social Framework*, 2017, (53) 60, nr. 1.

¹²² Solomon Islands Government: Ministry of Mines, Energy and Rural Electrification, *Tina River Hydroelectric Development Project (TRHDP): resettlement plan: Land acquisition and livelihoods restoration plan*, 2017, <http://documents.worldbank.org/curated/en/832721471415550419/pdf/SFG2369-REVISED-RP-P161319-Box402881B-PUBLIC-Disclosed-1-27-2017.pdf>.

enkel voorzien bij de norm die zorgt voor de bescherming van inheemse volken.¹²³ Ik zou hier voorstellen om deze bepaling te veralgemenen en op te nemen bij elke milieu- en sociale norm. De bescherming zoals deze is uitgewerkt bij de inheemse volken is op zich adequaat, dus het kopiëren van deze bepaling en opnemen bij alle anderen normen zou al voldoende zijn om de graad van bescherming aanzienlijk te verhogen. Door het opnemen van deze bepaling bij de norm over landverkrijging en onvrijwillige verplaatsing, wordt het risico op een schending van het recht op huisvesting ingeperkt. Daarnaast kan er ook nog voorafgaand aan de specifieke normen een korte, algemene bepaling worden opgenomen die kort oproept tot het respecteren en beschermen van mensenrechten, om meteen duidelijk te maken dat dit van groot belang is voor de IBHO.

AFDELING II. PRESTATIENORM 5 VAN IFM

90. PRESTATIENORMEN VOOR ECOLOGISCHE EN SOCIALE DUURZAAMHEID – De prestatienormen zijn normen uitgewerkt door het IFM voor hun klanten. Deze normen houden verplichtingen in die opgelegd worden bij het uitvoeren van hun projecten. De klanten moeten deze normen bij elk project in acht nemen om problemen en schendingen van mensenrechten te voorkomen en op die manier te zorgen dat hun project duurzaam kan zijn.¹²⁴

91. LANDVERKRIJGING EN ONVRIJWILLIGE VERPLAATSING – De belangrijkste prestatienorm voor deze masterscriptie is uiteraard deze die handelt over onteigening en onvrijwillige verplaatsing. Hier erkent de IFM effectief dat de projecten die uitgaan van de Wereldbank kunnen zorgen voor deze onteigening en verplaatsing en mogelijke negatieve effecten die daaruit voortkomen.¹²⁵

92. DOELSTELLINGEN – Er zijn een aantal doelstellingen die nagestreefd moeten worden wanneer er sprake is van onteigening en/of onvrijwillige verplaatsing. Als eerste moet men proberen de verplaatsing in het algemeen te vermijden en wanneer dit niet mogelijk is, moet

¹²³ The World Bank, “Environmental and Social Standard 7: Indigenous Peoples/Sub-Saharan African Historically Underserved Traditional Local Communities”, *Environmental and Social Framework*, 2017, (75) 76, nr. 5.

¹²⁴ International Finance Corporation of World Bank Group, *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, 2, nr. 1; Multilateral Investment Guarantee Agency, *Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2013, i, nr. 1.

¹²⁵ International Finance Corporation of World Bank Group, “Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement” in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (31) 31, nr. 1.

men alternatieven zoeken waarbij de verplaatsing zo minimaal mogelijk blijft. Daarnaast is het noodzakelijk om in elk geval een gedwongen uitzetting en de sociale en economische effecten van een onteigening te voorkomen of op zijn minst te minimaliseren. Hiervoor moet men zorgen voor compensatie en hulp bij de hervestiging. Ook moet er rekening gehouden worden met de levensstandaard van de getroffen personen zodat deze op peil blijft (of zelfs verbetert) en voorzien worden in adequate huisvesting op de plaats van de hervestiging.¹²⁶

93. VEREISTEN BIJ VERPLAATSING – Wanneer er effectief een fysieke verplaatsing gebeurt, moet de overheid voorzien in een Hervestiging Actie Plan, met inbegrip van de volledige compensatie van elke soort schade of verlies. Ze krijgen de keuze tussen (ondersteuning bij) adequate huisvesting of integrale compensatie. Daarnaast moet de overheid ook hulp bieden bij de hervestiging zelf.¹²⁷ Bij een economische verplaatsing, door verlies van middelen of toegang tot die middelen dat leidt tot het verlies van inkomen, voorziet de overheid in een Herstel-van-levensonderhoud/broodwinning-plan, waar het ook draait om compensatie en andere ondersteuning.¹²⁸

94. BESLUIT – De prestatienormen voorzien zowel in inhoudelijke vereisten als in procedurele mechanismen om mogelijke problemen op te vangen. Een specifieke bepaling omtrent het respecteren en beschermen van mensenrechten komt wel enkel voor bij de prestatienorm over de inheemse bevolking.¹²⁹ Een nog betere bescherming tegen een schending van mensenrechten zou geboden worden wanneer deze bepaling bij elke prestatienorm zou opgenomen worden of als algemene bepaling voorafgaand aan de aparte normen. Bovendien kan hier hetzelfde besluit getrokken worden als bij de IBHO: door het opnemen van deze bepaling bij de norm over landverkrijging en onvrijwillige verplaatsing, wordt het risico op een schending van het recht op huisvesting ingeperkt.

¹²⁶ International Finance Corporation of World Bank Group, “Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement” in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (31) 32, nr. 3.

¹²⁷ International Finance Corporation of World Bank Group, “Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement” in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (31) 36, nrs. 19-20.

¹²⁸ International Finance Corporation of World Bank Group, “Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement” in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (31) 37, nrs. 25-26.

¹²⁹ International Finance Corporation of World Bank Group, “Performance Standard 7: Indigenous Peoples” in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (47) 47, nr. 2.

AFDELING III. MILIEU- EN SOCIALE PRINCIPES VAN AANPASSINGSFONDS

95. BESCHRIJVING – Het milieu- en sociaal beleid van het Aanpassingsfonds is opgericht om te voorkomen dat projecten voor klimaatfinanciering die de steun krijgen van het Fonds, negatieve effecten teweegbrengen voor mensenrechten. Door het vroegtijdig identificeren van de risico's kunnen er ook sneller stappen worden ondernomen om deze risico's te vermijden of te minimaliseren. Met dit beleid wil het Fonds ervoor zorgen dat het meer in overeenstemming is met het beleid van andere financieringsinstanties.¹³⁰

96. WERKING – Het beleid werkt aan de hand van de indeling van de verschillende projecten naargelang de risico's die ze met zich meebrengen, nadat de projecten zijn gescreend en het duidelijk is om welke risico's het gaat. Projecten die effecten kunnen veroorzaken die erg breed zijn of onomkeerbaar, vallen onder categorie A. Projecten met minder verregaande effecten, zijn categorie B en projecten waar men geen milieu- of sociale risico's verwacht, vallen onder categorie C.¹³¹ Buiten deze indeling om moet elk project een milieu- en sociaal management systeem hebben dat de risico's vroegtijdig kan inschatten, maatregelen aanneemt om deze risico's te vermijden of te minimaliseren en gedurende het hele project deze risico's opvolgt en rapporteert.¹³²

97. MILIEU- EN SOCIALE PRINCIPES – Naast deze algemene richtlijnen bevat het beleid ook een aantal specifiekere milieu- en sociale principes, waaraan de projecten onder het Fonds moeten voldoen. Maar het Fonds aanvaardt dat niet elk project elk principe kan vervullen. Twee principes zijn van belang te vermelden voor deze scriptie. Het eerste belangrijke principe

¹³⁰ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 1, nrs. 1 en 2, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf; M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 38, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief September 2015*, 2015, 11, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf.

¹³¹ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 3, nr. 8, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf.

¹³² Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 4, nr. 10, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf; Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief September 2015*, 2015, 12, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf.

houdt in dat er tijdens het project rekening moet worden gehouden met kwetsbare groepen, o.a. de inheemse bevolking, die vaak het slachtoffer zijn van de gevolgen van klimaatfinanciering. Bij het onderzoeken van de mogelijke gevolgen moet er voldoende aandacht gaan naar welke specifieke gevolgen hen kunnen treffen.¹³³ Het tweede belangrijke principe luidt als volgt: “Projects/programmes supported by the Fund shall respect and where applicable promote international human rights.” Er wordt een duidelijke verplichting opgelegd om een schending van mensenrechten te voorkomen.¹³⁴

98. BESLUIT – Het belangrijkste gegeven is dat er een duidelijke bepaling is opgenomen die het respect voor mensenrechten vereist. Dit is een erg positieve garantie voor mensen die mogelijk getroffen zijn door projecten. Bij een schending van het recht op huisvesting door een project zal het namelijk mogelijk zijn zich op deze bepaling te beroepen om geholpen en/of gecompenseerd te worden. Daarnaast is het ook van belang dat deze bepaling van toepassing is op alle projecten die vallen onder het Aanpassingsfonds, ongeacht welke groep getroffen wordt of welk recht geschonden is.

AFDELING IV. MILIEU- EN SOCIALE STANDAARDEN VAN GROENE KLIMAATFONDS

§1. Vroeger

99. IFM STANDAARDEN – In 2014 had de Raad van Bestuur van het Groene Klimaatfonds beslist om voorlopig de milieu- en sociale standaarden van de Internationale Financieringsmaatschappij in gebruik te nemen, als tijdelijke eigen waarborgen.¹³⁵ Deze

¹³³ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 4, nr. 14, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf.

¹³⁴ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 5, nr. 15, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf; M. AIZAWA, “Staying Human-Centric at the Intersection of Climate Change and Human rights”, *Journal of Energy and Natural Resources Law* 2016, (86) 93; Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 6, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf; Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 7, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf.

¹³⁵ Green Climate Fund, *Guiding Framework and Procedures for Accrediting National, Regional and International Implementing Entities and Intermediaries, Including the Fund’s Fiduciary Principles and Standards and Environmental and Social Safeguards*, 2014, 5, nr. 32,

standaarden zouden door het fonds gebruikt worden totdat het zelf de mogelijkheid had om zichzelf milieu- en sociale waarborgen toe te kennen op het moment dat deze volledig ontwikkeld zijn. Dit zou gebeuren wanneer ze van oordeel waren dat ze voldoende ervaring hadden opgebouwd en voldoende geleerd hadden uit hun projecten.¹³⁶

§2. Nu

100. EIGEN MILIEU- EN SOCIAAL BELEID – In maart 2018, zeer recent dus, heeft het Groene Klimaatfonds beslist dat ze nu klaar waren voor een eigen set aan milieu- en sociale normen en dat ze zich niet langer moesten baseren op de normen van de Internationale Financieringsmaatschappij.¹³⁷

101. MILIEU- EN SOCIAAL MANAGEMENT PLAN – Voor projecten die kunnen leiden tot gedwongen ontheemding, moet er een milieu- en sociaal management plan worden opgesteld waardoor het voorafgaand aan het project al duidelijk wordt of er sprake gaat zijn van een mogelijke ontheemding. In de eerste plaats moeten projecten zo uitgewerkt en uitgevoerd worden zodat onvrijwillige verplaatsing vermeden blijft. Wanneer deze verplaatsing niet te vermijden valt, zal er een hervestigingsplan moeten worden opgesteld in samenspraak met de getroffen gemeenschap. De gemeenschap moet op elk moment van alle nodige informatie op de hoogte worden gebracht en waar nodig voldoende gecompenseerd worden.¹³⁸ Er zijn nog geen projecten die tot op heden reeds zo ver zijn dat ze een milieu- en sociaal management plan hebben opgenomen. De projecten die dateren van na de inwerkingtreding van de nieuwe normen, hebben alleen nog maar een financieringsvoorstel.

https://www.greenclimate.fund/documents/20182/24943/GCF_B.07_02_-_Guiding_Framework_for_Accreditation.pdf/a855fdf1-e89b-47fb-8a41-dfa2050d38b9.

¹³⁶ Green Climate Fund, *Guiding Framework and Procedures for Accrediting National, Regional and International Implementing Entities and Intermediaries, Including the Fund's Fiduciary Principles and Standards and Environmental and Social Safeguards*, 2014, 14, nr. 8, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/24943/GCF_B.07_02_-_Guiding_Framework_for_Accreditation.pdf/a855fdf1-e89b-47fb-8a41-dfa2050d38b9.

¹³⁷ Green Climate Fund, *Environmental and social management system: environmental and social policy*, 2018, 9, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_06_-_Environmental_and_social_management_system_environmental_and_social_policy.pdf/126d7a6c-c20a-4d4f-9ef4-ad0719ef32a8.

¹³⁸ Green Climate Fund, *Environmental and social management system: environmental and social policy*, 2018, 25-26, nr. 46, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_06_-_Environmental_and_social_management_system_environmental_and_social_policy.pdf/126d7a6c-c20a-4d4f-9ef4-ad0719ef32a8.

102. MENSENRECHTEN – Het Groene Klimaatfonds heeft een uitdrukkelijke bepaling opgenomen die gaat over mensenrechten. Er wordt namelijk opgeroepen dat alle projecten die steun krijgen van het Fonds hun project moeten uitvoeren op een manier waarbij ze mensenrechten promoten, beschermen en respecteren. De projecten moeten voortdurend opgevolgd en opnieuw bekeken worden zodat er geen schending van mensenrechten kan plaatsvinden.¹³⁹

103. BESLUIT – Zowel specifiek voor het recht op adequate huisvesting als voor mensenrechten in het algemeen, is er een duidelijke verplichting aanwezig om deze rechten te respecteren en te beschermen. Belanghebbenden bij een project onder het Groene Klimaatfonds kunnen er dus zeker van zijn dat hun mensenrechten gerespecteerd en beschermd worden en een schending van het recht op huisvesting zo geminimaliseerd wordt.

AFDELING V. MINIMUMSTANDAARDEN VOOR MILIEU- EN SOCIALE WAARBORGEN VAN WMF

104. BESCHRIJVING – De milieu- en sociale waarborgen van het Wereldmilieufonds moeten door alle projecten onder het WMF worden nageleefd om op die manier te vermijden of te beperken dat deze projecten leiden tot negatieve effecten voor de getroffen.¹⁴⁰

105. MINIMUMSTANDAARD 3 – De belangrijkste standaard voor dit werk is de standaard die gaat over onvrijwillige hervestiging. Prioritair moet onvrijwillige hervestiging vermeden worden of ingeperkt, onder andere door alternatieve projecten te overwegen en op te lijsten welke effecten er allemaal uit het project kunnen voortkomen. Waar dit niet mogelijk is, moeten de getroffen in elk geval geholpen worden bij deze hervestiging en moeten ze in hun levensstandaard- en onderhoud hersteld worden waarin ze zich bevonden voor de hervestiging plaatsvond.¹⁴¹

¹³⁹ Green Climate Fund, *Environmental and social management system: environmental and social policy*, 2018, 16, nr. 8 (q), https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_06_-_Environmental_and_social_management_system_environmental_and_social_policy.pdf/126d7a6c-c20a-4d4f-9ef4-ad0719ef32a8.

¹⁴⁰ Global Environment Facility, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards*, 2011, 2, nr. 7, https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf.

¹⁴¹ Global Environment Facility, “Minimum Standard 3: Involuntary Resettlement”, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards, Annex II: Draft GEF Policy on Agency Minimum Environmental and Social Safeguard Standards*, 2011, 22-24, <https://www.thegef.org/sites/default/files/council->

106. BESLUIT – Hoewel uit minimumstandaard 3 impliciet is af te leiden dat men het recht op huisvesting moet respecteren, ben ik toch van mening dat het beter zou zijn om een specifieke bepaling hieromtrent in deze standaard op te nemen. De enige plaats in het beleid waar dit voortkomt, is bij de minimumstandaard over de inheemse bevolking. Hier staan letterlijk de woorden “projecten moeten de mensenrechten van de inheemse volkeren respecteren”.¹⁴² Het lijkt mij een vooruitgang richting een nog betere bescherming van mensenrechten en het recht op huisvesting specifiek, om deze bepaling door te trekken naar alle standaarden of algemeen op te nemen in het begin van het beleid.

AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING

107. GEEN WAARBORGEN – Het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling is de enige hier besproken actor die niet voorziet in waarborgen, noch milieuwaarborgen, noch sociale waarborgen.¹⁴³ Dit gegeven is vrij alarmerend aangezien er hierdoor geen enkele bescherming geboden wordt voor mensenrechten en de nakoming ervan. Dit geeft al meteen een zicht op de problematiek die heerst rondom het Mechanisme. Aangezien de CDM zelf geen waarborgen vooropstelt, laat ze deze opdracht over aan de landen zelf waarin de projecten zich bevinden. Dit biedt uiteraard geen enkele garantie ter bescherming van mensenrechten.¹⁴⁴ Hierdoor kan men projecten die het recht op huisvesting schenden niet tegengaan en hoeven deze projecten zich bij een schending ook niet te verantwoorden.

meeting-
documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf.

¹⁴² Global Environment Facility, “Minimum Standard 4: Indigenous Peoples”, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards, Annex II: Draft GEF Policy on Agency Minimum Environmental and Social Safeguard Standards*, 2011, 14, <https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting->

documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf.

¹⁴³ UNFCCC Decision 3/CMP.1, *Modalities and procedures for a clean development mechanism as defined in Article 12 of the Kyoto Protocol*, UN Doc. FCCC/ KP/CMP/2005/8/Add.1, <https://cdm.unfccc.int/Reference/COPMOP/08a01.pdf>.

¹⁴⁴ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief September 2015*, 2015, 13, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf; International Bar Association, *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption, Climate Change Justice and Human Rights Task Force Report*, Londen, 2014, 49; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 12, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

108. TREFFEN VAN ZWAKSTEN – Wanneer een project een schending van mensenrechten tot gevolg heeft, zijn het vaak net de meest kwetsbare personen die het zwaarst getroffen worden.¹⁴⁵

109. BESLUIT – Een duidelijk verbetering die mij hier op zijn plaats lijkt, is dat het Mechanisme zelf waarborgen aanneemt of een duidelijke bepaling ter bescherming van mensenrechten, zodat dit niet langer afhankelijk is van de wil van de landen in kwestie en zodat er meer zekerheid heerst voor de getroffen.¹⁴⁶

HOOFDSTUK II. KLACHTEN- EN/OF VERHAALMECHANISME

AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING: INSPECTIEPANEL

§1. Algemeen

110. BESCHRIJVING – Het Inspectiepanel functioneert als een onafhankelijk klachtenmechanisme voor personen getroffen door ontwikkelingsprojecten van de Wereldbank. Net zoals bij de CAO (zie afdeling II hieronder), kunnen getroffen hun klachten brengen naar een neutraal, onafhankelijk panel en vragen om herstel. De doelstellingen van het Panel zijn er voor zorgen dat de Wereldbank verantwoordelijkheid neemt waar nodig, zorgen dat de klachten van getroffen personen gehoord worden en dat die personen geholpen en vergoed worden.¹⁴⁷

111. WERKING – Wanneer er een klacht is neergelegd bij het Panel kan deze het project gefinancierd door de Wereldbank en meer bepaald door de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling, beoordelen en herzien. Deze gaat dan na of er schendingen gebeurd zijn tegenover de bevolking en of de Wereldbank zijn eigen operationeel beleid, zijnde hier het operationeel beleid voor gedwongen ontheemding, wel naar behoren heeft nageleefd. Het

¹⁴⁵ B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 9.

¹⁴⁶ International Bar Association, *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption, Climate Change Justice and Human Rights Task Force Report*, Londen, 2014, 174; M.A. ORELLANA, “A Human Rights-Based Approach to Climate Change” in J. PARRA (ed.), *The Human Rights-Based Approach: A Field of Action for Human Rights Education*, Genève, Cifedhop, 2012, (53) 58.

¹⁴⁷ D. BRADLOW, “International Organisations and Private Complaints: The Case of the World Bank Inspection Panel”, *Virginia Journal of International Law* 1994, (553) 553; Inspection Panel, *Annual Report* 2017, 2017, 4, <http://ewebapps.worldbank.org/apps/ip/Pages/Annual-Reports-2017.aspx>.

Panel ontvangt vaak klachten bij een ontheemding ten gevolge van een ontwikkelingsproject en de gevolgen die daaruit voortkomen.¹⁴⁸

112. BESLUIT – Hoewel het Inspectiepanel een goed initiatief is en tegemoet komt aan een gebrek aan klachtmogelijkheden, is er *supra* (bij de gebondenheid van financieringsactoren door mensenrecht) reeds aangehaald waar de problematiek schuilt bij het Inspectiepanel. Het Inspectiepanel kan zich namelijk enkel uitspreken over de waarborgen uitgevaardigd door de IBHO en ook enkel wanneer het gaat over schendingen begaan door de IBHO.¹⁴⁹ Hier kan besloten worden dat het beter zou zijn om de werking van het Panel uit te breiden zoals bij de Compliance Adviseur Ombudsman (zie afdeling II hieronder) en te opteren voor een universeler, globaler mechanisme dat kan optreden bij alle mogelijke problemen of schendingen.

§2. Rapport vanuit lessen

113. OPKOMENDE LESSEN: GEDWONGEN ONTHEEMDING – Het inspectiepanel heeft een aantal rapporten uitgebracht, op basis van ‘lessen’. De les over gedwongen ontheemding is bedoeld om aandacht te trekken naar de heersende problematiek omtrent het onderwerp en zo te proberen veranderingen teweeg te brengen in de manier waarop de Wereldbank en anderen hiermee omgaan wanneer het te maken heeft met één van hun projecten. De lessen die uit het rapport kunnen getrokken worden, zijn opgedeeld in fasen: lessen tijdens de voorbereiding van het project, tijdens de uitvoering en lessen die bijdragen tot lange termijneffecten.

114. VOORBEREIDING PROJECT – Hoe vroeger in het project er mogelijke problemen boven komen, hoe sneller deze kunnen worden opgelost. Het rapport geeft drie lessen bij de voorbereiding van een project. Ten eerste is het van belang dat er een goed plan wordt opgesteld, waarin duidelijk de risico's van de hervestiging opgelijst staan. Beter nog zou het zijn als deze risico's tijdens de loop van het project telkens herbekeken worden, of deze mogelijk veranderd zijn of extra zijn bijgekomen. De tweede les is dat de getroffen en geraadpleegd worden en kunnen deelnemen aan de beslissingen die genomen worden over

¹⁴⁸ The Board of Executive Directors of World Bank, 1999 *Clarification of the Board's Second Review of the Inspection Panel*, nr. 13, <http://ewebapps.worldbank.org/apps/ip/PanelMandateDocuments/ClarificationSecondReview.pdf>; Inspection Panel, *Annual Report 2017*, 2017, 4, <http://ewebapps.worldbank.org/apps/ip/Pages/Annual-Reports-2017.aspx>.

¹⁴⁹ Zie randnummer 25.

hun hervestiging. Op deze manier kunnen zij veel beter hun problematiek duidelijk maken en kan er beter op ingespeeld worden. De derde les wijst op het belang van de keuze voor het juiste hervestigingsinstrument (hervestigingsplan of -kaderwerk).¹⁵⁰

115. UITVOERING PROJECT – Tijdens de uitvoering van het project zijn er eveneens drie lessen in acht te nemen. Ten eerste moeten de lessen van de voorbereiding worden doorgetrokken naar de uitvoering. Er moet continu gekeken worden of er nergens problemen opduiken en de raadpleging van de getroffen moet ook verder gaan. Daarnaast moeten de getroffen personen op tijd en adequaat gecompenseerd worden. Het moet duidelijk zijn waarop de berekening van de compensatie gebaseerd is. Ten slotte moet er een klachtenmechanisme voorhanden zijn dat toegankelijk, betrouwbaar en duidelijk is.¹⁵¹

116. EFFECT LANGE TERMIJN – Voor effect te hebben op lange termijn, is het de bedoeling te voorzien in een zo goed mogelijke levensstandaard voor getroffen en na de hervestiging, zodat ze op zijn minst even goed af zijn als voor de gedwongen ontheemding. Dit doel kan bereikt worden door de aanwezigheid van overgangssteun, ontwikkelingshulp en cultureel geschikte hervestigingsalternatieven.¹⁵²

117. BESLUIT – Het rapport zelf komt in zijn besluit tot een aantal conclusies. Ten eerste blijkt duidelijk uit de hoeveelheid klachten die binnenkomen dat gedwongen ontheemding een vaak voorkomend probleem is en dat dit kan zorgen voor vergaande negatieve effecten op de getroffen bevolking. Daarom is het van belang dat er voldoende aandacht wordt geschonken aan dit onderwerp. Daarnaast moet er beter gekeken worden naar alle dimensies omtrent de hervestiging, naar alle mogelijke risico's doorheen de fases van de hervestiging en naar het budget dat hiervoor nodig is. Om te eindigen met een positieve noot blijkt dat de zaken die

¹⁵⁰ Inspection Panel, *Emerging Lessons Series No. 1: Involuntary Resettlement*, 2016, 5 en 8-9, http://ewebapps.worldbank.org/apps/IP/IPPublications/Final_Version_Involuntary%20Resettlement_05_17_2016.pdf.

¹⁵¹ Inspection Panel, *Emerging Lessons Series No. 1: Involuntary Resettlement*, 2016, 11-13, http://ewebapps.worldbank.org/apps/IP/IPPublications/Final_Version_Involuntary%20Resettlement_05_17_2016.pdf.

¹⁵² Inspection Panel, *Emerging Lessons Series No. 1: Involuntary Resettlement*, 2016, 15, http://ewebapps.worldbank.org/apps/IP/IPPublications/Final_Version_Involuntary%20Resettlement_05_17_2016.pdf.

voor het inspectiepanel komen, een positieve invloed hebben op de manier waarop de Wereldbank en anderen omgaan met hervestiging en het recht op huisvesting.¹⁵³

AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ: COMPLIANCE ADVISEUR OMBUDSMAN (CAO)

§1. Algemeen

118. BESCHRIJVING – De Compliance Adviseur Ombudsman is het onafhankelijke verantwoordingsmechanisme onder de IFM. De CAO heeft als doel om gemeenschappen en bedrijven die betrokken zijn bij een project samen te brengen en te proberen de gerezen problemen op te lossen. De CAO is hiervoor de beste instantie, aangezien ze los staat van zowel de getroffen en als de bedrijven en ze een neutrale positie kan innemen ten aanzien van het conflict.¹⁵⁴

119. WERKING – Personen getroffen door een project kunnen zich richten tot de CAO met hun klachten en de CAO kan dan, onafhankelijk, proberen hulp en oplossingen te bieden. Om met deze klachten en problemen om te gaan baseert de CAO zich op een aantal hulpmiddelen.¹⁵⁵

120. HULPMIDDELEN BIJ PROJECT – Aangezien getroffen gemeenschappen van zichzelf uit weinig mogelijkheden hebben om op te treden tegenover de uitvoerders van het project dat hen treft, probeert de CAO om de gemeenschap deze mogelijkheden aan te reiken via hulpmiddelen die ervoor moeten zorgen dat conflicten vermeden of opgelost worden. De nadruk ligt op het tot stand brengen van een dialoog tussen beide partijen.¹⁵⁶ De CAO stelt vijf hulpmiddelen voor, die hieronder besproken worden.

121. BEOORDELING VAN HET PROBLEEM – Wanneer het duidelijk wordt waaruit het probleem juist bestaat en wat alle elementen zijn van het probleem, komt dit alleen maar ten goede aan

¹⁵³ Inspection Panel, *Emerging Lessons Series No. 1: Involuntary Resettlement*, 2016, 18-20, http://ewebapps.worldbank.org/apps/IP/IPPublications/Final_Version_Involuntary%20Resettlement_05_17_2016.pdf.

¹⁵⁴ Compliance Advisor Ombudsman, *Annual Report 2017*, 2017, 1, <http://www.cao-ombudsman.org/documents/CAO-annualreport17-web-singles.pdf>.

¹⁵⁵ Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 14, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

¹⁵⁶ Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 14-15, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

de oplossing ervan. Een eerste fase bestaat uit het verzamelen van zoveel mogelijk informatie over het conflict en in een tweede fase legt de CAO contact met alle betrokken partijen. Aangezien de CAO een neutrale partij is, is het noodzakelijk dat ze op de hoogte is van alle verschillende standpunten.¹⁵⁷

122. NEUTRALE DERDE PARTIJ – Een neutrale derde partij heeft de mogelijkheid om beide kanten of partijen van het conflict samen te brengen en hen aan te sporen tot het aangaan van de dialoog. Het geeft beide partijen de mogelijkheid om hun standpunt en problemen duidelijk te maken aan de ander en dit creëert een grotere kans om een oplossing te bereiken.¹⁵⁸

123. DEELNAME AAN BEOORDELING VAN EFFECTEN EN MONITORING – Wanneer de getroffen gemeenschap betrokken wordt bij de effectenbeoordeling komt dit beide partijen ten goede. Het bedrijf komt zo beter te weten welke effecten het meeste belang hebben voor de gemeenschap en de gemeenschap op zijn beurt krijgt een beter inzicht in de effecten die het bedrijf verwacht uit het project. Daarnaast krijgen gemeenschappen de mogelijkheid om hun kennis over het gebied, die uiteraard beter is dan die van het bedrijf, aan het bedrijf duidelijk te maken waardoor de kennis van deze laatste over de mogelijke effecten vergroot en ze hier beter rekening mee kunnen houden.¹⁵⁹

124. SAMENWERKING TUSSEN BEDRIJF EN GEMEENSCHAP – Wanneer het bedrijf en de getroffen gemeenschap op gelijke voet komen te staan door een samenwerking, wordt het mogelijk dat beiden gezamenlijk tot een oplossing voor het conflict kunnen komen, waarbij die oplossing specifiek aangepast is aan deze problematiek. Om te bekomen dat deze

¹⁵⁷ Compliance Advisor Ombudsman, *Annual Report 2017*, 2017, 8, <http://www.cao-ombudsman.org/documents/CAO-annualreport17-web-singles.pdf>; Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 16, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

¹⁵⁸ Compliance Advisor Ombudsman, *Annual Report 2017*, 2017, 10, <http://www.cao-ombudsman.org/documents/CAO-annualreport17-web-singles.pdf>; Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 18, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

¹⁵⁹ Compliance Advisor Ombudsman, *Annual Report 2017*, 2017, 12, <http://www.cao-ombudsman.org/documents/CAO-annualreport17-web-singles.pdf>; Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 22-23, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

deelneming vlot zou verlopen, wordt er wel van beide kanten vereist dat ze hiervoor openstaan en gezamenlijk naar een oplossing willen zoeken.¹⁶⁰

125. VERSTERKEN VAN KLACHT- EN VERHAALMECHANISMEN – Wanneer er een goed werkend klacht- en verhaalmechanisme voorhanden is, geeft dit aan de getroffen gemeenschap de zekerheid dat hun problemen gehoor krijgen en beantwoord gaan worden. Aan de andere kant, voor een bedrijf kan een klacht die binnenkomt de mogelijkheid geven het probleem nog vroegtijdig op te lossen, in plaats van er pas van op te hoogte te worden gesteld als het al te laat is.¹⁶¹ In 2016 heeft de CAO een klachtenmechanisme handleiding opgesteld om bedrijven en banken die een project opstarten en/of financieren te helpen in het oprichten van zulke klachtmechanismen.¹⁶²

126. BESLUIT – Het besluit dat hier kan getrokken worden, is dat het duidelijk loont als er wordt samengewerkt tussen de getroffen en het bedrijf wanneer er een conflict kan ontstaan of reeds ontstaan is bij een ontwikkelingsproject. Het is voor alle partijen een goede zaak als geweten is waar de moeilijkheden en problemen liggen bij de ander en als hier gezamenlijk aan kan gewerkt worden, zodat een effectieve schending van het recht op huisvesting kan worden tegengegaan. En in tegenstelling tot wat het geval is bij het Inspectiepanel, is de CAO niet beperkt tot de waarborgen van de IFM om zich over uit te spreken en heeft het dus een veel groter en verregaander bereik.¹⁶³

§2. Casestudy: Santa Rita Hydro-elektrische Dam

127. DOELSTELLINGEN – Het Santa Rita project wordt/werd o.a. gefinancierd door de IFM. Het gaat over het gebruik van hernieuwbare hydro-bronnen om elektriciteit te produceren. Het project voorziet in elektriciteit voor het elektriciteitsnetwerk nodig voor de economische ontwikkeling van het land, het zorgt voor een toename van het gebruik van hernieuwbare bronnen om fossiele brandstoffen te vervangen, het zorgt voor een vermindering van de

¹⁶⁰ Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 26, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

¹⁶¹ Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 27, http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

¹⁶² Compliance Advisor Ombudsman, *Grievance Mechanism Toolkit*, 2016, <http://documents.worldbank.org/curated/en/341561478084136868/pdf/108860-WP-CAO-GrievanceMechainsToolkit-2016-PUBLIC.pdf>.

¹⁶³ A. MCBETH, “A Right by Any Other Name: The Evasive Engagement of International Financial Institutions with Human Rights”, *The George Washington International Law Review* 2009, (1101) 1150.

uitstoot van broeikasgassen, het draagt bij tot de duurzame ontwikkeling binnen de regio van het project en het creëert een samenwerking tussen de verschillende gemeenschappen. Dit alles is bedoeld om uiteindelijk te komen tot een vermindering van de afhankelijkheid van petroleum.¹⁶⁴

128. RECHT HUISVESTING – In verband met de eventuele nood aan verplaatsing van de lokale bevolking stelt het document dat het project zal worden uitgevoerd in een privaat domein en dat er een overeenkomst gesloten is met de eigenaar ervan. Daardoor zal er dus geen hervestiging nodig zijn. Wanneer er tijdens het uitvoeren toch zou blijken dat het project meer gebied nodig heeft, zal er een duidelijk overleg komen met de belanghebbenden. Niemand zal verplicht worden zijn stuk land te verkopen en niemand zal onvrijwillig uitgezet worden.¹⁶⁵

129. PUBLIEKE CONSULTATIE – Op 29 juni 2011 is er een publieke vergadering geweest om lokale belanghebbenden de mogelijkheid te geven om hun standpunten omtrent het project kenbaar te maken. De inhoud van deze vergadering bevatte informatie over de ligging en de werking van het project en de voordelen en impact voor het milieu. Daarnaast konden belanghebbenden ook vragen stellen en voorstellen indienen.¹⁶⁶

130. KEERZIJDE: DE PRAKTIJK – Hoewel dit alles in theorie positief klinkt, wordt/werd dit helaas niet allemaal verwezenlijkt in de praktijk. Het project is goedgekeurd en geregistreerd ondanks dat er duidelijke schendingen van mensenrechten plaatsvinden.¹⁶⁷

¹⁶⁴ CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2013, 2, https://cdm.unfccc.int/filestorage/Q/H/B/QHBEYOL9TDS70XG3AR8MWUV4KZ26N5/PDD%20Santa%20Rita2_version3-oct2013.pdf?t=dk58cDgyNDRnfDB-BxRb2gDuS8Jt0X0KCIDK.

¹⁶⁵ CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2013, 43 en 50, https://cdm.unfccc.int/filestorage/Q/H/B/QHBEYOL9TDS70XG3AR8MWUV4KZ26N5/PDD%20Santa%20Rita2_version3-oct2013.pdf?t=dk58cDgyNDRnfDB-BxRb2gDuS8Jt0X0KCIDK.

¹⁶⁶ CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2013, 45-47, https://cdm.unfccc.int/filestorage/Q/H/B/QHBEYOL9TDS70XG3AR8MWUV4KZ26N5/PDD%20Santa%20Rita2_version3-oct2013.pdf?t=dk58cDgyNDRnfDB-BxRb2gDuS8Jt0X0KCIDK.

¹⁶⁷ Carbon Market Watch, *Santa Rita: CDM Hydro Dam in Guatemala. The need for safeguards in climate finance flows*, 2015, 1, <http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/03/Fact-Sheet-FINAL-ENG1.pdf>; P.M. FEARNESIDE, “Amazon dams and waterways: Brazil’s Tapajós Basin plans”, *Ambio* 2015, (426) 426; Presbyterian Peace Fellowship, *Civil Society Groups call on UN to investigate Santa Rita Dam in Guatemala*, 2014, <http://presbypeacefellowship.org/content/civil-society-groups-call-un-investigate-santa-rita-dam-guatemala/#.WSA5DuvyJIU>.

131. SCHENDING HUISVESTING – Er is al meermaals door verschillende bronnen aangehaald dat het project van de Santa Rita dam gezorgd heeft voor een schending van het recht op huisvesting. Het gaat om hervestigingen, het afnemen van land, de verplichte ontzetting uit hun eigendom en het verlies van levensonderhoud.¹⁶⁸ Dit is hier nog des te schrijnender, aangezien het gaat om de oorspronkelijke bevolking die een belangrijke band heeft met haar land.¹⁶⁹

132. Om een blokkade van de belanghebbenden te stoppen, werden er 1500 politieofficiëren ter plaatse gestuurd wat geleid heeft tot een aantal doden, gewonden en arrestaties en daarnaast heeft het ervoor gezorgd dat er een honderdtal personen gevlucht zijn.¹⁷⁰

133. CONSULTATIE – Ook wordt de problematiek aangehaald omtrent de consultatie van lokale belanghebbenden. Velen onder hen zijn nooit geraadpleegd geweest en hebben dus geen toestemming gegeven om over te gaan tot de uitvoering van het project, zijnde de bouw van de dam.¹⁷¹

¹⁶⁸ Carbon Market Watch, *Letter to UN Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples*, 2014, 3, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2014/04/Letter-to-UN-Special-Rapporteur-on-the-Rights-of-Indigenous-Peoples_SantaRita.pdf; ECC Platform, *Conflict Factsheet: Santa Rita Dam Conflict in Guatemala*, 3, <https://factbook.ecc-platform.org/fop/pdf/export?nid%5B%5D=16111>; C. SCHWABE, *Guatemala: Communities attempt to block dam*, Maryknoll Office for Global Concerns, 2014, <http://maryknollogc.org/article/guatemala-communities-attempt-block-dam>.

¹⁶⁹ Artikel 13 IAO Verdrag betreffende inheemse en in stamverband levende volken in onafhankelijke landen (nr. 169); D.K. ANTON en D.L. SHELTON, *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge, Cambridge University, 2011, 565; Carbon Market Watch, *Santa Rita: CDM Hydro Dam in Guatemala. The need for safeguards in climate finance flows*, 2015, 1, <http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/03/Fact-Sheet-FINAL-ENG1.pdf>; Carbon Market Watch, *Letter to UN Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples*, 2014, 2, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2014/04/Letter-to-UN-Special-Rapporteur-on-the-Rights-of-Indigenous-Peoples_SantaRita.pdf; Inter-American Commission on Human Rights, *Indigenous and Tribal Peoples' Rights over Their Ancestral Lands and Natural Resources. Norms and Jurisprudence of the Inter-American Human Rights System*, 2009, 20, nr. 55, <http://www.oas.org/en/iachr/indigenous/docs/pdf/AncestralLands.pdf>.

¹⁷⁰ Carbon Market Watch, *Santa Rita: CDM Hydro Dam in Guatemala. The need for safeguards in climate finance flows*, 2015, 2, <http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/03/Fact-Sheet-FINAL-ENG1.pdf>; Carbon Market Watch, *Letter to UN Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples*, 2014, 3, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2014/04/Letter-to-UN-Special-Rapporteur-on-the-Rights-of-Indigenous-Peoples_SantaRita.pdf; Presbyterian Peace Fellowship, *Civil Society Groups call on UN to investigate Santa Rita Dam in Guatemala*, 2014, <http://presbypeacefellowship.org/content/civil-society-groups-call-un-investigate-santa-rita-dam-guatemala#.WSA5DuvyjiU>; C. SCHWABE, *Guatemala: Communities attempt to block dam*, Maryknoll Office for Global Concerns, 2014, <http://maryknollogc.org/article/guatemala-communities-attempt-block-dam>.

¹⁷¹ Carbon Market Watch, *Letter to UN Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples*, 2014, 3, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2014/04/Letter-to-UN-Special-Rapporteur-on-the-Rights-of-Indigenous-Peoples_SantaRita.pdf; ECC Platform, *Conflict Factsheet: Santa Rita Dam Conflict in Guatemala*,

134. KLACHT EN ANTWOORD – In 2015 is er een klacht ingediend bij de Compliance Adviseur Ombudsman in verband met de tekortkomingen van het project en het gebrek aan navolging van de vereiste prestatienormen.¹⁷² Deze heeft recent uitspraak gedaan over de situatie, met een zeer belangrijke uitkomst. De CAO sluit zich aan bij de klachten en besluit dat er inderdaad sprake is van tekortkomingen die niet waren opgemerkt of vermeld door de Internationale Financieringsmaatschappij bij hun review van het project. De voornaamste tekortkomingen zijn gaten in de informatie over de milieubeoordeling, een gebrek aan een sociale impactsbeoordeling, een onvoldoende analyse van de impact die het project zou kunnen hebben op de biodiversiteit, op landgebruik, drinkwater, leefomgevingen en cultureel erfgoed en een gebrek aan een beoordeling of de dam wel voldeed aan de veiligheidsstandaarden van de Wereldbank.¹⁷³

135. REACTIE – Daaropvolgend heeft de Internationale Financieringsmaatschappij duidelijk gemaakt dat het project wordt stopgezet, of beter gezegd al reeds stopgezet is aangezien de uitvoerder van het project de beslissing heeft genomen het project niet langer verder te zetten.¹⁷⁴

136. BESLUIT – Hoewel er duidelijke schendingen geweest zijn tegen de mensenrechten van de lokale bevolking en tegen het recht op huisvesting, blijkt dat hier vanaf nu aandacht aan wordt geschonken door de stopzetting van het project. Dit is een sterk signaal naar andere projecten en instanties dat er belang gehecht moet worden aan mensenrechten en dat deze in acht moeten worden genomen voor en tijdens het uitvoeren van een project.

3, <https://factbook.ecc-platform.org/fop/pdf/export?nid%5B%5D=16111>; Presbyterian Peace Fellowship, *Civil Society Groups call on UN to investigate Santa Rita Dam in Guatemala*, 2014, <http://presbypeacefellowship.org/content/civil-society-groups-call-un-investigate-santa-rita-dam-guatemala#.WSA5DuvyIU>; C. SCHWABE, *Guatemala: Communities attempt to block dam*, Maryknoll Office for Global Concerns, 2014, <http://maryknollogc.org/article/guatemala-communities-attempt-block-dam>.

¹⁷² Compliance Advisor Ombudsman, *CAO Assessment Report. Complaint regarding IFC investment in Real LRIF (Project #31458)*, 2015, http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/CAOAssessmentReport_RealLRIF_June2015_ENG.pdf.

¹⁷³ Compliance Advisor Ombudsman, *CAO Investigation of IFC Environmental and Social Performance in relation to: Latin Renewables Infrastructure Fund, Latin America Region, as related to Hidroeléctrica Santa Rita complaint*, 2017, 3, http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/CAOInvestigationReportREALLRIF_Final.pdf.

¹⁷⁴ International Finance Corporation, *IFC Management's Response to the CAO Investigation Report on Latin Renewables Infrastructure Fund, as related to the Hidroeléctrica Santa Rita complaint (project #31458)*, 2017, 1, <http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/IFCManagementResponsetoCAOInvestigationReportforLatinRenewables....pdf>.

AFDELING III. AANPASSINGSFONDS: AD HOC KLACHTENBEHANDELINGSMECHANISME

137. VOOR DIT MECHANISME – Vooraleer het Aanpassingsfonds een eigen klachtenmechanisme had, was de vereiste van een mechanisme al wel voorzien in hun milieu- en sociaal beleid. Het klachtenmechanisme dat het beleid voorschrijft moet voorzien in een toegankelijk, duidelijk en eerlijk mechanisme waar getroffen en van een project, door het Fonds gefinancierd, met hun klachten terecht kunnen en geholpen worden.¹⁷⁵ Een verbetering die men hier voorstelde was de vraag naar een echt onafhankelijk klachtenmechanisme op internationaal niveau.¹⁷⁶

138. BESCHRIJVING – Om tegemoet te komen aan de opmerkingen die men had over het klachtenmechanisme van het Adaptatiefonds, is er in 2016 beslist om een Ad Hoc Klachtenbehandelingsmechanisme in het leven te roepen. Het is een aanvullend mechanisme, naast het reeds bestaande klachtenmechanisme en is dus niet bedoeld om dit laatste te vervangen. Het wordt in gebruik genomen in het geval er geen oplossing komt via het klachtenmechanisme van de partijen zelf. Het wil de klachten die ze voor haar krijgt oplossen door samen te werken met de belanghebbenden en getroffen en. De hoofddoelstellingen van het mechanisme zijn de dialoog tussen de partijen makkelijker maken, helpen in het oplossen van de aanwezige problemen en hieruit lessen trekken voor de toekomst.¹⁷⁷

139. WERKING – De hele procedure van het klachtenmechanisme is gebaseerd op de inspraak en raadpleging van de verschillende partijen. Alle partijen moeten met de

¹⁷⁵ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 9, nr. 34, <https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf>; M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 39, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>.

¹⁷⁶ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 12, <http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social-Environmental-Accountability-Climate-Finance-Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf>.

¹⁷⁷ Adaptation Fund Board, *Ad Hoc Complaint Handling Mechanism (ACHM)*, 2016, 1, nrs. 1-5, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2016/12/Ad-Hoc-Complaint-Handling-Mechanism_final_March2017.pdf.

uiteindelijke beslissing akkoord kunnen gaan. Om tot een oplossing te komen, wordt er gebruik gemaakt van alternatieve geschillenbeslechting.¹⁷⁸

140. BESLUIT – De creatie van dit onafhankelijk klachtenmechanisme gaat duidelijk in de goede richting. Ik ben van mening dat dit veel meer garanties kan bieden aan getroffen en dan wanneer men moet terugvallen op mechanismen van de landen zelf. De kans is groot dat klachten via deze weg een oplossing kunnen vinden en dat er zo tot een oplossing kan gekomen worden die aanvaardbaar is voor alle partijen. Dit komt de bescherming van het recht op huisvesting alleen maar ten goede.

AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS: ONAFHANKELIJK VERHAALMECHANISME

141. BESCHRIJVING – Het onafhankelijk verhaalmechanisme van het Groene Klimaatfonds is nog een redelijk nieuw mechanisme aangezien het pas in werking is getreden in 2017. Het mechanisme doet zowel dienst als klachten- en als verhaalmechanisme. Het heeft als doel om klachten te behandelen afkomstig van personen die getroffen zijn door een project, te zorgen dat deze behandeling gebeurt op een eerlijke, effectieve en duidelijke wijze en om op die manier de algemene klimaatfinanciering van het Groene Klimaatfonds te verbeteren en versterken. De principes die het mechanisme hoog in het vaandel draagt zijn eerlijkheid, rechtvaardigheid, onafhankelijkheid, duidelijkheid, effectiviteit en gerechtigheid.¹⁷⁹

142. WERKING – Om ervoor te zorgen dat het Groene Klimaatfonds verantwoordelijk is en verantwoordelijkheid neemt voor zijn eigen projecten, heeft het mechanisme de keuze uit vijf verschillende functies. Ten eerste kan ze aanvragen doorsturen naar de Raad van Bestuur van het Fonds of deze mogelijk een bepaalde beslissing waarbij de financiering van een project geweigerd werd, kan herbekijken. Ten tweede, de belangrijkste functie, namelijk de klachten afkomstig van getroffen personen onderzoeken en behandelen. Diegenen die hiervoor bij het mechanisme terecht kunnen zijn personen, groepen of een gemeenschap getroffen door een project. Daarnaast kan het mechanisme ook uit eigen beweging een onderzoek starten nadat

¹⁷⁸ Adaptation Fund Board, *Ad Hoc Complaint Handling Mechanism (ACHM)*, 2016, 3, nrs. 9-10, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2016/12/Ad-Hoc-Complaint-Handling-Mechanism_final_MARCH2017.pdf.

¹⁷⁹ Green Climate Fund, *2017 Independent Redress Mechanism Annual Report*, 2017, 12, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_26_-_2017_Independent_Redress_Mechanism_Annual_Report.pdf/c9d7b45c-57f1-4b4c-b1b6-7b4504b9ec61.

ze voldoende informatie ontvangen heeft. Ten derde heeft het mechanisme ook een adviserende functie: vanuit de zaken die haar zijn voorgelegd, kan het mechanisme het Fonds adviseren in verband met het opnieuw bekijken en herwerken van een bepaald beleid, richtlijnen, procedures, etc. Ten vierde kan ze ook meewerken aan de versterking van de reeds bestaande klacht- en verhaalmechanismen en als laatste functie wordt er ook gezorgd voor de onderrichting van belanghebbenden en de uitwisseling van informatie met hen.¹⁸⁰

143. BESLUIT – Het onafhankelijk verhaalmechanisme is een goed voorbeeld van hoe divers de functies van een mechanisme kunnen zijn en hoe dit kan bijdragen tot een betere bescherming van mensenrechten. Aangezien er hier verschillende functies zijn die de getroffen kunnen helpen, vergroot dit alleen maar hun kans op het nodige herstel, ook bij een schending van het recht op huisvesting.

AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS

144. MINIMUMSTANDAARD 8 – In het beleid van het Wereldmilieufonds omtrent de milieu- en sociale waarborgen, is er een specifieke minimumstandaard die handelt over mechanismen relevant voor belanghebbenden. Deze minimumstandaard legt op aan projecten te zorgen dat er mechanismen aanwezig zijn. Er moet zowel een mechanisme zijn om te kunnen vaststellen wie verantwoordelijk is voor problemen of schendingen van mensenrechten als een mechanisme waar getroffen terecht kunnen met hun klachten en antwoord krijgen. De mechanismen moeten onafhankelijk, duidelijk en effectief zijn en moeten toegankelijk zijn voor diegenen die door de negatieve effecten van een project getroffen zijn.¹⁸¹

145. BESLUIT – Op het gebied van voorzienbare mechanismen kan ik een positief besluit trekken. De waarborgen uit minimumstandaard 8 zijn namelijk van toepassing op alle projecten die vallen onder het WMF, ook projecten die verband houden met het recht op huisvesting. Op die manier hebben belanghebbenden die getroffen kunnen worden of reeds getroffen zijn door een project de mogelijkheid om hier op te reageren en geholpen te worden.

¹⁸⁰ Green Climate Fund, *2017 Independent Redress Mechanism Annual Report*, 2017, 13, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_26_-_2017_Independent_Redress_Mechanism_Annual_Report.pdf/c9d7b45c-57f1-4b4c-b1b6-7b4504b9ec61.

¹⁸¹ Global Environment Facility, “Minimum Standard 8: Accountability and Grievance Systems”, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards, Annex II: Draft GEF Policy on Agency Minimum Environmental and Social Safeguard Standards*, 2011, 29, https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf.

AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING

146. GEBREK AAN MECHANISMEN – Er is voor de getroffen en van een project nergens een bepaling opgenomen die hen de mogelijkheid geeft om een klacht in te dienen of gecompenseerd te worden wanneer zij schade hebben geleden ten gevolge van een project. Het Mechanisme voorziet noch in een klachtenmechanisme, noch in een verhaalmechanisme.¹⁸² De belanghebbenden kunnen met hun problemen dus nergens terecht. Zo een mechanisme zou nochtans vroegtijdig problemen kunnen oplossen vooraleer deze alleen maar verergeren.¹⁸³ Mensen die getroffen zijn door een project hebben nu alleen de mogelijkheid om zich te beroepen op een verhaalmechanisme opgericht door één van de financieringsbanken.¹⁸⁴ Hoewel er een procedure bestaat om te proberen een project in te trekken, moet de uiteindelijke beslissing hiervoor komen van de overheid van het land in kwestie.¹⁸⁵ Zoals blijkt uit de besproken casestudies is er dringend nood aan een klacht- en verhaalmechanisme wanneer er schendingen gepleegd zijn tegenover mensenrechten.¹⁸⁶

147. BARRIÈRES VOOR KLACHTEN – Daarbovenop zijn er nog een aantal barrières die het mogelijk indienen van een klacht alleen nog maar meer bemoeilijken: foute informatie of een gebrek aan informatie over de projecten die een impact kunnen hebben op de belanghebbenden, heel veel strikte voorwaarden waaraan moet voldaan zijn voor men een klacht kan indienen, angst voor wraak of intimidatie wanneer ze een klacht zouden indienen, de beperkte mogelijke betrokkenheid van de verzoekers in verantwoordelijkheidsprocedures, de beperkte geloofwaardigheid en onafhankelijkheid van dit

¹⁸² M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 36, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 12, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf; J. LIN en C. STRECK, “Mobilising Finance for Climate Change Mitigation: Private Sector Involvement in International Carbon Finance Mechanisms”, *Melbourne Journal of International Law* 2009, (70) 90.

¹⁸³ T. GREIBER, *Conservation with Justice. A Rights-based Approach*, IUCN, Gland, Switzerland, 2009, 49.

¹⁸⁴ B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 11.

¹⁸⁵ CDM Executive Board, *Procedure: Process for dealing with letters from DNAs that withdraw approval/authorization*, 2013, https://cdm.unfccc.int/filestorage/e/x/t/extfile-20131111130016461-reg_proc10.pdf/reg_proc10.pdf?t=bWR8cDgyNXJkFDBzgx8rd4PYcRbNY8NOMqeS.

¹⁸⁶ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 4, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf.

verantwoordelijkheidsmechanisme, afwezigheid van controle op de uitkomst van vorderingen en geen mogelijkheid tot het verkrijgen van een juridische vergoeding.¹⁸⁷

148. BESLUIT – Gezien de grote problematiek die heerst rondom de mechanismen, of eerder gezegd het gebrek aan deze mechanismen, kan ik mijn besluit hier ook kort houden. Het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling moet dringend een klachten- en verhaalmechanisme in het leven roepen. Het heeft genoeg voorbeelden ter beschikking bij andere financieringsactoren waarop het zich zou kunnen baseren voor het creëren van eigen mechanismen. Dit zou alleen maar ten goede komen aan de bescherming van het recht op huisvesting.

HOOFDSTUK III. CONSULTATIE, INSPRAAK EN INFORMATIE

AFDELING I. INTERNATIONALE BANK VOOR HERSTEL EN ONTWIKKELING

§1. Algemeen

149. PROCESKADERWERK – Bij de vijfde milieu- en sociale norm van de IBHO die gaat over gedwongen ontheemding, wordt er een specifiek kaderwerk vereist om aan consultatie en inspraak te voldoen. Het proceskaderwerk is bedoeld om een procedure op te starten zodat getroffen en van het project kunnen deelnemen aan de verschillende fases en beslissingen omtrent het project. Het voornaamste wat hieruit moet voortkomen, is dus een duidelijke mogelijkheid van participatie en betrokkenheid.¹⁸⁸

150. BESLUIT – De getroffen en krijgen hier op een adequate wijze de mogelijkheid om geraadpleegd te worden en om deel te nemen aan een concreet project, aan deze vereisten is hier dus voldaan. Des te meer omdat het een volledig kaderwerk bevat met duidelijke instructies wat erin moet staan en wat er van het kaderwerk verwacht wordt. Wanneer belanghebbenden geraadpleegd worden en de mogelijkheid hebben om aan het project deel te nemen, verkleint dit de kans dat er een schending van hun recht op huisvesting zal plaatsvinden.

¹⁸⁷ S. NANWANI, “Holding Multilateral Development Banks to Account: Gateways and Barriers”, *International Community Law Review* 2008, (199) 210-221; B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 11.

¹⁸⁸ The World Bank, “Environmental and Social Standard 5: Land Acquisition, Restrictions on land Use and Involuntary resettlement”, *Environmental and Social Framework*, 2017, (53) 64, nrs. 32-33.

§2. Casestudy: Jepirachi Windkracht Project

151. BESCHRIJVING – Het Jepirachi Windkracht Project is een project gefinancierd onder de IBHO. Het moet zorgen voor de productie van energie op basis van wind en bevindt zich in een gebied dat toebehoort aan de plaatselijke inheemse bevolking.

152. BIJDRAGEN – Er zijn een aantal manieren waarop het project probeert bij te dragen aan de duurzame ontwikkeling van Colombia. Op commercieel gebied biedt het de mogelijkheid voor toekomstige projecten om zich gemakkelijker te settelen in de regio. Daarnaast draagt het ook bij aan het aandeel van hernieuwbare energie in het totale nationale netwerk. Ook wordt er in het project samengewerkt met de inheemse bevolking door steun te bieden aan lokale projecten via een systeem van transfers en compensaties. Als laatste draagt het ook bij tot een toename van de globale Colombiaanse economie tijdens de constructieperiode.¹⁸⁹

153. SOCIAAL MANAGEMENT PLAN – De leiders van het project hebben samen met en voor de inheemse bevolking een sociaal management plan opgesteld om op die manier de bevolking te informeren, te raadplegen en hun akkoord te krijgen. Dit is de eerste stap van het project om de inheemse bevolking te betrekken. Het sociaal plan bestaat uit verschillende programma's. Er is een programma om informatie te verstrekken en met de inwoners duidelijk te communiceren, een programma om werkgelegenheid te creëren, een programma om de inwoners te onderrichten over het klimaat en het milieu, een programma dat zorgt voor de deelneming van de bevolking aan het project en dat er ook toe leidt de gemeenschap op zich te versterken, een programma dat voorziet in compensatie waar nodig en ten slotte een programma dat ertoe bijdraagt om de gebruikte technologie verder te verspreiden.¹⁹⁰ Een voorbeeld om te staven dat dit sociaal plan ook effectief is toegepast in de praktijk is het feit

¹⁸⁹ CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2005, 2, https://cdm.unfccc.int/filestorage/6/Q/0/6Q0BAZ0YAHHT4RYRP7FIG71BHOD4MU/PDD%20Jepirachi%20Final%20ver%201_4%20_final_.pdf?t=Tnp8cDgyNDhkfDBjmK1X0zmiRs1vzjZI1b0X; T. GREIBER, *Conservation with Justice. A Rights-based Approach*, IUCN, Gland, Switzerland, 2009, 52; V. TAULI-CORPUZ en A. LYNNGHE, *Impact of Climate Change Mitigation Measures on Indigenous Peoples and on Their Territories and Lands*, New York, United Nations Economic and Social Council, 2008, 19.

¹⁹⁰ CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2005, 30, https://cdm.unfccc.int/filestorage/6/Q/0/6Q0BAZ0YAHHT4RYRP7FIG71BHOD4MU/PDD%20Jepirachi%20Final%20ver%201_4%20_final_.pdf?t=Tnp8cDgyNDhkfDBjmK1X0zmiRs1vzjZI1b0X.

dat 150 leden van de inheemse bevolking zijn tewerkgesteld bij de constructie van het project.¹⁹¹

154. CONSULTATIE – De tweede stap waarop de projectleiders zich hebben gefocust ten voordele van de inheemse bevolking is een uitgebreide fase van consultaties. Gedurende een periode van vier jaar (van 1999 tot 2002) heeft er een omvangrijk consultatieproces plaatsgevonden met alle belanghebbende instanties. Tijdens dit proces zijn er een aantal bekommernissen geuit door de inwoners, voornamelijk over het verlies van hun land, wat dus neerkomt op het recht op huisvesting. Al deze bekommernissen zijn in rekening genomen en er is duidelijk plaats gelaten voor participatie aan het project door de inheemse bevolking. In tegenstelling tot wat het geval is in andere, falende projecten voor klimaatfinanciering is er hier veel belang en tijd gehecht aan consultatie voorafgaand aan de start van het project.¹⁹²

155. BESLUIT – Het voornaamste wat gebeurd is bij dit project, is het grote belang dat gehecht is aan de participatie en inspraak van de inheemse bevolking. Wanneer zij duidelijk kunnen maken waar er zich eventueel problemen zouden kunnen voordoen en wanneer hen een duidelijke stem gegeven wordt, kan het veel sneller duidelijk worden waar bijschaving of bijsturing van het project mogelijk is. Op die manier wordt de kans op een mensenrechtenschending al veel vroeger opgemerkt of zelfs volledig uitgesloten. De nadruk hoort met andere woorden al van voor de aanvang van het project te liggen op de inspraak en participatie van de lokale bevolking.

¹⁹¹ V. TAULI-CORPUZ en A. LYNNGHE, *Impact of Climate Change Mitigation Measures on Indigenous Peoples and on Their Territories and Lands*, New York, United Nations Economic and Social Council, 2008, 19.

¹⁹² CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2005, 31-32, https://cdm.unfccc.int/filestorage/6/Q/0/6Q0BAZ0YAHHT4RYRP7FIG71BHOD4MU/PDD%20Jepirachi%20Final%20ver%201_4%20_final_.pdf?t=Tnp8cDgyNDhkfDBjmK1X0zmiRs1vzjZI1b0X.

AFDELING II. INTERNATIONALE FINANCIERINGSMAATSCHAPPIJ

156. OP VERSCHILLENDE PLAATSEN – Bij de prestatienormen uitgeschreven door de Internationale Financieringsmaatschappij is de vereiste van consultatie, informatie en inspraak op verschillende plaatsen opgenomen en terug te vinden. Zowel algemeen, waar de vereiste volledig wordt uitgewerkt en uiteengezet, als meer specifiek bij de prestatienorm over gedwongen ontheemding.¹⁹³

157. BESLUIT – Hoewel de Internationale Financieringsmaatschappij niet beschikt over hetzelfde uitgewerkte kaderwerk als bij de IBHO, kan ze voor de belanghebbenden bij een project zekerheid bieden op raadpleging, informatie en mogelijke deelneming. Net zoals bij de IBHO, kan ik hier ook tot een positief besluit komen en besluiten dat dit de kans op een schending van het recht op huisvesting beperkt.

AFDELING III. AANPASSINGSFONDS

158. CONSULTATIE EN KLACHTENMECHANISME – Het milieu -en sociaal beleid voorziet ook in een bepaling omtrent de vereiste van de consultatie. De consultatie van de belanghebbenden moet zo vroeg mogelijk in het project van start gaan, zodat hen meteen alle risico's en bevindingen die uit de screening voortkomen kunnen worden meegedeeld. De consultatie zelf moet effectief en geschikt zijn voor de getroffen en van het project.¹⁹⁴

159. BESLUIT – Over het algemeen lijkt de consultatieplicht voldoende duidelijk en uitgewerkt bij het Aanpassingsfonds, maar toch wordt er in de rechtsleer nog een specifieke verbetering aangeboden. Bij de consultatie zou het nog beter zijn moest er naast het voorzien van informatie tijdens de procedure ook meegedeeld worden hoe men rekening heeft gehouden met de opmerkingen van de belanghebbenden.¹⁹⁵

¹⁹³ International Finance Corporation of World Bank Group, "Performance Standard 1: Assessment and Management of Environmental and Social Risks and Impacts" in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (5) 12-14, nrs. 25-31; International Finance Corporation of World Bank Group, "Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement" in *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, (31) 32, nr. 3.

¹⁹⁴ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 8, nr. 33, https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016_-_OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf.

¹⁹⁵ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 12, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf.

AFDELING IV. GROENE KLIMAATFONDS

160. MILIEU- EN SOCIAAL BELEID – De bepalingen van het Groene Klimaatfonds omtrent participatie en informatie aan belanghebbenden zijn niet heel uitgebreid, maar bevatten wel voldoende richtlijnen en geven de essentie weer van wat er vereist is om hieraan te voldoen. Gedurende het hele project moeten de belanghebbenden de mogelijkheid hebben om betrokken te zijn bij het project, moet hen alle informatie, die hen kan aanbelangen, worden meegedeeld en moeten ze over alle nuttige aspecten worden geraadpleegd. Vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming wordt wel enkel vereist wanneer het kwesies zijn die de inheemse bevolking betreffen.¹⁹⁶

161. BESLUIT – Ik kan hier besluiten dat de vereisten van de consultatie- en informatieplicht voldaan zijn. De vereiste van toestemming daarentegen is, net zoals bij andere financieringsactoren, enkel van toepassing wanneer het gaat over de inheemse bevolking. Daarom is hier hetzelfde voorstel wenselijk als bij de anderen, namelijk het veralgemenen van deze vereiste van toestemming en deze laten gelden voor alle projecten ongeacht de groep die ermee in aanraking komt. Deze vereiste is dus ook nodig wanneer er een mogelijke schending zou kunnen zijn van het recht op huisvesting.

AFDELING V. WERELDMILIEUFONDS

§1. Instrument en Beleid

162. WMF INSTRUMENT – Het algemene instrument ter inrichting van het Wereldmilieufonds voorziet in bepalingen zowel voor de consultatie van belanghebbenden als voor hun toestemming. Het zegt namelijk dat alle projecten onder het WMF moeten zorgen voor de volledige bekendmaking van alle relevante informatie, dat de belanghebbenden geraadpleegd worden en dat hun deelname mogelijk is gedurende het gehele project.¹⁹⁷

163. IN WAARBORGEN; ENKEL INHEEMSE BEVOLKING – Hoewel in het WMF Instrument deze verplichtingen gelden voor alle projecten, is deze gedachtegang niet volledig doorgetrokken

¹⁹⁶ Green Climate Fund, *Environmental and social management system: environmental and social policy*, 2018, 15, nr. 8 en 17-18, nr. 12, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_06_-_Environmental_and_social_management_system__environmental_and_social_policy.pdf/126d7a6c-c20a-4d4f-9ef4-ad0719ef32a8.

¹⁹⁷ Global Environment Facility, *Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility*, 2015, 12, nr. 5, https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/GEF_Instrument-Interior-March23.2015.pdf.

bij de milieu- en sociale waarborgen. De raadpleging van belanghebbenden en hun (vrije, voorafgaande en geïnformeerde) toestemming zijn bij de waarborgen enkel vereist bij projecten waarbij de inheemse bevolking mogelijk getroffen kan worden om er zeker van te zijn dat ze het project steunen en om hen de mogelijkheid te geven om mee te werken aan het project.¹⁹⁸ Deze zijn niet terug te vinden bij de waarborg bij gedwongen ontheemding.

164. BESLUIT – Behalve voor de groep van inheemse volken is er geen standaard of iets dergelijks dat verplichtingen aan een project oplegt om te voldoen aan de consultatie, de informatie- en toestemmingsplicht van belanghebbenden. Als verbetering kan ik hier voorstellen om deze vereisten op te nemen bij elke waarborg, ook diegene die gaat over de gedwongen ontheemding. Dit zorgt ervoor dat elk project hieraan moet voldoen en gaat in de goede richting voor de bescherming van het recht op huisvesting.

§2. Rapport betrokkenheid

165. BESCHRIJVING – Dit rapport is er gekomen op vraag zelf van de inheemse bevolking om hen meer te betrekken bij de projecten onder het WMF die op hen invloed hebben. Deze richtlijnen zijn bedoeld zodat diegenen die een project leiden rekening houden met de inheemse bevolking en zorgen dat het mogelijk wordt voor hen om deel uit te maken van het project. Het WMF erkent daarmee ook dat inheemse volken vaak het slachtoffer kunnen zijn van klimaatverandering en van klimaatfinanciering.¹⁹⁹

166. PRINCIPES EN RICHTLIJNEN – De richtlijnen die het meest van belang zijn voor deze scriptie zullen kort uiteen worden gezet. Het belangrijkste element hier is de participatiemogelijkheid voor de bevolking tijdens elke fase van het project. De projecten moeten er voor zorgen dat de inheemse bevolking zoveel als mogelijk op zijn eigen land kan blijven en dat ze daar geen nadelige effecten ondervinden. Vereist is ook dat de bevolking zijn vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming kan geven omtrent alle aspecten van het

¹⁹⁸ Global Environment Facility, “Minimum Standard 4: Indigenous Peoples”, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards, Annex II: Draft GEF Policy on Agency Minimum Environmental and Social Safeguard Standards*, 2011, 24-25, [https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-](https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf)

[documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf](https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf).

¹⁹⁹ Global Environment Facility, *Principles and Guidelines for Engagement with Indigenous Peoples*, 2012, 4-5, nr. 2, https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/GEF_IP_Part_1_Guidelines_r7.pdf.

project.²⁰⁰ Daarnaast haalt het rapport kort aan als richtlijn dat het WMF geen projecten wil ondersteunen die leiden tot de onvrijwillige hervestiging van inheemse volken. Tenslotte moet er nog voorzien worden in een verhaalmechanisme waar men terecht kan voor zijn klachten en waar mogelijke problemen een oplossing kunnen vinden.²⁰¹

167. BESLUIT – Dit rapport legt zowel verplichtingen op het vlak van consultatie als op het vlak van klacht- en verhaalmechanismen op. Dit is zeker een goede zaak, ware het niet dat hier nogmaals bevestigd wordt dan het aspect van consultatie alleen maar aandacht krijgt wanneer het gaat over inheemse volken. Mijn voorstel zou met andere woorden zijn dat het WMF deze goed uitgewerkte maatregelen die gaan over de raadpleging en participatie van de inheemse bevolking zou veralgemenen. Het Fonds zou maatregelen in het leven moeten roepen die voorzien in raadpleging- en participatieverplichtingen voor elk mogelijk project, ongeacht de groep van mensen die erdoor getroffen zou kunnen worden en dus ook voor projecten die kunnen leiden tot een schending van het recht op huisvesting.

AFDELING VI. MECHANISME VOOR SCHONE ONTWIKKELING

§1. Algemeen

168. THEORIE: CONSULTATIE VAN BELANGHEBBENDEN – Bij de consultatie van de lokale belanghebbenden, moet er aan een aantal voorwaarden voldaan worden. De belanghebbenden moeten hun opmerkingen en bezorgdheden kunnen uiten over het project en van deze mogelijkheid op de hoogte worden gebracht. De stappen die het project onderneemt om tot deze consultatie te komen moeten ook duidelijk vermeld staan. Tijdens de raadpleging moeten op zijn minst de mogelijke effecten die uit het project voortkomen aan de belanghebbenden worden meegedeeld. Daarnaast moet hen ook alle nodige informatie over het project ter beschikking worden gesteld. Deze informatie bevat een samenvatting van wat het project inhoudt, hoeveel tijd men verwacht dat het in beslag gaat nemen en alle andere informatie die van belang zou kunnen zijn. Wanneer de belanghebbenden opmerkingen hebben gemaakt,

²⁰⁰ Global Environment Facility, *Principles and Guidelines for Engagement with Indigenous Peoples*, 2012, 19-20, nr. 36, https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/GEF_IP_Part_1_Guidelines_r7.pdf.

²⁰¹ Global Environment Facility, *Principles and Guidelines for Engagement with Indigenous Peoples*, 2012, 21, nr. 42, https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/GEF_IP_Part_1_Guidelines_r7.pdf.

moeten deze door het project in rekening worden genomen en moet het duidelijk zijn op welke manier dit gebeurd is.²⁰²

169. PRAKTIJK: GEEN CONSULTATIE BELANGHEBBENDEN – Hoewel het Mechanisme oplegt aan projecten om te voldoen aan de vereisten voor de consultatie van belanghebbenden, blijkt in de praktijk dat deze consultatie vaak niet gebeurt zoals het zou moeten. Het grootste probleem bij de consultatie is dat de vereisten zelf erg vaag omschreven zijn, dat ze niet genoeg gespecificeerd zijn om er voor te zorgen dat de raadpleging behoorlijk gebeurt. Er is geen vereiste voor de toestemming van de belanghebbenden, er zijn geen bepalingen over de bescherming van hun rechten en er is nergens sprake van een mogelijke samenwerking tussen de belanghebbenden en de personen achter het project. Om die redenen worden ze continu uitgesloten van het beslissingsproces.²⁰³ Een voorbeeld van een gebrek aan informatieoverdracht is een project waarbij de informatie enkel op een website beschikbaar was en enkel in het Engels. Veel inheemse volken hebben geen internet ter beschikking en hebben nog vaker geen kennis van het Engels. Dit zijn dus twee zaken waar het overdragen van informatie misloopt.²⁰⁴ De vaagheid van de criteria rondom de consultatie heeft in de

²⁰² M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 36, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 11, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 13, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf; N. ROHT-ARRIAZA, “Human Rights in the Climate Change Regime”, *Journal of Human Rights and the Environment* 2010, <http://www.law.uga.edu/sites/default/files/u190/RohtArriaza.pdf>; UNFCCC Decision 3/CMP.1, Annex: *Modalities and procedures for a clean development mechanism*, UN Doc. FCCC/ KP/CMP/2005/8/Add.1, 19-21, <https://cdm.unfccc.int/Reference/COPMOP/08a01.pdf>.

²⁰³ M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 36, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief September 2015*, 2015, 4, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf; Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 11, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf; N. ROTH-ARRIAZA, “First, Do No Harm: Human Rights and Efforts to Combat Climate Change”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 2010, (593) 598, <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1134&context=gjicl>.

²⁰⁴ A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 13, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

praktijk geleid tot niet-transparante, willekeurige, inadequate en slecht gedocumenteerde raadplegingen.²⁰⁵

170. BESLUIT – Hoewel er in theorie verplichtingen voorhanden zijn die gedeeltelijk een mensenrechtenschending zouden kunnen tegengaan, blijken er zich in de praktijk toch moeilijkheden voor te doen. Door de vele vage bepalingen die de werking van het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling omringen, zijn er al een aantal projecten geweest waar een duidelijke schending van mensenrechten, en meer bepaald van het recht op huisvesting, aanwezig is. De grootste problematiek bevindt zich op het gebied van de raadpleging van belanghebbenden. Kort samengevat is het dus nodig om duidelijkheid te scheppen in de consultatie, duidelijke maatregelen en richtlijnen uit te vaardigen die vermelden wat een voldoende consultatie inhoudt en te zorgen dat belanghebbenden voldoende zijn geïnformeerd.

§2. Casestudy: Barro Blanco Hydro-elektrische Dam

171. FINANCIERING – Hoewel dit project gefinancierd wordt door drie instanties die niet voorkomen in deze scriptie, bespreek ik deze casestudy bij het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling om te tonen welke problematiek en welke schendingen er mogelijk zijn door een project dat desondanks toch geregistreerd is bij de CDM.

172. BESCHRIJVING – Het Barro Blanco project komt in grote lijn qua werking en doelstellingen overeen met de Santa Rita dam, dus het is voldoende om hiernaar te verwijzen voor de beschrijving van dit project. Wel is het reeds van belang te vermelden dat bij de doelstellingen hier nergens wordt gesproken over een samenwerking met de gemeenschap van de inheemse bevolking, in tegenstelling tot wat bij het reeds besproken Jepirachi project wel het geval is.²⁰⁶

173. SOCIALE ASPECT – Het project geeft aan te zorgen voor lokale ontwikkeling, voor versterking en financiering van de regio en zagezegd op die manier bij te dragen tot de

²⁰⁵ B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 11.

²⁰⁶ CDM Executive Board, *Project Design Document Form (CDM-PDD)*, 2006, 2, <https://cdm.unfccc.int/filestorage/B/O/L/BOLWGNA7FS4YKM23JCHPQ695ZIU8ET/Barro%20Blanco%20PDD%20v3.08?t=SZ8cDgyNHN3fDAcahnFQ1xRPR0rFxGgE53x>.

verbetering van hun levensstandaard.²⁰⁷ Maar participatie en inspraak van de inheemse bevolking is nergens terug te vinden.

174. Al snel werd duidelijk dat er veel was misgegaan en misging met het project, ook op het gebied van mensenrechten. De voornaamste problemen situeerden zich rond de toestemming en raadpleging van de inheemse bevolking omtrent (de constructie van) het project en rond het gebrek aan een klachtenmechanisme.

175. PROBLEMATIEK TOESTEMMING – Kort gezegd is er voorafgaand aan de constructie van het Barro Blanco project geen toestemming gegeven hierover door de inheemse bevolking. De ontwikkelingsbanken zijn er niet in geslaagd (of hebben zelfs niet geprobeerd) een zogenaamde *free, prior and informed consent* van de bevolking te bekomen.²⁰⁸ Dit gebrek hangt deels samen met wat hieronder besproken wordt over het gebrek aan raadpleging. Doordat de bevolking niet op voorhand geraadpleegd is geweest, hebben ze ook niet de mogelijkheid gehad hun toestemming te geven of te weigeren.

176. PROBLEMATIEK RAADPLEGING – De belangrijkste problematiek ter zake is het feit dat de lokale bevolking op geen enkel ogenblik van de procedure naar behoren is geraadpleegd. Het is op verschillende punten misgelopen. De consultatie werd georganiseerd buiten hun terrein waardoor het voor de meesten moeilijk te bereiken was door de verre afstand en bovendien was de consultatie zo goed als niet aangekondigd. Aan de enkele leden van de bevolking die toch konden komen, werd eerst de toegang geweigerd en later werden slechts enkelen toegelaten. Buiten deze ene keer heeft er geen enkele andere raadpleging meer plaatsgevonden.²⁰⁹

²⁰⁷ CDM Executive Board, *Project Design Document Form (CDM-PDD)*, 2006, 3, <https://cdm.unfccc.int/filestorage/B/O/L/BOLWGNA7FS4YKM23JCHPQ695ZIU8ET/Barro%20Blanco%20PD%20v3.08?t=SZ8cDgyNHN3fDAcahnFQ1xRPR0rFxGgE53x>.

²⁰⁸ Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 11, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf; Centre for International Environmental Law, *Glass Half Full? The State of Accountability in Development Finance*, 2016, 101, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2016/01/IAM_DEF_WEB.pdf; S. JODOIN, K. HANSEN en C. HONG, “Displacement due to responses to climate change: the role of a rights-based approach” in B. MAYER en F. CREPEAU (eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Cheltenham, Gloucestershire, Edward Elgar Publishing, 2017, (205) 213; B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 13-14.

²⁰⁹ Carbon Market Watch, *Local realities of CDM projects – A compilation of case studies*, 2013, 6, <https://carbonmarketwatch.org/publications/local-realities-of-cdm-projects-a-compilation-of-case-studies/>;

177. Daarnaast zijn er ook een aantal zaken tijdens het consultatieproces niet gelopen zoals zou moeten. Een eerste punt is dat de documenten waarover de inheemse bevolking zich kon beraden niet voldoende de mogelijke effecten van het project op de bevolking weergaven. Een tweede punt is dat er na de consultatie geen rekening is gehouden met de opmerkingen gegeven door de inheemse bevolking.²¹⁰

178. PROBLEMATIEK KLACHTENMECHANISME – Hoewel deze problematiek eerder op zijn plaats is bij het vorige hoofdstuk, wordt het toch hier besproken om de volledige problematiek rond het project in zijn geheel te kunnen schetsen.

179. Ten tijde van de goedkeuring van het project was er door geen enkele betrokken instantie voorzien in een klachtenmechanisme. Hierdoor kon de inheemse bevolking hun ongenoegen niet uiten en werden ze volledig buitengesloten bij elke beslissing in verband met het project. Zij hadden geen enkele voorziening om in te gaan tegen het project of op zijn minst hun bezorgdheden en klachten te ventileren. In 2014 is er dan toch beslist om te zorgen voor een klachtenmechanisme, maar dit was al tijdens de volle constructie van het project. Meer nog, het project was op dat moment al voor 90% voltooid zodat eventuele klachten nog van weinig belang waren, zeker vooraleer deze gehoord en behandeld zouden zijn. Het hele klachtenproces liep dus allesbehalve vlot. Niet alleen was het mechanisme pas in werking nadat het project al in gang was, maar ook het feit dat de uitkomst niet bekend was en daarnaast de onwetendheid of er überhaupt wel iets van informatie of resultaten gepubliceerd zouden worden.²¹¹

180. UITKOMST EN BESLUIT – Al deze problemen hebben toch gevolg gekregen, aangezien de overheid van Panama in 2016 beslist heeft om de registratie van het project in te trekken. De overheid heeft zich hiervoor gebaseerd op de schendingen ten aanzien van de lokale

Centre for International Environmental Law, *Glass Half Full? The State of Accountability in Development Finance*, 2016, 101, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2016/01/IAM_DEF_WEB.pdf; B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 15.

²¹⁰ Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 12, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf.

²¹¹ B.F. PEREZ, J.A. HOFBAUER, M. MAYRHOFFER en P.V. CALZADILLA, “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 15.

belanghebbenden. Het is de eerste keer dat een land waar een project (van het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling) zich bevindt, besloten heeft tot een intrekking van zijn gegeven registratie op basis van schendingen tegen mensenrechten.²¹² Het project zelf blijft hierna nog steeds bestaan en verder gaan, maar het is niet langer mogelijk om er gebruik van te maken voor de compensatie van ergens anders geproduceerde emissies. Deze beslissing van de Panamese overheid geeft een duidelijk signaal dat het projecten, die mensenrechtenschendingen veroorzaken, niet langer aanvaardt en ondersteunt.²¹³ Ondanks deze vooruitgang is de uitvoering van het project wel verder gegaan en hebben er sindsdien al overstromingen van mensen hun land plaatsgevonden.²¹⁴

²¹² Carbon Market Watch, *Annual Report 2016*, 2016, 7, <https://carbonmarketwatch.org/publications/annual-report-2016/>.

²¹³ Carbon Market Watch, *Annual Report 2016*, 2016, 19, <https://carbonmarketwatch.org/publications/annual-report-2016/>.

²¹⁴ <https://carbonmarketwatch.org/publications/open-letter-to-un-special-rapporteurs-request-to-carry-an-on-site-visit-to-assess-situation-regarding-barro-blanco/>; <https://news.mongabay.com/2017/03/panamas-barro-blanco-dam-to-begin-operation-indigenous-pleas-refused/>.

DEEL III: GELEERDE LESSEN NAAR DE TOEKOMST TOE

HOOFDSTUK I. LESSEN VOOR DE FINANCIERINGSACTOREN

181. WAARBORGEN – Binnen de lessen die de financieringsactoren kunnen leren en wat er te verbeteren valt naar de toekomst toe op het gebied van de waarborgen die ze hebben opgenomen, is het belangrijkste wat moet gebeuren de uitbreiding van de bepaling ter bescherming van mensenrechten. Hoewel bijna alle actoren, behalve het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling, een bepaling voor mensenrechten hebben opgenomen, is het bij een aantal van hen enkel aanwezig bij de waarborg voor de inheemse bevolking. Mijn voorstel is hier om deze bepaling binnen te brengen bij elke waarborg, zodat deze ook voorkomt bij de waarborg van het recht op huisvesting en zodat dit recht op die manier een betere bescherming kan krijgen. Goede voorbeelden zijn het Groene Klimaatfonds en het Aanpassingsfonds, aangezien deze twee de bepaling van mensenrechten veralgemenen waardoor de bescherming vereist wordt bij alle projecten ongeacht welke groep getroffen wordt of welk recht geschonden is.

182. MECHANISMEN – Positief hier is dat bij bijna alle financieringsactoren, weer met de uitzondering van het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling, er een apart mechanisme is gecreëerd om tegemoet te komen aan de mogelijke problemen die personen ondervinden bij een projecten en de klachten die hieruit kunnen voortkomen. Ook hier zijn de beste voorbeelden te vinden bij het Groene Klimaatfonds en het Aanpassingsfonds. Bij deze actoren handelen de voorziene mechanismen onafhankelijk van de financieringsactor in kwestie. Dit kan de bescherming van mensenrechten alleen maar bevorderen aangezien er voor hen geen gebondenheid is. Het biedt aan getroffenen meer zekerheid en het geeft hen een grotere kans op herstel. Daarbovenop heeft het mechanisme van het Groene Klimaatfonds naast de rol van klachtenmechanisme ook nog andere functies die er elk op hun beurt toe kunnen bijdragen dat de schending van mensenrechten wordt verholpen waar nodig. Mijn voorstel is dat de andere actoren hun eigen mechanisme nog uitbreiden en aanpassen om overeen te komen met de goede voorbeelden gesteld door de twee vernoemde financieringsactoren.

183. CONSULTATIE, INSPRAAK, INFORMATIE – Op het gebied van consultatie, inspraak en informatie zit er meer verschil tussen de besproken financieringsactoren. Bij het Groene

Klimaatfonds en bij het Wereldmilieufonds zit hier ook de problematiek rond de inheemse bevolking. Met name dat ook hier een consultatie- en of toestemmingsplicht enkel is opgenomen voor projecten die te maken hebben met de inheemse bevolking. Voor deze twee actoren kan dus dezelfde conclusie getrokken worden als hierboven, namelijk dat het beter zou zijn om deze plichten te veralgemenen naar alle projecten onder deze financieringsactoren en niet alleen te beperken tot de inheemse bevolking. Diegene die hier het beste lijkt te scoren is de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling. Door de aanwezigheid van een volledig kaderwerk wordt het duidelijk voor diegenen die het project uitvoeren wat deze plichten juist inhouden en wat ze moeten ondernemen om hier aan te voldoen. Mijn voorstel zou zijn voor de andere financieringsactoren om eventueel ook een gelijkaardig kaderwerk in te voeren.

HOOFDSTUK II. ALGEMENE LESSEN

184. NOOD AAN *HUMAN RIGHTS-BASED APPROACH* – Het belangrijkste probleem dat naar mijn oordeel momenteel heerst op het gebied van klimaatfinanciering en mensenrechten is een algemeen gebrek aan een op mensenrechten gebaseerde benadering bij de projecten die zorgen voor deze financiering. Er is dus algemeen en dringend nood aan een benadering die gebaseerd is op mensenrechten om te kunnen zorgen voor hun respect en bescherming. Het belang van mensenrechten en de mogelijke schending ervan moet veel meer onder de aandacht komen en moet meer belangstelling krijgen dan het momenteel krijgt. Om dit te bekomen, worden er in de volgende alinea's een aantal voorstellen uiteengezet die ertoe kunnen bijdragen deze mensenrechtelijke benadering te verwezenlijken in de toekomst.

185. UNIVERSELE WAARBORGEN – Het eerste voorstel dat kan leiden tot een betere benadering ten aanzien van mensenrechten, is het universaliseren van de verschillende waarborgen komende van de verschillende financieringsactoren tot één en hetzelfde beleid. Het zou een beleid moeten zijn dat van toepassing is op alle actoren. Wanneer al deze waarborgen voor elke actor en voor elk project hetzelfde zijn, biedt dit meer garanties en zekerheid voor diegenen die mogelijk het slachtoffer zijn van een mensenrechtenschending.²¹⁵

²¹⁵ M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 41, <http://columbiaclimate.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and*

Een goed voorbeeld van waarborgen om te universaliseren zijn de waarborgen opgenomen door het Aanpassingsfonds.²¹⁶ Het voorstel is met andere woorden dat de andere financieringsactoren deze waarborgen overnemen en hun eigen maken, zodat er geen onderling verschil meer bestaat.

186. MENSENRECHTEN BEPALING IN REGELGEVING – Misschien is het opnemen van eigen waarborgen nog niet verregaand genoeg en is het nodig om een bepaling rond mensenrechten op te nemen in bindende regelgeving. Hiermee kan een signaal gestuurd worden naar de verschillende instanties en actoren dat een schending van mensenrechten op geen enkel ogenblik getolereerd wordt, ook al draagt het project op zich bij tot iets goeds. Mijn voorstel is om het huidige Klimaatakkoord van Parijs aan te passen en een bepaling over het respect en de bescherming van mensenrechten op te nemen in één van de artikelen, in tegenstelling tot de preambule waar het momenteel in staat. De financieringsactoren zijn als belanghebbenden en als instanties onder de VN mee betrokken bij het Klimaatakkoord en moeten ook voldoen aan de verplichtingen hierin opgenomen.²¹⁷ Doordat de actoren ‘gebonden’ zijn aan dit Akkoord heeft dit tot gevolg dat een schending van mensenrechten (dus een schending van de bepaling omtrent mensenrechten) onoverkomelijk leidt tot gevolgen en nog liefst dat de schending op zich vermeden wordt.²¹⁸ In de rechtsleer is er al een specifiek voorstel gedaan voor de bepaling die het Klimaatakkoord zou moeten opnemen: “All Parties shall, in all climate change-related actions, respect, protect, promote, and fulfill human rights for all, including the rights of indigenous peoples; ensuring gender equality and the full and equal

human rights, 2015, 3, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf.

²¹⁶ Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, <https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf>; M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 41, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>.

²¹⁷ Multilateral Development Banks, *Joint Statement at Paris, COP21, Delivering Climate Change Action at Scale: Our Commitment to Implementation*, 2017, http://www.eib.org/attachments/press/joint-mdb-statement-climate_nov-28_final.pdf; J. STACEY, T. VERHAGEN, A. VOYSEY en E. WHITTINGTON, *The Paris Climate Agreement: Implications for banks, institutional investors, private equity and insurers*, University of Cambridge, 2016, <https://www.cisl.cam.ac.uk/publications/publication-pdfs/implications-for-international-banks.pdf>.

²¹⁸ M. BURGER en J. WENTZ, *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 40, <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>; Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 8, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf.

participation of women; ensuring intergenerational equity; ensuring a just transition of the workforce that creates decent work and quality jobs; ensuring food security; and ensuring the integrity and resilience of natural ecosystems”.²¹⁹ Momenteel is men al bezig met het afwerken van de *Paris Rulebook*, om de nakoming van de bepalingen onder het Klimaatakkoord op te volgen. Deze *Rulebook* bevat de regels ter uitvoering en opvolging van het Akkoord.²²⁰ Mijn voorstel is dat het misschien nuttig zou zijn om hierin ook de navolging van mensenrechtenschendingen op te nemen, naast enkel de nakoming van de verminderde uitstoot, om zo nog extra waarborgen te creëren.

187. OPVOLGINGSMECHANISME – Om er voor te zorgen dat deze navolging in de praktijk wordt uitgevoerd, is er ook nood aan een opvolgingsmechanisme. Het zou met andere woorden gaan om een bepaalde instantie of een bepaald mechanisme die de taak krijgt om na te gaan of de mensenrechten wel worden nageleefd en die daarnaast de mogelijkheid zou krijgen om eventueel straffend op te treden waar nodig (bijvoorbeeld bij grove schendingen van mensenrechten).²²¹ Essentieel hierbij is dat dit mechanisme de bevoegdheid krijgt om op te treden ten aanzien van alle mogelijke financieringsactoren en dat de beslissingen die het neemt onafhankelijk zijn en daarnaast bindend voor die actoren.

188. UNIVERSEEL KLACHTENMECHANISME – In de trend van de universaliteit is mijn volgend voorstel dat het wenselijk zou zijn om een universeel klachtenmechanisme in het leven te roepen. Het mechanisme heeft dan de mogelijkheid om klachten te ontvangen van getroffen en van om het even welk project. Hierbij heeft het geen belang meer van welke financieringsactor het project afkomstig is en is het mechanisme ook niet gebonden door

²¹⁹ Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 21, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf.

²²⁰ CIEL, IWGIA, RNF, CARE, WEDO, AIPP, ITUC, *Delivering on the Paris Promises: Combating Climate Change while Protecting Rights Recommendations for the Negotiations of the Paris Rule Book*, 2017, 1-3, <http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2017/09/Delivering-On-Paris-English-Sep2017.pdf>; Conference of the Parties, Twenty-third session, *Preparations for the implementation of the Paris Agreement and the first session of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement*, <https://unfccc.int/resource/docs/2017/cop23/eng/l13.pdf>; <http://www.dw.com/en/cop23-writing-the-paris-agreement-rule-book/a-41200149>; <http://www.klimaat.be/nl-be/klimaatbeleid/internationaal-klimaatbeleid/klimaatconferenties/cop23-bonn>.

²²¹ Carbon Market Watch, *Human Rights Accountability of Climate Action*, 2015, 2, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/All-climate-action-must-be-in-line-with-HR_WEB_final.pdf; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 15, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

waarborgen onder één specifieke actor. Het kan zich met andere woorden uitspreken over elke mogelijke schending.²²² Dit maakt het makkelijker voor getroffen en om hun klacht in te dienen en om een oplossing te krijgen, in plaats van nog uit te moeten zoeken bij welke instantie ze terecht kunnen, als er al een instantie is waar ze terecht kunnen. Het mechanisme biedt dus meer rechtszekerheid en draagt bij tot meer efficiëntie. Een extra voorstel zou zijn om dit mechanisme te voorzien van verschillende functies, zoals nu al het geval is bij het Groene Klimaatfonds.²²³

189. UNIVERSELE RICHTLIJNEN CONSULTATIE – Het laatste voorstel betreft een algemene verbetering van de bepalingen en richtlijnen omtrent de consultatie, inspraak en informatie van belanghebbenden. Hierbij is het van belang dat er algemene en duidelijke richtlijnen komen die aan de verschillende financieringsactoren duidelijk maken wat deze verplichting juist inhoudt en die dus ook van toepassing zijn op alle actoren.²²⁴ Ten eerste moet er bepaald worden welke personen in aanmerking komen voor consultatie en moet het voor belanghebbenden ook duidelijk zijn of zij al dan niet in aanmerking komen. Ten tweede moet er instaan op welke manier de raadpleging en informatieoverdracht gebeurt, via welke middelen, in welke taal, etc. Ten slotte moeten de richtlijnen ook bevatten wanneer belanghebbenden geraadpleegd moeten worden, waar het de bedoeling is dat dit gebeurt gedurende het hele project.²²⁵

²²² Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, second edition, 2016, 3, <https://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2016/05/NC-HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS-VERSION-02-MAY-2016-OK-WEB-spread-page-.pdf>; Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 3, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf; A. JOHL en Y. LADOR, “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 16, http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

²²³ Green Climate Fund, *2017 Independent Redress Mechanism Annual Report*, 2017, 13, https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_26_-_2017_Independent_Redress_Mechanism_Annual_Report.pdf/c9d7b45c-57f1-4b4c-b1b6-7b4504b9ec61.

²²⁴ Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief* September 2015, 2015, 1, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instruments-Carbon-Market-Watch.pdf; Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 10, https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf.

²²⁵ Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 4, http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf.

BESLUIT

190. Om een algemeen besluit te trekken bij deze masterscriptie en op die manier een antwoord te kunnen formuleren op de gestelde onderzoeksvragen, wil ik deze hier nog even kort herhalen. De twee vragen die gesteld werden zijn enerzijds de vraag naar hoe financieringsactoren onder of verbonden met de VN de klimaatfinanciering waaraan zij deelnemen proberen in overeenstemming te brengen met het recht op huisvesting en anderzijds de vraag naar welke lessen er te trekken zijn op het moment dat hun oplossingen blijken te falen in de werkelijkheid. Ik zal deze twee vragen hieronder apart beantwoorden.

191. Om een antwoord te kunnen geven op de eerste onderzoeksvraag, heb ik de verschillende oplossingen die klimaatfinancieringsactoren zelf proberen te bieden, bestudeerd. De oplossingen kunnen onderverdeeld worden in waarborgen voor mensenrechten, een klachten-/verhaalmechanisme en consultatie, inspraak en informatie voor belanghebbenden. Bijna elke besproken klimaatfinancieringsactor, met uitzondering van het Mechanisme voor Schone Ontwikkeling, heeft een redelijk uitgewerkt systeem met regels, waarborgen en mechanismen om te zorgen dat een schending van het recht op huisvesting wordt vermeden. Toch is er bij alle soorten oplossingen het besluit te trekken dat het respect en de bescherming van mensenrechten nog beter kan. Vaak is de bepaling die zorgt voor de bescherming niet expliciet opgenomen of te beperkt uitgewerkt. Een algemeen besluit over de eerste onderzoeksvraag is met andere woorden dat in alle soorten oplossingen die voorzien zijn door de verschillende besproken financieringsactoren er wel een bepaalde aandacht gaat naar mensenrechten en het recht op huisvesting, maar nog niet voldoende.

192. De tweede onderzoeksvraag gaat dus verder op het antwoord van de eerste. Wanneer de aandacht die gaat naar het recht op huisvesting niet voldoende blijkt te zijn, stelt zich de vraag welke lessen hieruit getrokken kunnen worden. De grootste les die getrokken kan worden is de heersende nood aan een algemene mensenrechtelijke benadering. Klimaatfinanciering is niet enkel een goede zaak: er is al meermaals gebleken in de praktijk dat deze financiering desastreuze gevolgen met zich mee kan brengen. Wanneer mensenrechten van begin af aan duidelijker op de voorgrond staan en er een duidelijker gezag van hen uitgaat, kunnen deze gevolgen aanzienlijk vermeden worden. Het is hoog tijd dat mensenrechten prioritair worden, ongeacht welk project, welke instantie, welk bedrag, welke

getroffenen, etc. Er is geen enkel excuus geldig genoeg om mensenrechten niet langer te respecteren en/of te beschermen. Om hieraan te verhelpen is een andere grote les die getrokken kan worden de les van de universaliteit. Wanneer bepalingen, mechanismen, richtlijnen en dergelijke allemaal gelijk zijn en voor iedereen hetzelfde betekenen, wordt het voor iedereen gemakkelijker deze na te leven of zich op deze te beroepen, wat de bescherming van mensenrechten alleen maar ten goede kan komen. Daarom is het voorstel om te voorzien in universele waarborgen, een universele bepaling in bindende regelgeving, een universeel opvolgingsmechanisme, een universeel klachtenmechanisme en universele richtlijnen voor consultatie, inspraak en informatie.

193. Om de tweede onderzoeksvraag in één zin te kunnen beantwoorden, zijn de twee voornaamste lessen het hanteren van een mensenrechtelijke benadering in alles wat met klimaatfinanciering te maken heeft en het opteren voor universaliteit bij elke bescherming van mensenrechten.

194. Tot op heden is er algemeen dus nog geen voldoende bescherming van het recht op huisvesting in de materie van de klimaatfinanciering. Hoewel we op goede weg zijn, is er nog een lange weg te gaan en zijn er nog veel verbeteringen die moeten doorgevoerd worden vooraleer klimaatfinanciering en het recht op huisvesting volledig met elkaar verzoend en in overeenstemming zijn. De goede weg die we aan het op gaan zijn, is bijvoorbeeld af te leiden uit de geüpdatete versies van richtlijnen en beleid uitgevaardigd door de financieringsinstanties zelf of uit de casestudies van het Santa Rita of Barro Blanco project waar men na voldoende druk heeft ingezien dat een schending van het recht op huisvesting door een financieringsproject niet langer door de beugel kan en waar men vervolgens actie heeft ondernomen om deze projecten stop te zetten of niet langer te ondersteunen. De lange weg die er nog te gaan is, blijkt uit de schendingen die er vandaag de dag nog gebeuren. Het is dus van belang dat er verder gepleit wordt voor het recht op huisvesting en dat men druk blijft zetten op actoren en projecten die schendingen begaan tegen dit mensenrecht. Hopelijk komt er zo in de toekomst een volledige verzoening tussen klimaatfinanciering en het recht op huisvesting en krijgen we een mensenrechtelijk-beschermd toekomst.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

Artikel 5 UVRM.

Artikel 25 UVRM.

Artikel 11 IVESCR.

Artikel 1 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

Artikel 2 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

Artikel 3 Optioneel Protocol bij het Internationale Verdrag voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

Artikel 21 VN Verklaring over de Rechten van Inheemse Volken.

Artikel 27, §3 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Artikel 14, §2 h) Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van Vrouwen.

Artikel 28, §1 Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

Artikel 13 IAO Verdrag betreffende inheemse en in stamverband levende volken in onafhankelijke landen (nr. 169).

Artikel 38 Statuut Internationaal Gerechtshof.

Artikel 3 aansprakelijkheid van internationale organisaties.

Artikel 4 aansprakelijkheid van internationale organisaties.

Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC), 1992.

Artikel 12 Kyoto Protocol bij het VN-Kaderverdrag inzake klimaatverandering, 1998.

Akkoord van Kopenhagen, 2009,
<https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf>.

Klimaatakkoord van Parijs, 2015,
https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf.

RECHTSPRAAK

EHRM 18 februari 1999, nr. 28934/95, *Beer en Regan tegen Duitsland*.

EHRM 18 februari 1999, nr. 26083/94, *Waite en Kennedy tegen Duitsland*.

Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten 17 juni 2015, nr. 2/2014, *I.D.G. t. Spanje*.

Europees Comité voor Sociale Rechten 18 oktober 2006, nr. 21/2005, *Europees Centrum voor de Rechten van Roma t. Griekenland*.

Afrikaanse Commissie voor de Rechten van Mensen en Volken, 27 mei 2002, nr. 155/96, *Het Centrum voor Sociale en Economische Rechten Acties en het Centrum voor Economische en Sociale Rechten t. Nigeria*.

RECHTSLEER

Adaptation Fund Board, *Operational Policies and Guidelines for Parties to access Resources from the Adaptation Fund*, 2017, 39 p., http://unfccc.int/files/adaptation/implementing_adaptation/adaptation_funding_interface/application/pdf/afbguide.pdf.

Adaptation Fund Board, *Ad Hoc Complaint Handling Mechanism (ACHM)*, 2016, 6 p., https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2016/12/Ad-Hoc-Complaint-Handling-Mechanism_final_March2017.pdf.

Adaptation Fund Board, *Environmental and Social Policy*, 2016, 9 p., <https://www.adaptation-fund.org/wp-content/uploads/2013/11/Amended-March-2016-OPG-ANNEX-3-Environmental-social-policy-March-2016.pdf>.

AIZAWA, M., “Staying Human-Centric at the Intersection of Climate Change and Human rights”, *Journal of Energy and Natural Resources Law* 2016, 86-94.

ALSTON, P., (Special Rapporteur on extreme poverty and human rights), *Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms*, 2015, 23 p., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/243/35/PDF/N1524335.pdf?OpenElement>.

ALSTON, P., “The Universal Declaration at 35: Western and Passé or Alive and Universal”, *International Commission of Jurists Review* 1983, 60-70.

American Law Institute, *Restatement of the Law (Third): the Foreign Relations Law of the United States*, Volume 2, Washington D.C., 1986, 561 p.

Amnesty International, *Written Statement for the 24th Session of the Human Rights Council*, 2013, 3 p., <https://www.amnesty.org/download/Documents/16000/ior410202013en.pdf>.

ANTON, D.K. en SHELTON, D.L., *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge, Cambridge University, 2011, xxxviii + 986 p.

The Board of Executive Directors of World Bank, *1999 Clarification of the Board's Second Review of the Inspection Panel*, <http://ewebapps.worldbank.org/apps/ip/PanelMandateDocuments/ClarificationSecondReview.pdf>.

BRADLOW, D., "International Organisations and Private Complaints: The Case of the World Bank Inspection Panel", *Virginia Journal of International Law* 1994, 553-613.

BROUDER, A. en GARRETA, C., "Global Environment Facility" in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, 899-914.

BURGER, M. en WENTZ, J., *Climate Change and Human Rights*, UNEP, 2015, 43 p., <http://columbiaclimatelaw.com/files/2016/06/Burger-and-Wentz-2015-12-Climate-Change-and-Human-Rights.pdf>.

BUCHNER, B., FALCONER, A., HERVE-MIGNUCCI, M., TRABACCHI, C. en BRINKMAN, M., *The Landscape of Climate Finance*, A CPI Report, Climate Policy Initiative, 2011, 70 p., <https://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2011/10/The-Landscape-of-Climate-Finance-120120.pdf>.

CAIRNCROSS, A., *The International Bank for Reconstruction and Development*, Essays in International Finance, Princeton University, New Jersey, 1959, 38 p.

Carbon Market Watch, *Annual Report 2016*, 2016, 31 p., <https://carbonmarketwatch.org/publications/annual-report-2016/>.

Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, second edition, 2016, 31 p., <https://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2016/05/NC-HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS-VERSION-02-MAY-2016-OK-WEB-spread-page-.pdf>.

Carbon Market Watch, *Human Rights Implications of Climate Change Mitigation Actions*, 2015, 23 p., http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/HUMAN-RIGHTS-IMPLICATIONS-OF-CLIMATE-CHANGE-MITIGATION-ACTIONS_WEB-final.pdf.

Carbon Market Watch, *Social and Environmental Accountability of Climate Finance Instruments. Policy Brief September 2015*, 2015, 16 p, http://climateobserver.org/wp-content/uploads/2015/09/Social_Environmental_Accountability_Climate_Finance_Instrument_s-Carbon-Market-Watch.pdf.

Carbon Market Watch, *Human Rights Accountability of Climate Action*, 2015, 2 p., http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/11/All-climate-action-must-be-in-line-with-HR_WEB_final.pdf.

Carbon Market Watch, *Santa Rita: CDM Hydro Dam in Guatemala. The need for safeguards in climate finance flows*, 2015, 4 p., <http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2015/03/Fact-Sheet-FINAL-ENG1.pdf>.

Carbon Market Watch, *Letter to UN Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples*, 2014, 8 p., http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2014/04/Letter-to-UN-Special-Rapporteur-on-the-Rights-of-Indigenous-Peoples_SantaRita.pdf.

Carbon Market Watch, *Local realities of CDM projects – A compilation of case studies*, 2013, 11 p., <https://carbonmarketwatch.org/publications/local-realities-of-cdm-projects-a-compilation-of-case-studies/>.

CDM Executive Board, *Procedure: Process for dealing with letters from DNAs that withdraw approval/ authorization*, 2013, 10 p., https://cdm.unfccc.int/filestorage/e/x/t/extfile-20131111130016461-reg_proc10.pdf/reg_proc10.pdf?t=bWR8cDgyNXJkfDBzgx8rd4PYcRbNY8N0mqeS.

CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2013, 66 p., https://cdm.unfccc.int/filestorage/Q/H/B/QHBEYOL9TDS70XG3AR8MWUV4KZ26N5/PDD%20Santa%20Rita2_version3-oct2013.pdf?t=dk58cDgyNDRnfDB-BxRb2gDuS8Jt0X0KClDK.

CDM Executive Board, *Project Design Document Form (CDM-PDD)*, 2006, 67 p., <https://cdm.unfccc.int/filestorage/B/O/L/BOLWGNA7FS4YKM23JCHPQ695ZIU8ET/Barro%20Blanco%20PDD%20v3.08?t=SXZ8cDgyNHN3fDAcahnFQ1xRPR0rFxGgE53x>.

CDM Executive Board, *Project Design Document Form For CDM Project Activities (F-CDM-PDD)*, 2005, 61 p., https://cdm.unfccc.int/filestorage/6/Q/0/6Q0BAZ0YAHHT4RYRP7FIG71BHOD4MU/PDD%20Jepirachi%20Final%20ver%201_4%20_final_.pdf?t=Tnp8cDgyNDhkfDBjmK1X0zmiRs1vzjZI1b0X.

Centre for International Environmental Law, *Glass Half Full? The State of Accountability in Development Finance*, 2016, 129 p., http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2016/01/IAM_DEF_WEB.pdf.

Centre for International Environmental Law en CARE International, *Climate change: tackling the greatest human rights challenge of our time. Recommendations for effective action on climate change and human rights*, 2015, 11 p., https://www.care.at/wp-content/uploads/2015/10/01_CARE_and_CIEL_-_Climate_Change_and_Human_Rights.pdf.

CESCR, *General Comment No. 7: The right to adequate housing (art.11.1): forced evictions*, UN Doc E/1998/22, 1997.

CESCR, *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Art. 11(1) of the Covenant)*, UN Doc E/1992/23, 1991.

CIEL, IWGIA, RNF, CARE, WEDO, AIPP, ITUC, *Delivering on the Paris Promises: Combating Climate Change while Protecting Rights, Recommendations for the Negotiations of the Paris Rule Book*, 2017, 19 p., <http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2017/05/Delivering-On-Paris-Web.pdf>.

CLAPHAM, A., *Human Rights Obligations of Non-state Actors*, Oxford, University Press, 2006, 648 p.

Clean Development Mechanism, *Standard: CDM project standard for project activities*, CDM-EB93-A04-STAN, 63 p., https://cdm.unfccc.int/filestorage/e/x/t/extfile-20170307130848253-reg_stan04.pdf/reg_stan04.pdf?t=amt8cDgyMTFmfDCaUwiQWxCtVTPZkYafxTtF.

Commission on Human Rights, *Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, Mr. Miloon Kothari, submitted pursuant to Commission resolution 2000/9*, 29 p., http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2001/51.

Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Accountability of international organisations for human rights violations*, Parliamentary Assembly, 2013, 23 p., <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2013/ajdoc172013.pdf>.

Compliance Advisor Ombudsman, *Annual Report 2017*, 2017, 25 p., <http://www.cao-ombudsman.org/documents/CAO-annualreport17-web-singles.pdf>.

Compliance Advisor Ombudsman, *CAO Investigation of IFC Environmental and Social Performance in relation to: Latin Renewables Infrastructure Fund, Latin America Region, as related to Hidroeléctrica Santa Rita complaint*, 2017, 47 p., http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/CAOInvestigationReportREALLRIF_Final.pdf.

Compliance Advisor Ombudsman, *Grievance Mechanism Toolkit*, 2016, <http://documents.worldbank.org/curated/en/341561478084136868/pdf/108860-WP-CAO-GrievanceMechainsToolkit-2016-PUBLIC.pdf>.

Compliance Advisor Ombudsman, *Advisory Series, Lessons from CAO cases: Land*, 2015, 35 p., http://www.cao-ombudsman.org/howwework/advisor/documents/CAO_AdvisorySeries_LANDr4.pdf.

Compliance Advisor Ombudsman, *CAO Assessment Report. Complaint regarding IFC investment in Real LRIF (Project #31458)*, 2015, http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/CAOAssessmentReport_RealLRIF_June2015_ENG.pdf.

Conference of the Parties, Twenty-third session, *Preparations for the implementation of the Paris Agreement and the first session of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement*, 10 p., <https://unfccc.int/resource/docs/2017/cop23/eng/113.pdf>.

Conference of the Parties, Twenty-third session, *Report of the Standing Committee on Finance*, 70 p., <http://unfccc.int/resource/docs/2017/cop23/eng/09.pdf>.

Conference of the Parties, Sixteenth session, *Part Two: Action taken by the Conference of the Parties at its sixteenth session*, 2010, 31 p., <http://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf>.

CORNWALL, A. en NYAMU-MUSEMBI, C., “Putting the ‘rights-based approach’ to development into perspective”, *Third World Quarterly* 2004, 1415-1437.

DAES, E.-I. A., (Special Rapporteur of the UN Sub-Commission of Prevention of Discrimination and Protection of Minorities), *The Individual's Duties to the Community and the Limitations on Human Rights and Freedoms under Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights, A Contribution to the Freedom of the Individual under Law*, E/CN.4/Sub.2/432/Rev.2, 1981, 214 p.

DANINO, R., *The Legal Aspects of the World Bank's Work on Human Rights*, 2007, 25 p., <https://ael.eui.eu/wp-content/uploads/sites/28/2017/04/Fiti-Sinclair-06-Danino.pdf>.

DARROW, M., *Between Light and Shadow: The World Bank, the International Monetary Fund and International Human Rights Law*, Oxford, Hart, 2003, 353 p.

DAUGIRDAS, K., “How and Why International Law Binds International Organizations”, *Harvard International Law Journal* 2016, 325-381.

DE BAETS, A., “The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History”, *History and Theory* 2009, 20-43.

Departement Omgeving, *Mitigatie en Adaptatie*, <https://www.lne.be/mitigatie-en-adaptatie>.

DE SCHUTTER, O., “Human Rights and the Rise of International Organizations: The Logic of Sliding Scales in the Law of International Responsibility” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 51-128.

ECC Platform, *Conflict Factsheet: Santa Rita Dam Conflict in Guatemala*, 6 p., <https://factbook.ecc-platform.org/fop/pdf/export?nid%5B%5D=16111>.

Economic Commission for Europe, *Financing Global Climate Change Mitigation*, ECE Energy Series no. 37, 2010, 181 p., <http://www.regionalcommissions.org/GEE21.pdf>.

FAIX, M., “Are International Organizations Bound by International Human Rights Obligations?”, *Palacký University Faculty of Law* 2014, 267-290.

FEARNSIDE, P.M., “Amazon dams and waterways: Brazil’s Tapajo ’s Basin plans”, *Ambio* 2015, 426-439.

General Assembly of United Nations, *The Global Strategy for Shelter for the Year 2000*, 1988, 161 p., <http://www.nuigalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/undocs/UN-Global-Strategy-for-Shelter-to-the-Year-2000-.pdf>.

Global Environment Facility, *25 Years of the GEF*, 2016, 245 p., <https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/31357FinalWeb.pdf>.

Global Environment Facility, *Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility*, 2015, 148 p., https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/GEF_Instrument-Interior-March23.2015.pdf.

Global Environment Facility, *Policy on Public Involvement in GEF Projects*, 2012, https://www.thegef.org/sites/default/files/documents/Public_Involvement_Policy-2012.pdf.

Global Environment Facility, *Principles and Guidelines for Engagement with Indigenous Peoples*, 2012, 24 p., https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/GEF_IP_Part_1_Guidelines_r7.pdf.

Global Environment Facility, *GEF Policy on Agency Minimum Standards on Environmental and Social Safeguards*, 2011, 34 p., https://www.thegef.org/sites/default/files/council-meeting-documents/C.41.10.Rev_1.Policy_on_Environmental_and_Social_Safeguards.Final%20of%20Nov%2018.pdf.

Green Climate Fund, *Environmental and social management system: environmental and social policy*, 2018, 33 p., https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_06_-_Environmental_and_social_management_system__environmental_and_social_policy.pdf/126d7a6c-c20a-4d4f-9ef4-ad0719ef32a8.

Green Climate Fund, *2017 Independent Redress Mechanism Annual Report*, 2017, 29 p., https://www.greenclimate.fund/documents/20182/953917/GCF_B.19_26_-_2017_Independent_Redress_Mechanism_Annual_Report.pdf/c9d7b45c-57f1-4b4c-b1b6-7b4504b9ec61.

Green Climate Fund, *Guiding Framework and Procedures for Accrediting National, Regional and International Implementing Entities and Intermediaries, Including the Fund’s Fiduciary Principles and Standards and Environmental and Social Safeguards*, 2014, 43 p., https://www.greenclimate.fund/documents/20182/24943/GCF_B.07_02_-_Guiding_Framework_for_Accreditation.pdf/a855fdf1-e89b-47fb-8a41-dfa2050d38b9.

Green Climate Fund, *Governing Instrument for the Green Climate Fund*, 2011, 20 p., https://www.greenclimate.fund/documents/20182/574763/Governing_Instrument.pdf/caa6ce45-cd54-4ab0-9e37-fb637a9c6235.

GREIBER, T., *Conservation with Justice. A Rights-based Approach*, IUCN, Gland, Switzerland, 2009, xiv + 118 p.

HALLT, M.J. en WEISS, D.C., “Avoiding Adaptation Apartheid: Climate Change Adaptation and Human Rights Law”, *The Yale Journal of International Law* 2012, 309-366.

HANNUM, H., “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1996, 287-397.

HORSTMANN, B. en ABEYSINGHE, A.C., “The Adaptation Fund of the Kyoto Protocol: A model for financing adaptation to climate change?”, *Climate Law* 2011, 415-437.

HULME, M. H., “Preambles in Treaty Interpretation”, *University of Pennsylvania Law Review* 2016, 1281-1343, https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9527&context=penn_law_review.

Human Rights Watch, *Abuse-Free Development: How the World Bank Should Safeguard Against Human Rights Violations*, 2013, 59 p., https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/worldbank0713_ForUpload.pdf.

HUMPHREY, J., “The International Bill of Rights: Scope and Implementation”, *William & Mary Law Review* 1976, 527-541.

IBRD Articles of Agreement, Article 1 ‘Purposes’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

IBRD Articles of Agreement, Article 3 Section 4, ‘Conditions on which the Bank may Guarantee or Make Loans’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

IBRD Articles of Agreement, Article 4, Section 10 ‘Political Activity Prohibited’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

IBRD Articles of Agreement, Article 7 ‘Status, Immunities and Privileges’, <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>.

ICJ, “Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 Between the WHO and Egypt, Advisory Opinion”, *ICJ* 1980, 73-98, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/65/065-19801220-ADV-01-00-EN.pdf>.

IFC Articles of Agreement, Article 1 'Purposes', http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1c95b500484cb68d9f3dbf5f4fc3f18b/IFC_Articles_of_Agreement.pdf?MOD=AJPERES.

IFC Articles of Agreement, Article 6 'Status, Immunities and Privileges', http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1c95b500484cb68d9f3dbf5f4fc3f18b/IFC_Articles_of_Agreement.pdf?MOD=AJPERES.

Inspection Panel, *Annual Report 2017*, 2017, 40 p., <http://ewebapps.worldbank.org/apps/ip/Pages/Annual-Reports-2017.aspx>.

Inspection Panel, *Emerging Lessons Series No. 1: Involuntary Resettlement*, 2016, 35 p., http://ewebapps.worldbank.org/apps/IP/IPPublications/Final_Version_Involuntary%20Resettlement_05_17_2016.pdf.

Inter-American Commission on Human Rights, *Indigenous and Tribal Peoples' Rights over Their Ancestral Lands and Natural Resources. Norms and Jurisprudence of the Inter-American Human Rights System*, 2009, 140 p., <http://www.oas.org/en/iachr/indigenous/docs/pdf/AncestralLands.pdf>.

International Bank for Reconstruction and Development, *Management Discussion and Analysis*, 2012, 101 p., http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/IBRD_MDA_and_Financial_Statements_June_2012.pdf.

International Bar Association, *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption, Climate Change Justice and Human Rights Task Force Report*, London, 2014, 240 p.

International Council on Human Rights Policy, *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*, 2008, 107 p., http://www.ichrp.org/files/reports/45/136_report.pdf.

International Finance Corporation, *IFC Management's Response to the CAO Investigation Report on Latin Renewables Infrastructure Fund, as related to the Hidroelectrica Santa Rita complaint (project #31458)*, 2017, 8 p., <http://www.cao-ombudsman.org/cases/document-links/documents/IFCManagementResponsetoCAOInvestigationReportforLatinRenewables....pdf>.

International Finance Corporation, *The first six decades: leading the way in private sector development, a history*, 2016, 144 p., <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25402/109806-WP-IFC-History-Book-Web-Version-OUO-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

International Finance Corporation, *IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2012, 66 p.

International Finance Corporation, *Climate Finance: Engaging the Private Sector*, A background paper for “Mobilizing Climate Finance,” a report prepared at the request of G20 Finance Ministers, 2011, 28 p.
https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/5d659a804b28afee9978f908d0338960/ClimateFinance_G20Report.pdf?MOD=AJPERES.

International Law Association, *Accountability of International Organisations*, Report of the Seventy-first Conference, 2004, 53 p.

International Law Commission, *Draft articles of the responsibility of international organizations*, 2011,
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf.

JODOIN, S., HANSEN, K. en HONG, C., “Displacement due to responses to climate change: the role of a rights-based approach” in B. MAYER en F. CREPEAU (eds.), *Research Handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Cheltenham, Gloucestershire, Edward Elgar Publishing, 2017, 205-237.

JOHL, A. en LADOR, Y., “A Human Rights-based Approach to Climate Finance”, *Dialogue on Globalization* 2012, 20 p., http://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/ClimateFinance_Feb2012.pdf.

KAHALE, O.C., “Project finance and the relevant human rights”, in S. LEADER en D. ONG (eds.), *Global Project Finance, Human Rights and Sustainable Development*, Cambridge, University Press, 2011, 37-66.

LEADER, S., “An introduction to the issues”, in S. LEADER en D. ONG (eds.), *Global Project Finance, Human Rights and Sustainable Development*, Cambridge, University Press, 2011, 3-11.

LE FLOCH, G., “Responsibility for Human Rights Violations by International Organizations” in VIRZO en INGRAVALLO (eds), *Evolutions in the Law of International Organizations*, Leiden/Boston, Brill Nijhof, 2015, 381-405.

LIN, J. en STRECK, C., “Mobilising Finance for Climate Change Mitigation: Private Sector Involvement in International Carbon Finance Mechanisms”, *Melbourne Journal of International Law* 2009, 70-101.

MCBETH, A., “A Right by Any Other Name: The Evasive Engagement of International Financial Institutions with Human Rights”, *The George Washington International Law Review* 2009, 1101-1156.

MCINERNEY-LANKFORD, S., “International Development Actors and Human rights”, in M. LANGFORD, A. SUMNER, A.E. YAMIN (eds.), *The Millennium Development Goals and Human Rights: Past, Present and Future*, Cambridge, University Press, 2013, 160-208.

MCINERNEY-LANKFORD, S. en SANO, H.-O., *Human Rights Indicators in Development, an Introduction*, The World Bank, Washington, 2010, 79 p.

MERON, T., *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Oxford, Clarendon Press, 1989, 263 p.

Multilateral Development Banks, *Joint Statement at Paris, COP21, Delivering Climate Change Action at Scale: Our Commitment to Implementation*, 2017, 3 p., http://www.eib.org/attachments/press/joint-mdb-statement-climate_nov-28_final.pdf.

Multilateral Investment Guarantee Agency, *Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*, 2013, 47 p.

NANWANI, S., “Holding Multilateral Development Banks to Account: Gateways and Barriers”, *International Community Law Review* 2008, 199-226.

NELSON, P.J. en DORSEY, E., “Who practices rights-based development? A progress report on work at the nexus of human rights and development”, *World Development* 2018, 97-103.

O'MANIQUE, J., “Human Rights and Development”, *Human Rights Quarterly* 1992, 78-103.

OCHA, *Guiding Principles of Internal Displacement*, 2001, 15 p., <http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Adequate Housing, Fact Sheet No. 21/Rev.1*, 51 p.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Draft Guidelines for a Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies*, 58 p., <http://www.refworld.org/pdfid/3f8298544.pdf>.

OLAWUYI, D.S., “Climate justice and corporate responsibility: taking human rights seriously in climate actions and projects”, *Journal of energy and natural resources law* 2016, 27-44.

ORELLANA, M.A., “A Human Rights-Based Approach to Climate Change” in J. PARRA (ed.), *The Human Rights-Based Approach: A Field of Action for Human Rights Education*, Genève, Cifedhop, 2012, 53-64.

PARTSCH, K. J., “The Contribution of Universal International Instruments on Human Rights”, in A. L. C. DE MESTRAL (ed.), *The Limitations of Human Rights in Comparative Constitutional Law*, Quebec, Y. Blais, 1986, 593 p.

PEREZ, B.F., HOFBAUER, J.A., MAYRHOFER, M. en CALZADILLA, P.V., “Rethinking the Role of Development Banks in Climate Finance: Panama’s Barro Blanco CDM Project and Human Rights”, *Law, Environment and Development Journal* 2016, 17 p.

Presbyterian Peace Fellowship, *Civil Society Groups call on UN to investigate Santa Rita Dam in Guatemala*, 2014, <http://presbypeacefellowship.org/content/civil-society-groups-call-un-investigate-santa-rita-dam-guatemala#.WSA5DuvyjiU>.

ROHT-ARRIAZA, N., “Human Rights in the Climate Change Regime”, *Journal of Human Rights and the Environment* 2010, <http://www.law.uga.edu/sites/default/files/u190/RohtArriaza.pdf>.

ROTH-ARRIAZA, N., “First, Do No Harm: Human Rights and Efforts to Combat Climate Change”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 2010, 593-612, <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1134&context=gjicl>.

SCHACHTER, O., “International Law Implications of U.S. Human Rights Policies”, *New York Law School Law Review* 1978, 63-87.

SCHALATEK, L. en BIRD, N., *The Principles and Criteria of Public Climate Finance - A Normative Framework*, Heinrich Böll Stiftung North America en Overseas Development Institute, 2016, 1-4, <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11018.pdf>.

SCHERMERS, H.G., “The Legal Bases of International Organization Action”, in R. J. DUPUY (ed.), *A Handbook on International Organizations*, Boston, Martinus Nijhoff, 1998, 967 p.

SCHWABE, C., *Guatemala: Communities attempt to block dam*, Maryknoll Office for Global Concerns, 2014, <http://maryknollogc.org/article/guatemala-communities-attempt-block-dam>.

SIMMA, B. en ALSTON, P., “The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles” *Australian Yearbook of International Law* 1988-89, 82-108.

Solomon Islands Government: Ministry of Mines, Energy and Rural Electrification, *Tina River Hydroelectric Development Project (TRHDP): resettlement plan: Land acquisition and livelihoods restoration plan*, 2017, 147 p., <http://documents.worldbank.org/curated/en/832721471415550419/pdf/SFG2369-REVISED-RP-P161319-Box402881B-PUBLIC-Disclosed-1-27-2017.pdf>.

Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, *Human Rights and Safeguards in the New Climate Mechanism established in Article 6, paragraph 4 of the Paris Agreement*, 2016, http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/Letter_to_SBSTA_UNFCCC_May2016.pdf.

Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context, *Human rights-based national housing strategies*, Human Rights Council, A/HRC/37/53, 2018, 21 p., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/007/65/PDF/G1800765.pdf?OpenElement>.

Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, *Basic Principles and Guidelines on Development-Based Evictions and Displacement, Annex 1 of the report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living*, A/HRC/4/18, 2007, 15 p., http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf.

STACEY, J., VERHAGEN, T., VOYSEY, A. en WHITTINGTON, E., *The Paris Climate Agreement: Implications for banks, institutional investors, private equity and insurers*, University of Cambridge, 2016, 5 p., <https://www.cisl.cam.ac.uk/publications/publication-pdfs/implications-for-international-banks.pdf>.

TAULI-CORPUZ, V. en LYGHE, A., *Impact of Climate Change Mitigation Measures on Indigenous Peoples and on Their Territories and Lands*, New York, United Nations Economic and Social Council, 2008, 24 p.

THEIS, J., *Brief Introduction to Rights-based Programming*, Save the Children Sweden, 2003.

THORNBERRY, P., *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon Press, 1991, 451 p.

UNFCCC Decision 3/CMP.1, *Modalities and procedures for a clean development mechanism as defined in Article 12 of the Kyoto Protocol*, UN Doc. FCCC/ KP/CMP/2005/8/Add.1, 6-30, <https://cdm.unfccc.int/Reference/COPMOP/08a01.pdf>.

UNFCCC Decision 10/CP.7, *Funding under the Kyoto Protocol*, 69 p., <http://unfccc.int/resource/docs/cop7/13a01.pdf#page=52>.

UNFCCC, *Governing Instrument for the Green Climate Fund*, 2011, 20 p., https://www.greenclimate.fund/documents/20182/574763/Governing_Instrument.pdf/caa6ce45-cd54-4ab0-9e37-fb637a9c6235.

United Nations Centre for Human Settlements, *Strategies to combat homelessness, Annex 2: What does adequate housing mean?*, 2000, 202 p., <http://mirror.unhabitat.org/documents/HS-599x.pdf>.

United Nations Development Programme, *UNDP Support to the Implementation of Sustainable Development Goal 16*, 2016, 19 p.

United Nations Housing Rights Programme, *Monitoring housing rights: Developing a set of indicators to monitor the full and progressive realisation of the human right to adequate housing*, 2003, 76 p., <http://mirror.unhabitat.org/documents/Monitoring-Housing-Rights.pdf>.

United Nations Housing Rights Programme, *Housing rights legislation: Review of international and national legal instruments*, 2002, 124 p., <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HousingRightsen.pdf>.

UN Habitat, *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action*, 2003, 109 p., http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/habitat_agenda.pdf.

United States Department of State, *Proceedings and Documents of the United Nations Monetary and Financial Conference*, Bretton Woods, New Hampshire, 1944, 1126 p., https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/books/1948_state_bwood_v1.pdf.

VANDERHEIDEN, S., “Justice and Climate Finance: Differentiating Responsibility in the Green Climate Fund”, *The International Spectator* 2015, 31-45, <http://www.tandfonline.com.ep.fjernadgang.kb.dk/doi/pdf/10.1080/03932729.2015.985523?needAccess=true>.

VAN CALSTER, G., VANDENBERGHE, W. en REINS, L., *Research Handbook on Climate Change Mitigation Law*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, xxxvi + 754 p.

VAN GENUGTEN, W., *The World Bank Group, IMF and Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 114 p.

WALDOCK, H., “Human Rights in Contemporary International Law and the Significance of the European Convention”, *International & Comparative Law* 1965, 23 p.

The World Bank, *Environmental and Social Framework*, 2017, 106 p.

The World Bank, *Draft for Public Comment, Guidance Note for ESS5, Land Acquisition, Restrictions on Land Use and Involuntary Resettlement*, 2017, 32 p.

The World Bank Group, *Annual Report 2017*, 2017, 80 p., <http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2017-WBG.pdf>.

The World Bank, *Letter from Anne-Marie Leroy and Makhtar Diop to the Special Rapporteur on the right to food and the Independent Expert on the effects of foreign debt and other international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, 9 oktober 2012, 5 p., [https://spdb.ohchr.org/hrdb/22nd/THE_WORLD_BANK_09.10.12_\(2.2012\).pdf](https://spdb.ohchr.org/hrdb/22nd/THE_WORLD_BANK_09.10.12_(2.2012).pdf).

World Health Organization, *World Report on Ageing and Health*, 2015, 246 p., http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=6617A348C3AA7FDCB40381D5F08F72D2?sequence=1.

WILDER, M. en FITZ-GERALD, L., “Clean Development Mechanism” in C. TIETJE en A. BROUDER (eds.), *Handbook of Transnational Economic Governance Regimes*, Brill, 2014, 817-826.

WOUTERS, J. en COGOLATI, S., “Taking Sustainable Development Goal 17 Seriously: The World Bank’s Legal Framework for Providing Global Public Goods” in F. FARIELLO, L. BOISSON DE CHAZOURNES en K. E. DAVIS (eds.), *Financing and Implementing the*

Post-2015 Development Agenda, The World Bank Legal Review Volume 7, Washington D.C., World Bank, 2016, 185-201.

WOUTERS, J., BREMS, E., SMIS, S. en SCHMITT, P., “Accountability for human rights violations by international organisations: introductory remarks” in J. WOUTERS, E. BREMS, S. SMIS en P. SCHMITT (eds.) *Accountability for Human Rights Violations by International Organizations*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 1-18.

ZAHAR, A., *Climate Change Finance and International Law*, United Kingdom, Routledge, 2016, 182 p.